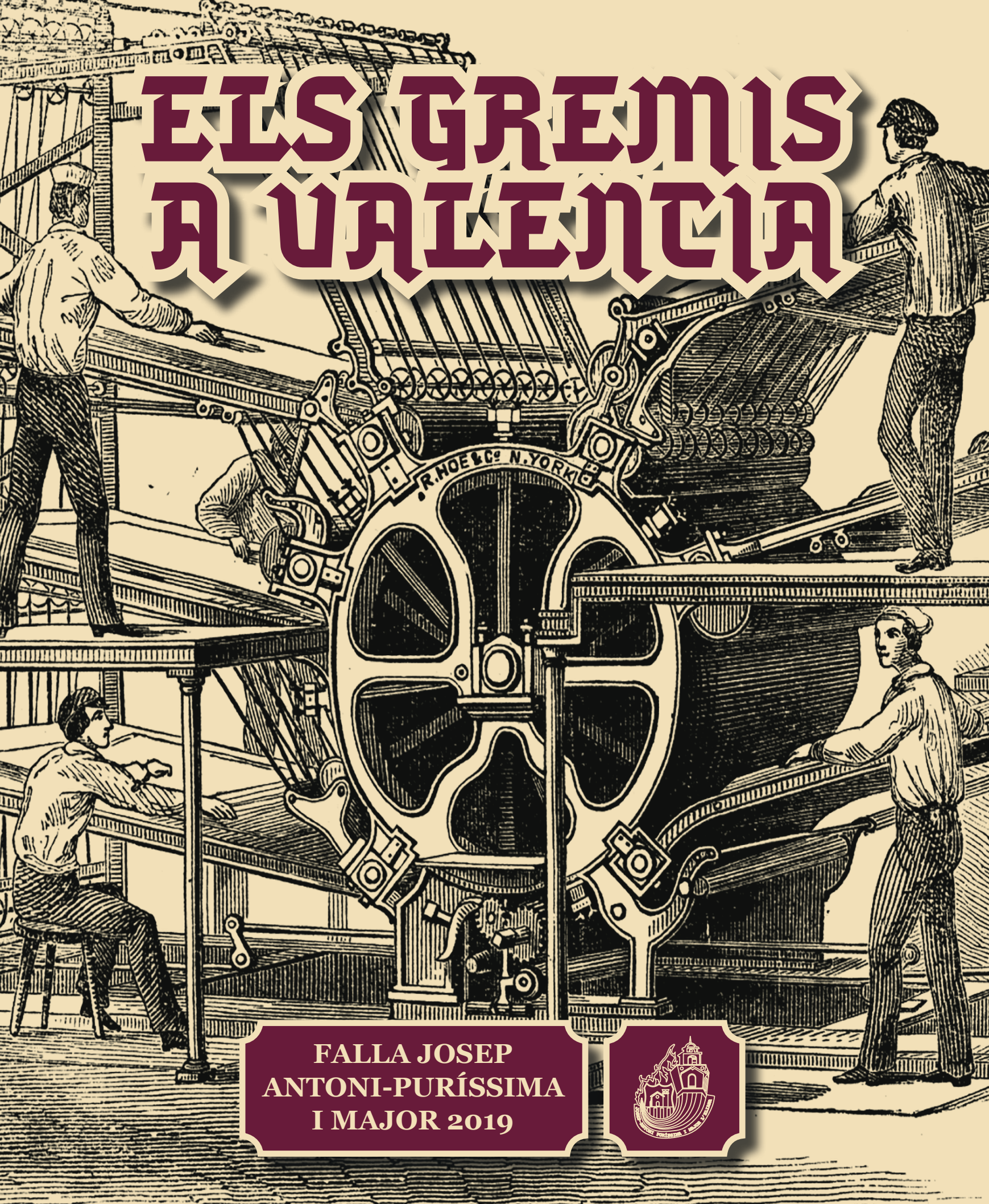

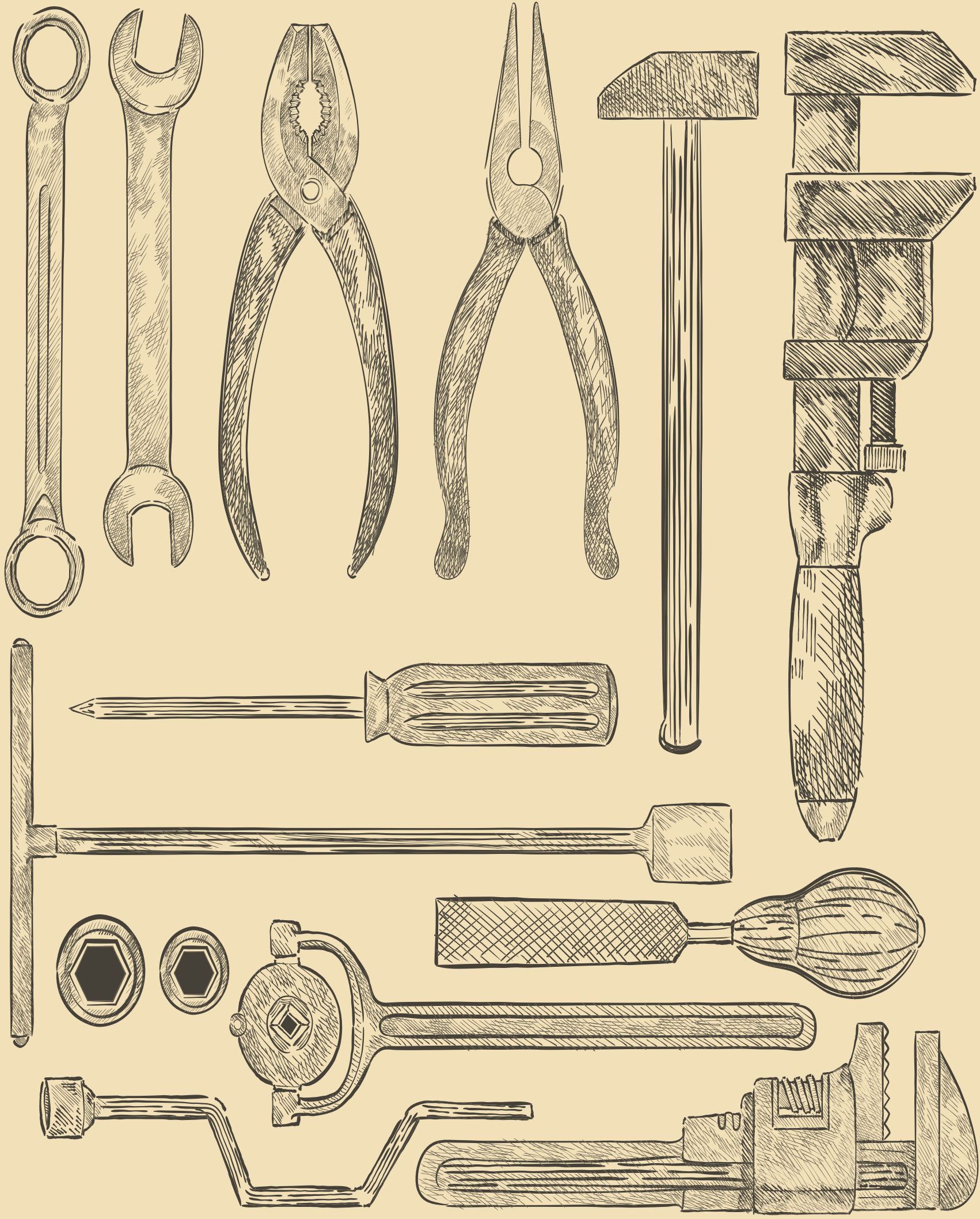
ELS GREMIS A VALENCIA

FALLA JOSEP
ANTONI-PURÍSSIMA
I MAJOR 2019

CRÈDITS

EDITA: Associació Cultural Falla Josep Antoni, Puríssima i Major.

COORDINACIÓ: Carmen Torrent.

COL·LABORADORS: Baltasar Bueno, Paula Carrión, Maria Comes, Voro Contreras, Ivan Esbrí, Rosa Gregori, Josep Miquel Lillo, Francesc Llop, Kike Martínez, Salvador Raga, Susana Rodrigo, Manolo S. Jardí, José Segarra, Santiago Soler, Fran Toxena.

TRADUCCIÓ DE TEXTOS I VERSOS FALLA: José M^a. Ramón.

FOTOGRAFIES: Juan Espinosa Gil.

PAGINA INFANTIL: Maria Mateu Calero.

DISSENY PORTADA, PORTADILLAS I ELEMENTS GRÀFICS D'ENLLAÇ: Logik Graphics.

IMPRESSIÓ I MAQUETACIÓ: Logik Graphics.

DIPÒSIT LEGAL: V-98-2019.

EDICIÓ: 500 EJEMPLARS.

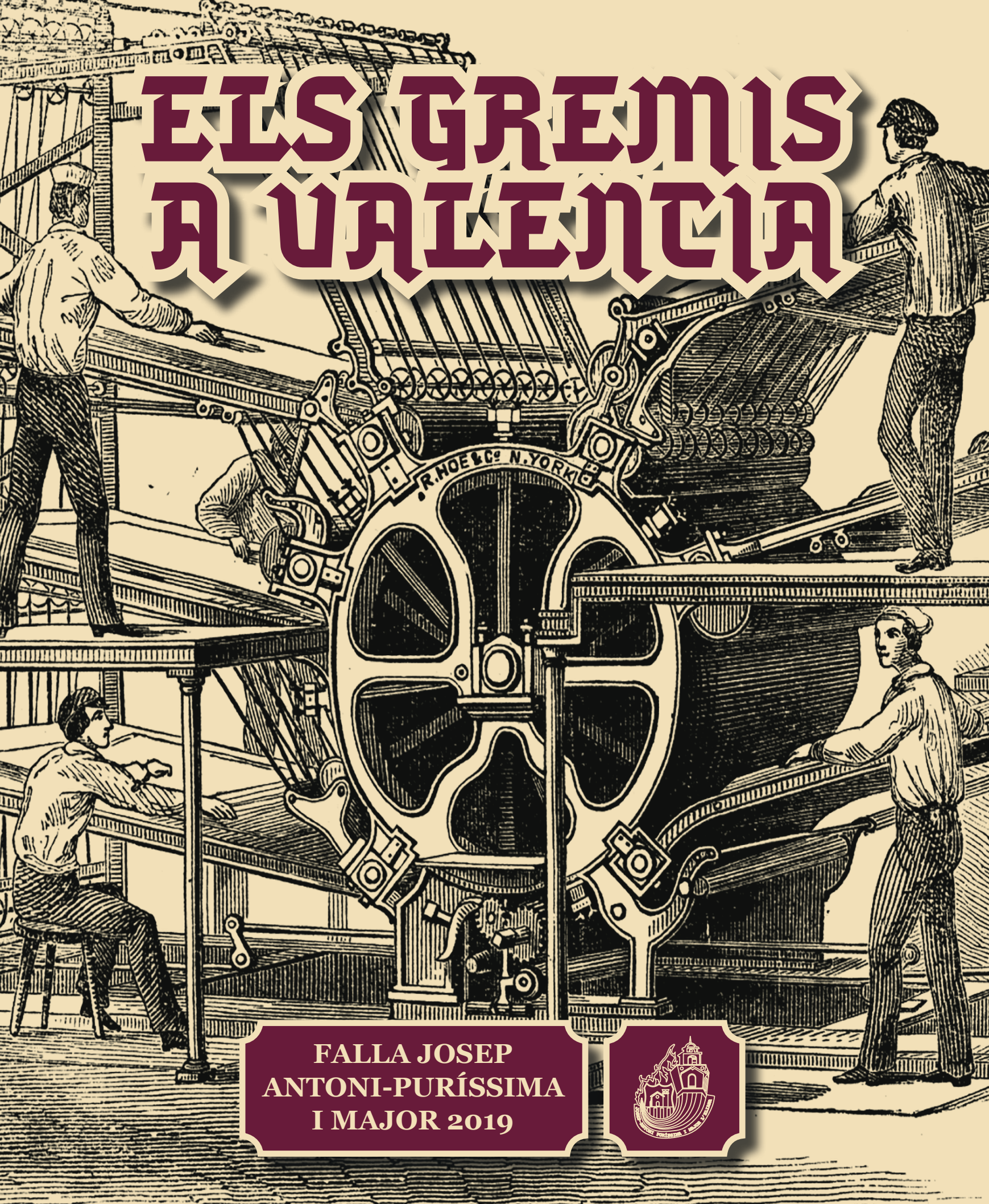
El present llibret ha participat en la convocatòria dels premis de la Generalitat Valenciana per la promoció de l'ús del valencià.

L'ASSOCIACIÓ CULTURAL FALLA JOSEP ANTONI, no s'identifica necessàriament amb els articles dels seus col·laboradors.

Sobre descàrregues, enllaços i imatges en aquest llibret

Tot el material que apareix en aquest llibre té únicament una finalitat didàctica i divulgativa. A tots els propietaris de les pàgines i imatges, moltes gràcies. I encara que aquest llibre només ha estat editat amb finalitats divulgatives, en el cas d'infringir cap copiright, preguem ens el comuniquen al nostre contacte indicat en la web de la Falla, a l'objecte de retirar allò que es considere necessari.

ELS GREMIS A VALENCIA

FALLA JOSEP
ANTONI-PURÍSSIMA
I MAJOR 2019

¡TIEMPO DE GANAR!

RULETA · APUESTAS · MÁQUINAS INTERCONECTADAS · RETRANSMISIONES EN DIRECTO

Jugamos todos los días de 10:00h a 3:00h en

Av/ Gregorio Gea 2 (Mislata) | C/ Cardenal Benlloch esq. Salvador Pau, 1 (Valencia)
C/ San Marcelino, 3 (Valencia) | C/ de la Reina, 27 (Valencia) | C/ Marino Sirera, 14 (Valencia)
Carretera Ribarroja, 58 (Manises) | C/ Mayor, 6 (Moncada) | C/ Mayor, 50 (Paterna)
C/ Francisco Alcaide, 11 (L'Eliana) | C/ Miguel Hernández, 21 (Alaquàs)
Pl/ Layana, 1 (Buñol) | Pl/ de la Constitución, 14 (Chiva)

Saluda de l'alcalde	4
Saluda de la presidenta	5
Comissió i junta directiva	6
A la fallera major	8
Comissió femenina	10
Explicació de la falla	12
Versets de la falla	14
Dibuix falla	15
Matrimonis fallers	16
A la fallera major infantil	18
Comissió femenina infantil	20
Versets de la falla infantil	22
Dibuix falla infantil	23
Saluda president infantil	24
Comissió masculina infantil	25
Xiquets de bolquers	26
MONOGRÀFIC – ELS GREMIS A VALÈNCIA	27
Prólogo: Què conta una història? Els gremis a través dels carrers, de l'art, de la història i de la seua gent. PAULA CARRIÓN	28
1. La Historia	
• Els gremis i la festa a la ciutat de València. J. ENRIQUE MARTÍNEZ	30
• Gremis: un vestigi històric fora de lloc. MANUEL S. JARDÍ	36
2. La ciutat gremial	
• Gremis, oficis i carrers a València. JOSEP MIQUEL LILLO	42
• Carrers que son oficis i oficis que contenen històries. SALVADOR RAGA	52
3. Els gremis a l'art	
• La portada gòtica dels apostols: un repàs als gremis medievals a València. SANTIAGO SOLER	58
• Les rajoles d'oficis, testimonis de fang. SUSANA RODRIGO	66
4. Els gremis	
• Els artistes fallers: el gremi artesà d'artistes fallers. IVAN ESBRI	74
• Els fusters: mig mil·leni del patronatge de Sant Josep i el naixement de les falles en el seu honor. BALTASAR BUENO	84
• Els forners: el gremi dels set segles. MARIA COMES	88
• Els velluters: València ha sigut la capital de la sede desde que van venir els genovesos a ensenyar-nos la tècnica del vellut. SALVADOR CONTRERAS	94
• Els campaners: un gremi que no es un gremi i un ofici que sí ho va ser. FRANCESC LLOP	102
• Els sastres i modistes: l'art antic de l'agulla. FRAN TOCHENA	106
• Les impressores: el treball de les dones en el món del llibre, entre la singularitat i la regulació (València, segles XV al XVIII). ROSA M ^a GREGORI	110
• Els metges: el llarg camí fins a la regulació. JOSÉ SEGARRA	118
Què farem estes falles? Programa de festeigs	122
Què fem en la Josepa?	126
Halloween	132
Falles 2018	136
Col·laboradors	147

SALVADOR TORRENT I CATALÁ

Alcalde de L'Eliana

De les moltes activitats que es realitzen durant l'any a l'Eliana, una de les que mobilitzen a tot el poble és, sense dubte, la festa de les Falles. Les Falles han sabut adaptar-se al temps que vivim, i bona mostra és el fet que la joventut forme part activa del moviment faller, dinamitzant-lo i innovant cada any. Això és molt bo, pel significat que té de renovació i continuïtat.

Les Falles, són més que una festa.

Les Falles denoten el nostre caràcter, mostrant que a L'Eliana perdura l'esperit de veïnat i de confraternitat que formen part de la nostra història viva com a poble. A més, aquesta festa tan nostra, manté una part molt important de la nostra cultura popular: la llengua, la música, les tradicions, ...

Les festes són una de les manifestacions que millor poden descriure el caràcter d'un poble. Als elianers i elianeres ens agrada demostrar que som gent treballadora, responsable i complidora, però també presumim de saber divertir-nos com pocs. Per als de L'Eliana el treball és molt important, és el motor del nostre desenvolupament i del progrés, però no oblidem que els moments per a la diversió, les relacions socials i la festa també formen part de la identitat d'un poble.

La Falla Josep Antoni, Puríssima i Major de l'Eliana sap confluïr totes aquestes senyes d'identitat, confeccionant cada any un gran llibret de falla, ben elaborat i ben investit, així com una completa programació d'actes, per a totes les edats i gustos.

La meua més sincera enhorabona a tota la Comissió de la Falla Josep Antoni Puríssima i Major, per totes i cada una de les seues iniciatives, contribuint d'una manera clara i activa a fer de l'Eliana un poble de tots i per a tots.

Felicitats a les grans representants d'aquesta gran família fallera durant l'any 2019, a les seues Falleres Majors, així com a les seues famílies. A Mari Carmen López i Coll, Fallera Major,

i a la Fallera Major Infantil, Natalia Herrero i Alcalde. Enhorabona per haver sigut elegides com a dignes representants d'aquesta gran família que conforma esta Falla.

Com no, felicitar al seu President Infantil, Alejandro Herrero i Alcalde, així com a tota la seua família. I, com no, felicitar a la seua Presidenta, Teresa Peiró i Aguilar, qui està fent una gran tasca al capdavant d'aquesta gran comissió fallera.

Arriben dies en els que la mordaç crítica de l'artista faller ens convida a reflexionar sobre el que ens agrada i el que ens disgusta, i sobretot, és un desafiament per a continuar millorant tot allò que ens envolta. Però, per damunt de tot arriben dies de soroll, de color, bellesa i diversió. Arriben les Falles!

Fallers i falleres, veïns i veïnes, que la pólvora, la música i l'alegria inunden els nostres carrers. Que les Falles lluisquen en tot el seu esplendor!

A tots i a totes, bones Falles 2019!

SALVADOR TORRENT I CATALÁ

JUNTA DIRECTIVA I COMISSIÓ MAJOR MASCULINA

ÀREA DE PRESIDÈNCIA

Presidenta

Teresa Peiro Aguilar

Vice-President 1º

Daniel Carrion i Torrent

Vice-President 2º

Juan Espinosa i Gil

Vice-President 3º

Pedro Palacios i López

Vice-President 4º

Javier Mesa i Martin

Secretària

Marta Andrés i Peiró

Vice-Secretària

Concha Calero i Inieta

Arxivera

Blanca Moran i Molina

Deleg. de Casal

Maria Marco i Marco

Amparo Linares

Juan Barea i Marzal

Vocals

Ana Escriva i Marco

Maria Peiro i Aguilar

Conchin Lopez

Deleg. de Recompenses

Pedro Palacios i López

Deleg. de Merchandising

Rosa Grau i Garcia

Rosa Martinez i Grau

Deleg. de Comunicació

Elia De La Cruz i Marco

Junta Local Fallera

Mónica Palacio i Linares

Pedro Palacios i López

ÀREA ECONÒMICA

Tresorera

Maria Peiró i Aguilar

Vice-Tresorera

Carmen Torrent i Badia

Comptadora

Mª Jose Marco i Sanchis

Deleg. Llibret

Jose Mª Ramon i Beltrán

Carmen Torrent i Badia

Deleg. Publicitats

Belen Valero i Marco

Maria Marco i Marco

Mª Jose Marco i Sanchis

Vocals

Begoña Alonso i Espasa

Deleg. de Loteries

Carlos Compte i Torrero

Amelia Montoya i Piqueras

ÀREA D'ACTIVITATS

Delg. Festeigs

Javier Mesa i Martín

Jose Reinal i Aguilar

Sota Ibañez i Ruiz

Evelio Valladolid i Mir

Wenceslao Sanchez i Sanchez

Vocals

Paco Peñalver i Extrems

Chesco Comendador i Espinosa

Juan Espinosa i Gil

Javier Martinez i Grau

Carlos Fuertes

Guillermo Bellver

Borja Bonilla

Deleg. Infants

Mabel Bellver i Garcera

Luisa Calomarde i De Miguel

Nacho Timon i Marti De Veses

Elia De La Cruz i Marco

Marta Casterá i Jiménez

Vocals

Maria Mateu i Calero
Ana Escrivà i Marco
Carmina Pérez i Ten
Noelia Reig i Aguilar
Aroa Barrera i Jiménez
Marta Juan i Santafé
Carla Sabater i Martínez

Deleg. Presentació

Teresa Molina i Gimeno
Amparo Marco i Sanchis
Maria Mateu i Calero

Vocals

Marta Andres Peiro
Concha Calero Iniesta
Juan Espinosa Gil

Deleg. Activitats Diverses

Yolanda Miralles
Sota Ibañez i Ruiz

Vocals

Monica Palacios i Linares
Amparo Marco i Sanchis
Marta Casterà i Jimenez

Deleg. Cavalcada i Tren Faller

Concha Calero i Iniesta
Sonia Gil i Fogue

Vocals

Juan Espinosa i Aguilar
Paco Peñalver i Extrems
Evelio Valladolid i Mir
Wenceslao Sanchez i Sanchez

Deleg. d'Ofrena

Concha Calero i Iniesta
Sonia Gil i Fogue
Carmen Martinez i Prosper
Encarna Oliver i Matamales

COMISSIÓ MAJOR MASCULINA

Alexandre Coll Devesa
Alfredo Ramon i Ortiz
Andreu Andrés i Peiró
Borja Bonilla i Beneite
Carlos Coll i Espinosa
Carles Gil i Peiró
Carlos Fuertes i Saiz
Carlos Martínez i Calatayud
Carlos Navas i Martínez
Carlos Ramos i Sanz
Daniel de la Cruz i Marco
Enric Crespo i Giménez
Gabriel Roig i Coll
Guillermo Bellver i Gimeno
Ignasi Herrero i Oliver

Ignasi Juan i Santafé
Ignasi Peñalver i Martínez
Joan Espinosa i Gil
Josep Antoni Coll i Montoya
Josep Mª Ramón i Beltrán
Josep Prat i Herrero
Josep Ramon Balaguer i Martínez
Josep Reinal i Valero
Marc Sunsi i Casterà
Miquel Comes i Fayos
Miquel Gil i Peiró
Oscar Espinosa i Gil
Ramon Gimeno i Collado
Raúl Sánchez i Molina
Sergi Cortina i Molina
Xavier Álvarez i Mainero
Xavier Martínez i Grau

Mª CARMEN LOPEZ I COLL

A la Fallera Major

Mª Carmen, el teu nom ja et delata,
Elianera no pots negar que ho eres.
I si parlem de les nostres falleres.
Eres, de la seua comissió, de les primeres.

Eres senzilla, elegant i discreta
Amb eixos ulls plens de clara llum
Quan algú els observa s'inquieta
Puix ja els distingeix des de lluny.

No baixes mai la teua mirada,
Perquè a tots encanta i enamora.
Mirada àmplia, clara i serena
Digna de la més admirada fallera.

Què orgullosa deus d'estar,
De ser la màxima representant.
D'eixa Falla que tants anys,
Has vist al teu carrer plantant.

Mª Carmen viuràs una experiència
Fins ara per a tu desconeguda.
El de ser la màxima representant
De la teua falla tan volguda.

Però mai no estaràs sola.
Sempre tindràs el recolzament
D'esta magnífica comissió
Que estarà pendent de tu constantment.

Gaudix de la festa Mª Carmen
Gaudix-la tot el que pugues i més.
Puix enguany eres La Fallera Major
De la falla "la Josepa", quasi res!!!

COMISSIÓ FEMENINA

Fallera Major: Mª Carmen López i Coll
Fallera Major eixint: Amparo Palacios i Linares

CORT D'HONOR

Ainhoa Campos i Alcácer

Anna Escrivá i Marco

Aroa Barrera i Giménez

Blanca Moran i Molina

Carla González i Martín

Carla Sabater i Martínez

Carme Compte i Marco

Carme Daries i Torrent

Carme Diaz-Toledo i Albert

Carme Espinosa i Molina

Carme Siomara Gimeno i Galindo

Carmina Pérez i Ten

Carolina Aleixandre i Diaz-Toledo

Concepció Calero i Iniesta

Cristina Valero i Marco

Elena Carrasco i Miralles

Elena Coll i Espinosa

Elena Sánchez i Pérez

Elia de la Cruz i Marco

Estefanía Vargas i Basto

Glòria Corell i Escrivá

Isabel Martín i Martínez

Laura Raga i Morán

Lidia Coll i Adua

Lola Torrent i Badia

Mª Dolors Oliver i Tregón

Mª Empar Aleixandre i Oliver

Malena Llorens i Cruz

Maria Comes i Fayos

Maria Compte i Marco

Maria Mateu i Calero

Maria Roldán i Sánchez

Marta Calvo i Bartual

Marta Juan i Santafe

Marta Piera i Montaner

Meritxell Llorens i Cruz

Moira Calomarde i López

Noelia Reig i Aguilar

Núria Collado i Parreño

Olga Gay i Vázquez

Paola Prat i Herrero

Patricia Giner i López

Paula Carrión i Torrent

Paula Cerezo i Navarro

Paula Gallart i Bernabeu

Paula Oro i Ponce

Paula Sánchez i Molina

Pilar Molina i Gimeno

Raquel Gámez i Martínez

Rosa Martínez i Grau

Sandra Valladolid i Tolosa

Verónica Escrivá i Leal

LEMA EL CIRC DEL MÓN

Hem de viure en un món que, per sort o per desgràcia, no l'hem triat nosaltres i ens havem d'adaptar al lloc i a les circumstàncies que ens ha tocat viure.

Cert és que la gent corrent confia en els polítics que ha votat i espera d'ells el millor i que defensen els seus interessos. Però, ai!, la vida per desgràcia no és així i, per culpa sempre dels diners, aquells als qui hem votat, s'oculten sota una màscara molt simpàtica i que ens convida a que ens fiem d'ells. Quanta hipocresia! Si en realitat cadascú mostrara, des d'un principi la seua vertadera identitat, s'evitariem moltes sorpreses desagradables i, el més important, molts enfrontaments entre nosaltres mateixos.

Perquè sí, la vida és un circ al qual tots acudim perquè ens agrada molt aquest espectacle, però, que s'amaga darrere de cada un d'aquests personatges? Quina és la intenció que porta cadascú dintre d'ell? Fer-nos riure o fer-nos patir? Què traiem de bo en participar en este món? Només distracció i passar el temps d'allò més divertit? O també passem moments on els nervis els tenim a flor de pell i de divertiment passem a sofriment?

De tot un poc, senyores i senyors, de tot un poc. Entrar al circ és entrar a un altre món. Al món de la sorpresa. Per a alguns serà pur divertiment; per a altres qualsevol altre tipus de sentiment.

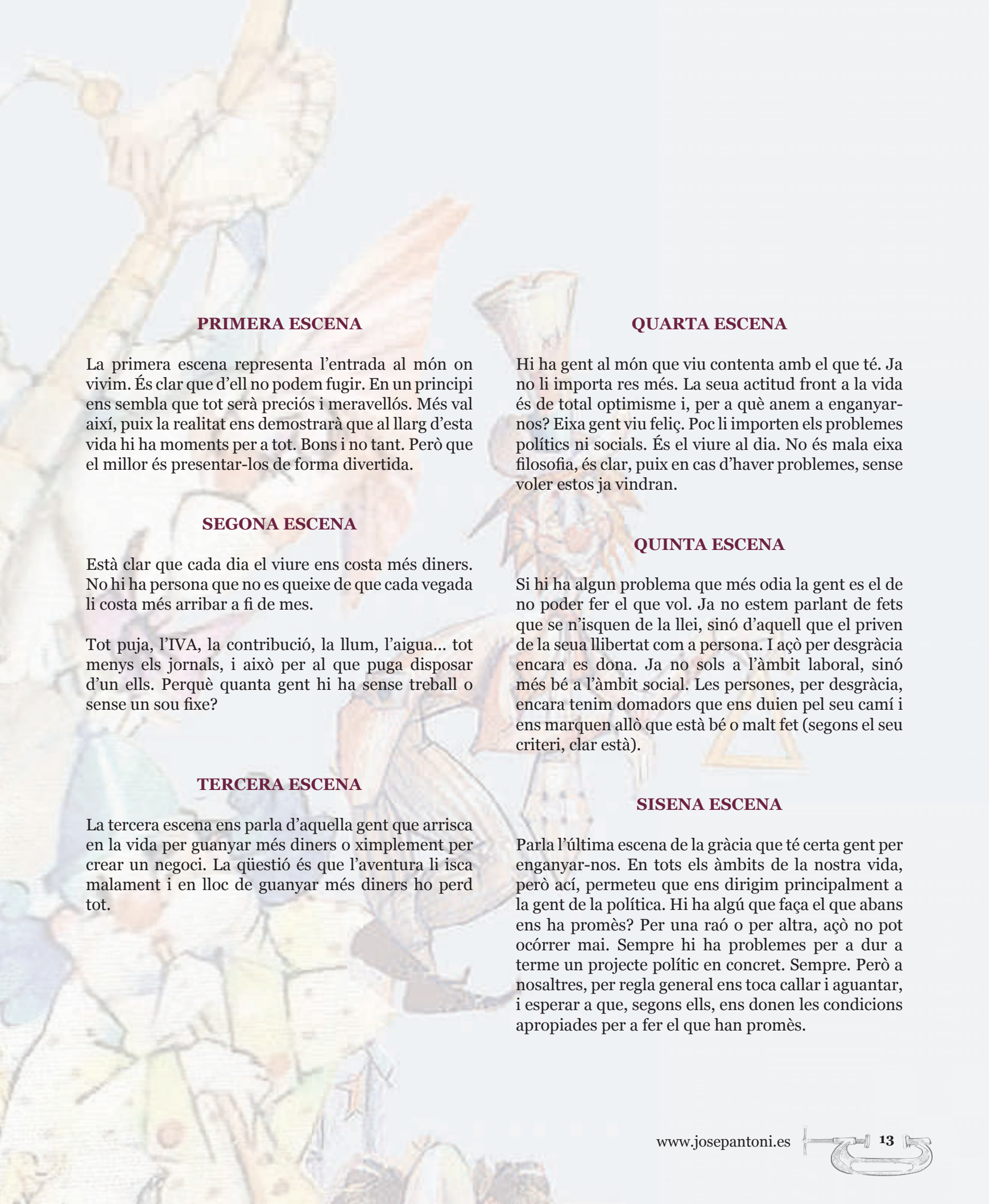
Perquè així és la vida. Un món d'il·lusions que, de vegades es fan realitat, però de vegades ens deixen bocabadats i amb el mal gust de boca de que hem vist un espectacle que, en conte d'haver-nos fet riure, ens ha fet plorar.

Esta és la vida del circ on estem tots ficats. Ens agrada o no. L'hagem triat, o no. La vida és un circ on ens ha tocat viure i tots, artistes i espectadors, formem part d'ell. Vulguem o no.

El circ és tot un món, senyores i senyors; i el món és tot un circ!

EXPLICACIÓ DE LA FALLA

Al cos central trobem un pallasso rient-se. Dins d'una borsa em porta a dos més amb la mateixa cara de satisfacció. I és que en política tot es possible. El qui té hui en dia el poder no es pot confiar, puix el panorama polític és tan canviant que el qui menys t'esperes pot arribar a tindre eixe lloc.

PRIMERA ESCENA

La primera escena representa l'entrada al món on vivim. És clar que d'ell no podem fugir. En un principi ens sembla que tot serà preciós i meravellós. Més val així, puix la realitat ens demostrarà que al llarg d'esta vida hi ha moments per a tot. Bons i no tant. Però que el millor és presentar-los de forma divertida.

SEGONA ESCENA

Està clar que cada dia el viure ens costa més diners. No hi ha persona que no es queixe de que cada vegada li costa més arribar a fi de mes.

Tot puja, l'IVA, la contribució, la llum, l'aigua... tot menys els jornals, i això per al que puga disposar d'un ells. Perquè quanta gent hi ha sense treball o sense un sou fixe?

TERCERA ESCENA

La tercera escena ens parla d'aquella gent que arrisca en la vida per guanyar més diners o ximplement per crear un negoci. La qüestió és que l'aventura li isca malament i en lloc de guanyar més diners ho perd tot.

QUARTA ESCENA

Hi ha gent al món que viu contenta amb el que té. Ja no li importa res més. La seua actitud front a la vida és de total optimisme i, per a què anem a enganyar-nos? Eixa gent viu feliç. Poc li importen els problemes polítics ni socials. És el viure al dia. No és mala eixa filosofia, és clar, puix en cas d'haver problemes, sense voler estos ja vindran.

QUINTA ESCENA

Si hi ha algun problema que més odia la gent es el de no poder fer el que vol. Ja no estem parlant de fets que se n'isquen de la llei, sinó d'aquell que el priven de la seua llibertat com a persona. I açò per desgràcia encara es dona. Ja no sols a l'àmbit laboral, sinó més bé a l'àmbit social. Les persones, per desgràcia, encara tenim domadors que ens duïen pel seu camí i ens marquen allò que està bé o malt fet (segons el seu criteri, clar està).

SISENA ESCENA

Parla l'última escena de la gràcia que té certa gent per enganyar-nos. En tots els àmbits de la nostra vida, però ací, permeteu que ens dirigim principalment a la gent de la política. Hi ha algú que faça el que abans ens ha promès? Per una raó o per altra, açò no pot ocórrer mai. Sempre hi ha problemes per a dur a terme un projecte polític en concret. Sempre. Però a nosaltres, per regla general ens toca callar i aguantar, i esperar a que, segons ells, ens donen les condicions apropiades per a fer el que han promès.

VERSETS DE LA FALLA GRAN

COS CENTRAL

Coronant aquet gran monument,
Tenim a un pallasso al més alt.
Sembla que ni ell és conscient,
De que la situació és temporal.
Qualsevol dels altres pallassos,
En algun moment substituirà l'anterior.
El panorama polític és tan canviant
Que un d'ells pot ocupar eixe lloc.

PRIMERA ESCENA

Davant una porta engalanada,
Un pallasso convida a l'entrada.
Si vols saber el que és la vida,
Acceptaràs la seua benvinguda.
Amb un somriure d'orella a orella,
Ens garantix molt de divertiment.
Està clar que en ningun moment
Ens parlarà de cap patiment.

QUARTA ESCENA

Molta gent preferix viure feliç.
I potser tinga tota la raó.
Per què s'ha de complicar la vida
Si la situació no té cap solució?
Hem de viure amb optimisme,
Veient sempre el bo de la vida.
Puix si parlem de mals,
Ells soletes ja ens vindran!

SEGONA ESCENA

Si vols vore l'espectacle,
Per taquilla has de passar.
Ací no hi ha res debades,
Encara que vages a participar.
Les mans es fica al cap
De tan cara que és la vida.
Els impostos cada dia més alts,
Tot al contrari que els jornals.

QUINTA ESCENA

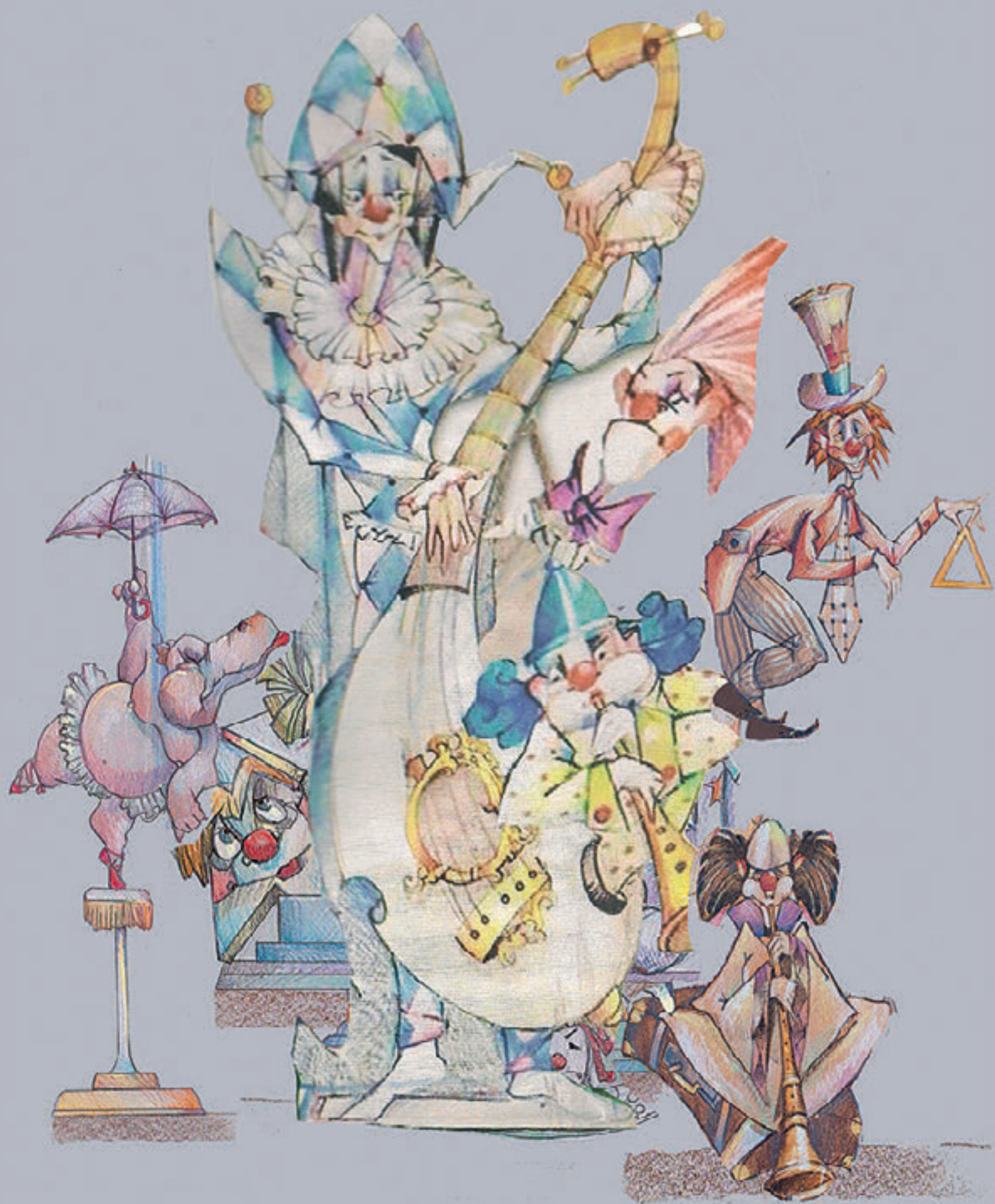
El domador és essencial
En aquest tipus d'espectacle.
Sense ell seria impensable,
La figura de l'indesitjable.
A ningú li agrada que li diguen
Tot allò que ha de fer.
Si hi ha alguna cosa indiscutible,
És la llibertat de tot ser.

TERCERA ESCENA

Aquest home ha volgut arriscar,
I dintre del canó s'ha ficat.
Diana ha fet de ple,
Encara que s'ha esclafat.
I és que per a tots és així.
Qui no s'arrisca no guanya,
Encara que de vegades,
Te'n portes una gran castanya.

SISENA ESCENA

Algunes persones juguen
Amb la ingenuïtat de la gent.
Ens fan creure que un burro vola
Tot i sabent que això no pot ser.
Eixa es la gràcia dels mags,
Enganyar-nos davant nostre.
I nosaltres tan innocents
Va i resulta que s'ho creiem!

MATRIMONIS FALLERS

Adolfo Cambra i Immaculada Sanz

Amadeu Llorens i Immaculada Cruz

Andreu Andrés i Maria Peiró

Àngel Crespo i Cristina Giménez

Àngel García-Otermin i Empar Palacio

Antoni Alvarez i Bibiana Gutierrez

Antoni Cerezo i Sonia Navarro

Antoni Contreras i Gertrudis Marco

Antoni López i Juana Marco

Antoni Sánchez i Mónica Palacio

Antoni Valero i Genoveva Marco

Brú Martínez i Marta Casterá

Carles Compte i Mª Josep Marco

Daniel Carrión i Veronica Carrión

Daniel Romero i Mª Àngels Torrent

David Martín i Alicia Palacios

David Jesus Llopis i Paula García

Emili Carrasco i Iolanda Miralles

Eveli Valladolid i Alicia Tolosa

Felip Calomarde i Concepció López

Ferran Iranzo i Mª Empar Romero

Francesc Bellver i Margarita Garcerá

Francesc Martínez i Rosa Grau

Francesc Peñalver i Carme Martínez

Ignaci Marco i Elisa Valero

Ignaci Timón i Núria Cabanes

Ismael Molina i Maruja Gimeno

Joan Antoni Espinosa i Sonia Mª Gil

Joan Barea i Marta Andrés

Joan Batiste Campos i Elena Alcacer

Joan Batiste Coll i Amelia Montoya

Joan Batiste March i Mª Carme Llorens

Joan Carles Coll i Marian Espinosa

Joan Espinosa i Carme Aguilar

Joan Marco i Pepa Vallés

Joaquim Prat i Mª Eugenia Herrero

Josep Alcácer i Encarna Oliver

Josep Aleixandre i Desemparats Oliver

Josep Lluís Escrivá i Maria Marco

Josep Manel Ibáñez i Empar Marco

Josep Maria Àngel i Carme Ninet

Josep Miralles i Josepa González

Josep Reinal i Betlem Valero

Lluís Roig i Empar Coll

Manel de la Cruz i Immaculada Marco

Manel Hernandez i Lluisa Calomarde

Manel Sánchez i Mª Angels Molina

Marco Mazzone i Carme Comendador

Marcos González i Elena Martín

Miquel Gallart i Núria Bernabeu

Miquel Gil i Teresa Peiró

Paco Bellver i Mª Begonya Alonso

Pedro Antonio Palacios i Faustina Amparo Linares

Rafael Luque i Cristina Badia

Ramon Carrión i Carme Torrent

Ramon Espinosa i Teresa Molina

Rubén Corell i Elena Escrivá

Vicente Mata i Mª Carme López

Victor Manel Blázquez i Patricia Martí

Wenceslau Sánchez i Mª Carme López

Xavier Comes i Mercé Fayos

Xavier Mesa i Mabel Bellver

Xesco Comendador i Araceli Martínez

NATALIA HERRERO I ALCALDE

A la Fallera Major Infantil

La simpatia s'ha personificada
I més concretament en xiqueta.
Puix, Natàlia, mai no em canse
De veure el somriure en ta boqueta.

Enguany s'ha fet realitat
El somni que tota fallereta té
El ser la màxima representant
De la comissió dels xiquets.

Viuràs moments inoblidables,
Moments que no t'imagines
I que formaran part de ta vida
Sempre que recordes estos dies.

I què contenta i orgullosa desfilars!
Puix no totes les falleres majors
Poden dir, com tu si que ho faràs,
Que al teu germà portaràs del braç.

I en eixos moments pensaràs
Quan satisfets tos pares estaran,
Veient en tot moment,
Junts als seus fills desfilant.

Natàlia, quan afortunada eres,
De ser, de tota la xicalla de la falla,
La seua Fallereta Major,
És a dir, la màxima representant!

COMISSIÓ FEMENINA INFANTIL

Fallera Major Infantil: Natàlia Herrero i Alcalde
Fallera Major Infantil eixint: Yulema Sánchez i Palacios

CORT D'HONOR

Adhara Gómez i Collado
Adriana García i Martínez
Ainhoa Salvert i Cortés
Alejandra Álvarez i Gutierrez
Alma García-Otermín i Palacios
Amalia Gómez i Morera
Anna Gómez i Morera
Andrea Barea i Andres
Andrea Marques i Escrivá
Andrea Mesa i Bellver
Àngela Llopis i García
Blanca Corell i Escrivá
Blanca García i Tevar
Candela Blázquez i Martí
Carla González i Martín
Carla Zaya i Valero
Carlota Giner i Lopez
Claudia Contreras i Bardisa

Daniela Aguilar i Marquina
Daniela Calleja i Valladolid
Daniela Herrero i Alcalde
Daniela Vargas i Lorente
Elia Hernandez i Izquierdo
Empar Ibáñez i Marco
Júlia Messinetti i Vecchio
Irene Ibáñez i Marco
Irene Salavert i Clariana
Isabella Herrero i Ordoñez
Laura Rico i Graullera
Llúcia Reinal i Valero
Mar Guerrero i Pons
Maria Romero i Torrent
Marina Gutierrez i Sanantonio
Marina Iranzo i Romero
Marta Barea i Andrés
Marta Roig i Coll

Martina Álvarez i Luján
Martina Mazzone i Comendador
Martina Sánchez i García
Mónica Ródenas i Arrans
Natalia Crespo i Giménez
Neus Campos i Alcacer
Noa Gimeno i Chisvert
Núria Carrión i Carrión
Patricia Blázquez i Martí
Paula Pérez i Gómez
Paula Roda Calomarde
Paula Salguero i Martínez
Rocio Sanlorenzo i Escrivá
Silvia Salavert i Clariana
Valeria Calleja i Valladolid
Vera Bernardo i Escrivá
Yanira Sánchez i Palacio

LEMA DIUMENGES DE FESTA

Per a tot aquell que no ho sàpiga, el dilluns és el dia dedicat a la lluna; el dimarts, a Mart; el dimecres, a Mercuri; el dijous, a Júpiter; el divendres, a Venus; el dissabte a Saturn i el diumenge... el diumenge. Doncs bé, el diumenge està dedicat a Déu. A Déu? Sí, sí, a Déu.

És per això, que en els diumenges és el dia que més misses fan a l'església, i, com diu la Bíblia en el llibre de la creació, "al setè dia, Déu descansà".

És d'ací d'on ve la tradició de que el diumenge siga també un dia de festa per a tots. Parlar de diumenge és parlar de festa, d'anar-se'n d'excursió amb els amics, de dinar tota la família junta, d'anar al cinema, al parc o bé romandre a casa veient la televisió.

Per això, tots els diumenges els esperem amb il·lusió, perquè sabem que els nostres pares no treballen i que alguna bona sorpresa ens tindran reservada.

Eixe dia no hem de pensar en l'escola, ni en la roba d'uniform. Si es quedem a casa, de segur es ficarem allò més còmode que trobem o, si hem d'eixir, buscarem a l'armari aquella roba que més ens agrada per anar ben mudats.

Per este motiu és genial que tots els diumenges siguen festa, perquè podem fer plans per a eixe dia i disfrutar-lo des de bon matí.

EXPLICACIÓ DE LA FALLA

Acollint-se al que hem dit abans, el cos central de la falla està rematat per un gran retor que al cancell de l'església espera que acudisquen a missa els seus fidels. Dalt d'ell, trobem uns angelets voltejant les campanes en senyal d'alegria i convidant a tots els veïns que vinguen al temple.

Al costat del retor, tenim un escolanet amb cara de pocs amics al qui els pares obliguen a anar a missa si vol prendre la primera comunió.

El remat del cos central és una xicona que té uns altres plans molt diferents als del xiquet, i la seua cara està plena d'alegria.

A la base d'estes tres figures estan repartides diferents escenes amb figures de xiquets que dediquen el diumenge a fer diferents activitats, segons els gustos de cadascú.

Un d'ells es queda a casa jugant a la "plei" o veient televisió. Altres, se'n van a jugar al parc, altres al cinema o a dinar a cal's iaïos. Inclús hi ha qui se'n va a un centre comercial, puix inclús estos dies estan oberts.

Moltes són les ofertes, i de tots els gustos que tenim per a passar un "diumenge de festa". És per això que eixe dia de la setmana és el nostre preferit, el que tots desitgem que vinga des de que comença la setmana amb el dilluns.

VERSETS DE LA FALLA INFANTIL

COS CENTRAL

Els angelets les campanes voltegen
Perquè és un dia d'alegria.
I com tots els diumenges,
Avisen a la gent per a missa.

A la porta de l'església
El retor espera impacient.
La missa a punt de començar
I encara li falta gent.

Si vol prendre la primera comunió
D'escolà he de fer este xiquet.
La cosa no li fa molta gràcia,
Puix no pot estar amb els amiguets.

Esta xiqueta molt contenta està,
Ja que per primera vegada,
I després de molt de pregar,
Sense els seus pares eixirà.

PRIMERA ESCENA

A casa este xiquet s'ha quedat
I passarà el dia amb la "plei".
Els pares tranquils, i ell molt distret!

SEGONA ESCENA

El parc és un lloc molt bo
Per a passar el diumenge.
I jugar a qualsevol joc.

TERCERA ESCENA

La xiqueta molt il·lusionada
Al cinema se'n va,
I la nova pel·lícula veurà.

QUARTA ESCENA

Com quasi tots els diumenges,
A cals seus iaïos se'n va,
I de segur, paella dinarà.

QUINTA ESCENA

Amb els pares se'n va d'excursió,
I encara que no sap a on
No pot dissimular la seua il·lusió!

Diumenges de festa !

ALEJANDRO HERRERO I ALCALDE

President Infantil

Hola, sóc Alejandro Herrero i Alcalde. Sóc faller des de molt xicotet, no conec cap altra falla que aquesta, la Josepa. Fa uns quants anys el meu cosí Josep va ser president infantil d'aquesta falla, jo vaig veure lo bé que s'ho va passar i volia créixer per poder ser president com el meu cosí.

Del món faller m'agrada llançar petardos, menjar bunyols amb xocolata, ballar als playbacks i desfilat vestit de torrentí pels carrers del meu poble.

Arribar a ser president no hauria sigut possible sense l'ajuda de la meua família, en especial la meua tia Eugenia, la meua tia Chelo i els meus pares.

Saber que totes les coses que m'aniran passant va ser al costat de la meua germana Natalia com a Fallera Major Infantil és un luxe. Amb Tere com a Presidenta, Mª Carmen com a Fallera Major i la meua germana, aquest any serà molt especial.

Dessitge representar a la meua Falla, la Falla Josep Antoni Purísima i Major, el millor que puga.

Un bes del vostre President Infantil.

COMISSIÓ MASCULINA INFANTIL

President Infantil: Alejandro Herrero i Alcalde

Secretari: Alejandro García-Otermín i Palacios

Delegat de Festes: Alejandro Comendador i Martínez

Delegat de Loteries: Hugo Martínez i Casterá

VOCALS

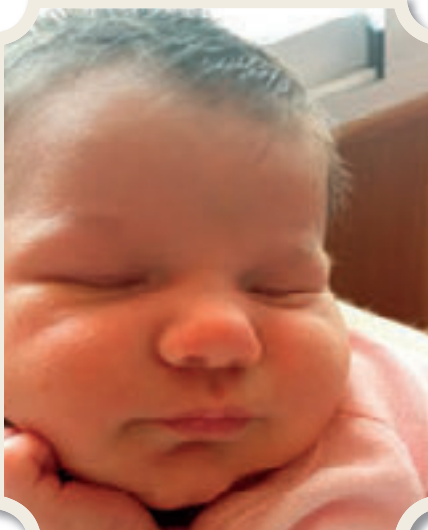
Adrià Francés i Gámez
Adrià Martínez i Sánchez
Alvar Luque i García
Andreu Carrión i Carrión
Brú Albarracín i Raga
Carles Muñoz i Camps
Daniel Comendador i Martínez
David Balaguer i Figueroa
Ferran Iranzo i Romero
Francesc Gómez i Morera
Francesc Gómez i Peris
Ignasi Marco i Valero
Ignasi Sabater i Martínez
Itzan Vargues i Sanjuan
Jacques Beck i Carrión
Jordi Luque i Badía

Luca Mazzone i Comendador
Lucas Gómez i Collado
Luis Talavera i Chisvert
Marc Gimeno i Chisvert
Martí Giner i López
Miquel Timón i Cabanes
Nicolau Ibáñez i Marco
Nora Contreras i Bardisa
Pau Balaguer i Figueroa
Ramon Vila i Asensio
Raul Albarracín i Raga
Salva Roda i Calomarde
Santiago Contreras i Martínez
Teo Zaya i Valero
Yoel Sánchez i Palacio

XIQUETS DE BOLQUERS

Andreu Carrión i Carrión

Àngela Llopis i García

Jacques Beck i Carrión

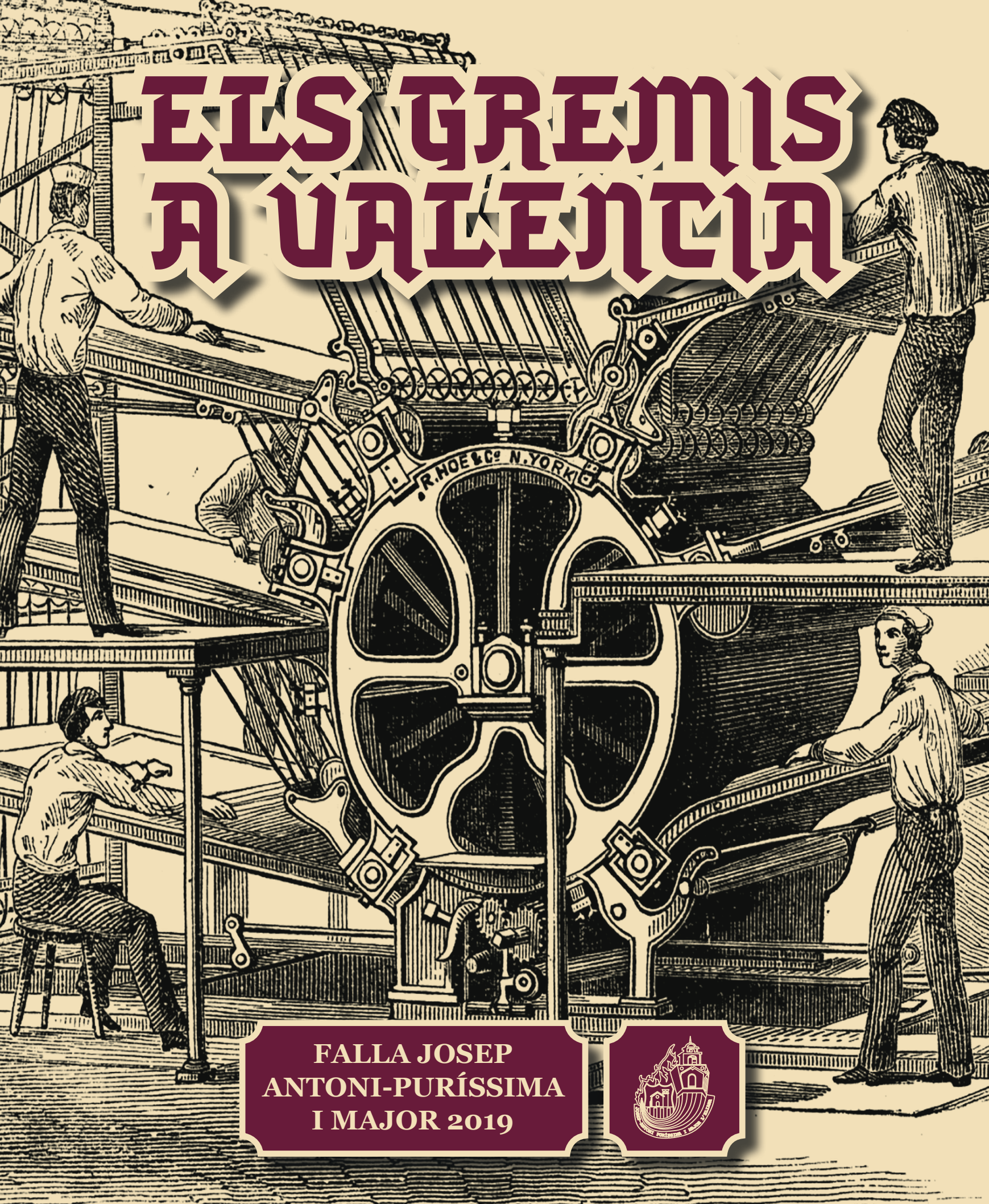

Maria March i Llorens

Nora Contreras i Bardisa

ELS GREMIS A VALENCIA

FALLA JOSEP
ANTONI-PURÍSSIMA
I MAJOR 2019

QUE CONTA UNA HISTORIA? ELS GREMIS A TRAVÉS DELS CARRERS DE L'ART DE LA HISTÒRIA I DE LA SEUA GENT

PAULA CARRIÓN

Per entendre les ciutats cal entendre el seu passat, la seua gent, la seua història, el seu art, els seus carrers. I és precisament a través d'aquests últims que podem entendre també la vida viscuda a les ciutats. Qui era Ciril Amorós? I el Poeta Querol? Per què hi ha el carrer de les Barques en ple centre de València i no a prop del mar? I per què li han posat a un carrer recentment el nom de Jerónima Galès?

Els noms dels carrers expliquen coses. Ací estan tímidament a les cantonades dels carrers, murmurant històries. Ací els veiem, en multitud de guies, *Google maps*, formularis d'enviament o remitents de cartes, volent explicar la seva història, la seva raó de ser i d'estar expressament en aquesta ciutat i no en una altra.

Flassaders, Adreçadors, Assaonadors, Calderers o Teixidors... són els noms d'alguns dels carrers que, situats tots al centre històric de València, expliquen la història d'una ciutat bulliciosa i fortament orientada al comerç, la de la València medieval. Una ciutat, tal com relaten els noms d'aquests carrers, molt marcada pels oficis que es practicaven en ella.

La forta influència d'aquests oficis, alguns dels quals continuen en els nostres dies com el de l'últim velluter Vicent Enguïdanos, va fer que s'organitzaren en forma de gremis, sent aquesta una de les característiques més importants de la València medieval.

D'aquests gremis tracta el llibre que tens entre les mans. De l'empremta que han deixat a la nostra ciutat, de la seua història, del seu art, de la pervivència i importància de molts d'ells en l'actualitat i dels últims dies que viuen uns altres.

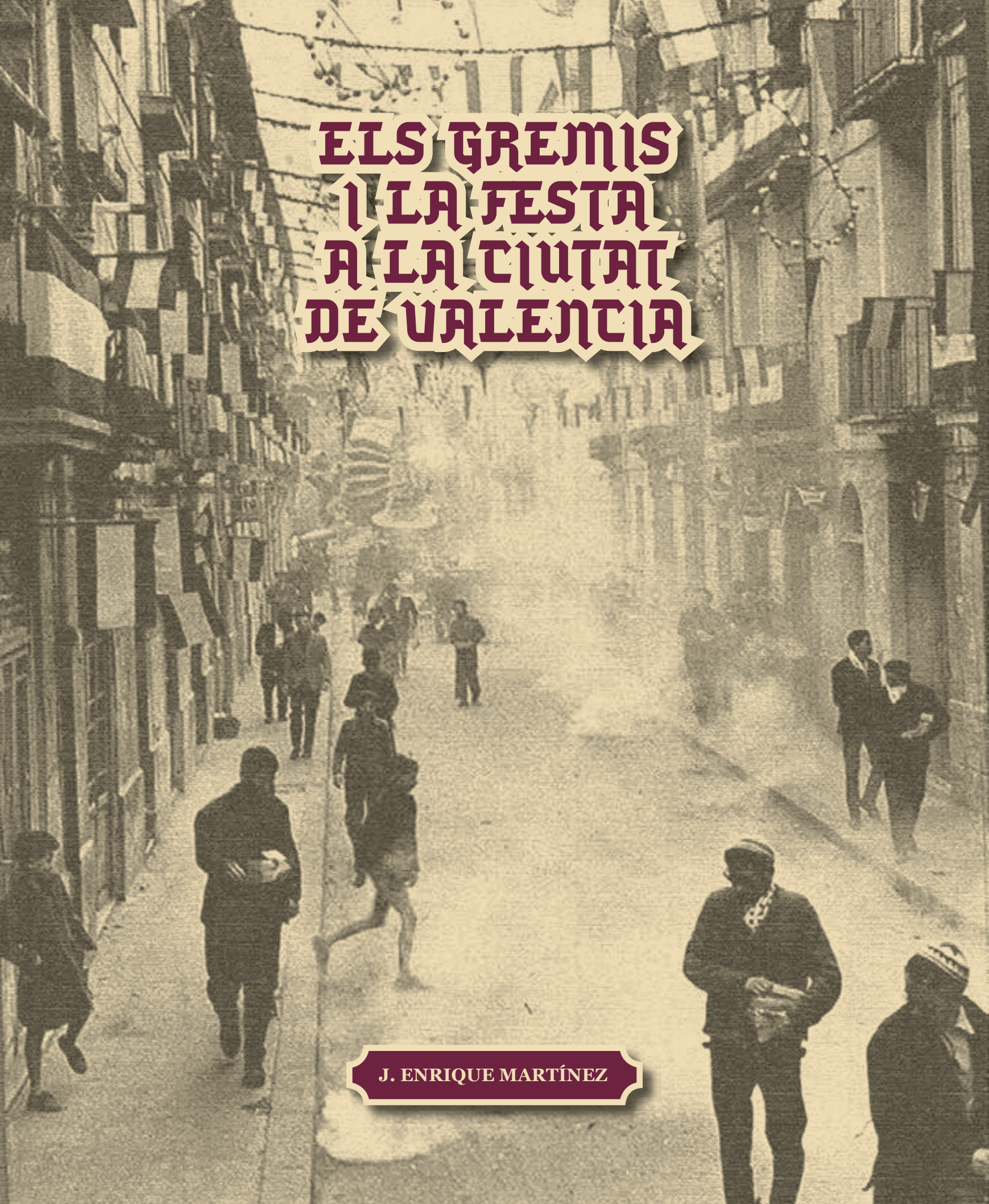
Els gremis van ser una de les organitzacions més importants de la València medieval i van aconseguir molt de poder, tant polític com econòmic, al marge del seu caràcter d'organització professional que aglutinava els professionals de cada un dels diferents oficis que es desenvolupaven a la ciutat i que pot considerar-se l'antecedent dels actuals sindicats o col·legis oficials. D'aquesta història, del seu significat i implicació en les festes i del seu recorregut fins al dia de hui ens parlen en primer lloc el documentalista J. Enrique Martínez Escrivà i el periodista Manolo S. Jardí.

I els gremis i oficis es van convertir en carrers. Els qui treballaven un mateix ofici van anar instal·lant-se tots en un mateix lloc, i van donar-li tal caràcter que l'ofici que realitzaven va passar moltes vegades a denominar el carrer amb tal força que molts encara el conserven en l'actualitat com els esmentats amunt. Per ajudar-nos a recórrer els carrerons que ens descriuen la vida dels gremis medievals ens fiquem a les mans de l'autor de *101 fets llegendaris en la història de València* Salvador Raga i del professor Josep Miquel Lillo.

Seguidament, com l'art reflecteix la societat d'un moment, els gremis també van aparèixer en ell. Així, l'historiador Santiago Soler Seguí repassa minuciosament la portada gòtica dels apòstols de la Seu de València mentre que la mestra Susana Rodrigo dissecciona i explica què és això de les rajoles d'oficis, un autèntic testimoni en fang d'èpoques antigues.

El llibre acaba amb un repàs d'alguns dels gremis d'ahir i de hui. El documentalista Iván Esbrí ens parla dels artistes fallers i de la seva situació passada i actual. El periodista Baltasar Bueno ho fa dels fusters, un gremi amb més de cinc segles d'història dedicat a Sant Josep. L'antropòleg Francesc Llop ens explica la història dels campaners, un gremi que no és un gremi i un ofici que sí que ho va ser. La periodista Maria Comes, per la seva banda, escriu del gremi dels set segles, el dels forners. Als sastres i modistes i a l'antic art de l'agulla ens porta Fran Toxena, Mestre Major del Gremi Artesà de Sastres i Modistes de València. La doctora en història Rosa Mª Gregori Roig, per la seva banda, ens parla de la cara B de la història, de la feina de les dones en el món del llibre i de la feina de les impressores que té al seu màxim referent en Jerónima Galès. De l'activitat dels metges a l'edat mitjana i el seu camí cap a la regulació escriu el doctor Jose Segarra. I d'un dels gremis més característics de la València gremial ens parla en primera persona el seu últim representant, Vicente Enguïdanos, l'últim velluter, en una entrevista amb el periodista Voro Contreras.

Esperem que llegir-los a ells t'ajude a tenir una nova visió de València, de la seua història, del seu art, dels seus carrers i la seua gent a través dels seus gremis i oficis. ■

ELS GREMIS I LA FESTA A LA CIUTAT DE VALENCIA

J. ENRIQUE MARTÍNEZ

El naixement del Regne de València pel Rei en Jaume I d'Aragó "el conqueridor", comença una nova era institucional coneguda com l'època foral que duraria quasi cinc-cents anys, fent del regne un dels més moderns de l'Europa medieval i de l'era moderna. Els Furs, van ser eixe conjunt de lleis i costums que foren el pilar principal del sistema foral i regiren en tot el regne, lleis que reglaren les institucions com les Corts Valencianes, assemblea representativa dels tres braços del regne (eclesiàstic; militar o nobiliari ; reial) les governacions i lloctinents, que posteriorment en l'època moderna passarien a ser els virregnats, el Batle General, el Mestre Racional; l'Audiència; la Diputació del General o Generalitat, entre altres.

Com també, les institucions de les ciutats reials i en concret a la de la Ciutat de València, Cap i Casal del Regne. En aquestes institucions de la ciutat trobàvem el Consell Secret, l'òrgan directiu de la ciutat que estava constituït pels sis Jurats de la ciutat(quatre prohoms o ciutadans i dos cavallers i generosos), seria l'homònim a dia de hui dels regidors d'ajuntament, i un d'ells seria elegit com el Jurat en Cap, que podríem dir que seria com l'alcalde, aquests Jurats eren elegits mitjançant el mètode de la insaculació i es renovaren cada any. El Racional, que era un antic jurat designat pel Rei per un període de tres anys i elegit pel mètode de la insaculació entre tres candidats, aquest seria l'encarregat de les finances de la ciutat. El Sindic designat pel Consell General de la ciutat, que era la representació o procuració ciutadana. I per últim quatre advocats de

la ciutat que vetlaven de la legalitat i compliment dels furs i l'escrivà de la Sala que eren càrrecs vitalicis en veu però sense vot. Dels temes judicials s'encarregaven els justícies, el Justícia de lo criminal i el Justícia de lo Civil, que s'elegien també pel mètode de la insaculació i renovats cada any. Dels plets menors s'encarregava el Justícia dels tres-cents sous, i el que s'encarregava de la moneda i els tema mercantil i vigilància dels mercats era el Mustaçaf. Per últim, destacar el Consell de la Ciutat que era l'òrgan consultiu i deliberatiu dels Jurats, constituït per sis nobles, cavallers i generosos, dos serien el dos jurats que tingueren càrrec a l'any anterior, quatre ciutadans que eren els quatre jurats vells de l'any anterior, quatre juristes, dos notaris; quaranta-vuit consellers de ciutadans de les parròquies de la ciutat (quatre per cada una de les dotze parròquies de la ciutat)

i els consellers d'oficis, que eren dos representants per cada gremi. El consell general es renovava cada any pel Consell secret, el Consell General era el conjunt dels dos Consells i era presidit pel Justícia Civil. A part, la ciutat contava amb el Batle de la ciutat, designat pel Rei com a representant reial i per a vetlar pel patrimoni reial.

Com hem pogut observar els gremis eren una peça clau a la representació al govern local i a l'època foral valencià, sent un estament dintre dels ciutadans de la ciutat. El gremi pot definir-se com un cos econòmic i tècnic, constituït interiorment per artesans agrupats en categories, d'acord amb la seva condició artística i econòmica, sent aquesta última una conseqüència de la primera. L'objectiu essencial dels gremis era la reglamentació del treball, formant cossos tancats i subjectes els seus afiliats a l'observança estricta d'unes disposicions acordades en benefici propi i de l'urb, on arribava a la jurisdicció l'ofici constituït en gremi. Aquestes

corporacions exercirien un paper important en la vida política de la ciutat i viles del Regne de València. En poques paraules, els gremis eren els gestors d'un sector econòmic de la ciutat, i al seu conjunt del moviments comercials i econòmics de la ciutat.

El document més antic conegut que testimonia l'assistència dels oficis gremials a una festa pública és el que relata l'entrada del rei En Pere II de València, el cerimoniós, l'any 1336. En els capítols acordats pels jurats i prohoms de la ciutat de València s'assenyala el ceremonial que havia de guardar-se en la rebuda del rei, i s'indica que les companyies d'oficis se situïn en el camí de València a la Creu del Puig, marcant el cap de cada companyia o ofici, per mitjà d'un pendó o divisa. Els oficis de València feien servir els pendons per diferenciar-se en les festes a les que concorrien. En el programa per rebre solemnement al rei Pere el Cerimoniós, en 1336, primer any del seu regnat, es determina

La festa "Pascua", del ofici de carrossers

que els oficis col·locaren el seu pendó a la capçalera de la formació a continuació de la companyia que formi davant.

En 1392 va venir el rei En Joan I a València i es va produir l'entrada i rebuda solemne del monarca i la seva esposa Na Violant. El programa de festejos elaborat per la ciutat subministra abundants notícies sobre la participació dels gremis a les festes celebrades, col·laborant amb danses i joglars. Des d'aquesta data van concórrer els oficis a tots els grans festejos públics que celebrava la ciutat. En aquestes festes, els gremis feien gala de la seva puixança i riqueses, assistint els menestrals amb les seues millors vestimentes i rivalitzant en adorns, divises i carros triomfals segons relata el Manual de Consells i Establiments. Obria la marxa de cada gremi una música de tabals, dolçaines i joglars, a continuació un estendard, representant als aprenents i oficials que seguien al seu ensenya o divisa. La relació més antiga que es coneix, en vista a la col·locació, és l'acordada pels jurats de la ciutat i prohoms d'oficis en 1392, amb motiu de l'esmentada entrada del monarca Joan I. L'acordat va ser el següent: carnisers, corretgers i seders, assaonadors, ganiveters i bainers, xapiners, forners, esparters, teixidors, pescadors, ferrers, moliners, corredors de coll, fusters, sabaters, pelleters, corredors, corredors d'orella, robbers, pagesos, freners, sastres, argenteres, adobers i paraires.

Carro del ofici de carrossers, d. 1881

És curios que la primera documentació que es té dels gremis va relacionat amb la festa o les antigues festes de la ciutat, però la veritat no és una qüestió curiosa, sinó era una qüestió normal i corrent en la vida social de l'època. Des de l'edat mitjana passant per l'època moderna, fins la finalització del regne, els gremis veien la festa com una inversió social, ja que des del Consell de la Ciutat es fomentava dites festivitats, fomentades proporcionalment per les parròquies i els gremis. Al cap i a la fi, la festa era el màrqueting i la publicitat de l'època per als gremis, era una bona època de l'any per a mostrar al poble i els que visitaven la ciutat (turisme de l'època) per a normalitzar certa mostra de productes i el seu tracte comercial per a l'exportació dels mateixos. Els gremis invertien en les festes, ja que unes bones festes portaven un gran prestigi a la ciutat, per tant, la gent deixava els seus fers diaris per a veure els grans festejos, com també la participació, en elles, d'altres comerciants, nobles urbans i cavallers.

Durant molts segles fins l'aparició de la festa contemporània de les Falles, la festa major o com era més coneguda, "la festa grossa", era la Festa del Corpus Christi, que es remunta en el segle XIV a proposta del bisbe de la ciutat Hug de Fenollet, i durant molt de temps una de les festes més importants amb prestigi a la Corona d'Aragó, qüestió que va portar la cort reial en moltes ocasions.

Carro del oficio de carpinteros, de 1663

Els gremis participaven activament en aquesta festivitat, tant personalment com econòmicament, com també a la festivitat de la Mare de Déu. Podríem dir, que la participació dels gremis, va fer que a dia de hui molt del folklore valencià i de la cultura popular valenciana és heretada dels gremis, ja que són els que realitzen danses, realitzaven carros triomfals i bestiari per a enriquir la festa, com hem comentat abans.

Cal destacar que els gremis desfilaven en dita processó en tot el seu esplendor estamental, precedits per la seua bandera o banderola gremial on el seues colors depenia, moltes vegades de causes locals, mentre el blasó estava format per instruments de treball propi de l'ofici o art del gremi. Cada gremi portava el sue sant o patró en andes.

Carro del gremio de sastres, de 1663

Molts dels carros triomfals o danses es realitzaven a les seus festes, o també en festes commemoratives es solia fer una gran inversió per part dels gremis, com és el cas del gremi de sastres, que va construir un carro triomfal per a l'exaltació de la Puríssima Concepció que posteriorment entraria dintre de las festivitat del corpus com a roca. Qüestió que li acabava passant a molts gremis.

Els Torners, tenien dansa pròpia, que molt probablement siga la dansa primitiva dels Torners de Morella que a dia de hui es conserva. Els Traginers realitzaven la dansa dels pastorets, i els armers portaven la seua magnifica Tarasca. Com també altres gremis amb diferents danses, com per exemple la interpretació de la dansa dels momos.

El gremi dels cabanyers, que eren els que posseïen cabana o ramat de bestiar a les terres valencianes i tenien per patró a Sant Joaquim; Els Calderers, la seua bandera portava al cim de l'asta la imatge de Sant Joan Evangelista llaurada en plata. Els del Gremi de Picapedrers, també anomenats Pedrapiquers, portaven a Santa Llúcia. El de Corders, dedicació a la Mare de Déu dels Desemparats. Un altre Gremi que amb les seues diferents variants, blanquers o assaonadors i guanteres, es dedicava a adobar o amanir i curar les pells per a ser treballades posteriorment a la fàbrica de guants, sabates, bosses, etc.

Entre els oficis de major antiguitat de València, cal destacar també el Gremi de Moliners, que va adoptar com a patrona a la Verge del Carme, o el de Ferrers van acollir com a patrons a Sant Eloy i Sta. Llúcia. També trobem als Traginers, l'objecte era carregar els diners i articles de comerç i transportar-los. Van tenir la seua casa gremial a l'antiga plaça de Na Jordana, i la seva bandera portava en la seva rematada al pasatge de la "Fugida d'Egipte". Pel que fa al prestigiós Gremi de Esparters, que acollia gran quantitat d'operaris per l'abundància d'espart en les muntanyes de la nostra província, tenia la seva casa gremial al costat del Portal Nou. La seua bandera tenia la imatge del seu patró, Sant Onofre, que estava també reproduïda al cim de l'asta. Finalment, els Peraires es van dedicar a la fabricació de robes de llana. Era tal la categoria d'aquest Gremi que presidia en els actes públics a tots els altres el seu patró era a la Stma. Trinitat i a Sant Miquel Arcàngel. Entre altres coses, va ser cèlebre

aquest Gremi en la tradició popular valenciana per la colossal imatge de Sant Cristòfol que posseïen i que veneraven en una capella construïda al fons del carrer de "Cañete». El Gremi era un dels més importants de la Ciutat, es dedicava a cardar la llana, era el més antic i per això tancava el seguici gremial a la processó. Els seus titulars eren la santíssima trinitat i Sant Cristòfol, on la colossal imatge del Sant que tenia una altura de vora 6,10 metres d'alçada. Per la seua mida desfilava en la processó del Corpus tirat per una parella de bous. Un altre dels Gremis valencians que va tenir una especial devoció a Sant Cristòfol, al que de fet va invocar com a Patró, va ser el de Tundidors, dedicat a igualar amb les tisores els draps. En la seua bandera gremial campejava la imatge del sant al costat d'unes tisores coronades en or, tot això sobre fons carmesí amb faixes i adorns del preuat metall.

A principis del segle XVI els Gremis valencians van aconseguir la seva esplendor i molts d'ells van adquirir seus amb capella pròpia on es reunien per tractar els assumptes comuns i bon règim de l'ofici. Mentre van mancar de local i capella, l'església del Carme va servir per a aquestes reunions i festes religioses.

Aquesta qüestió va fer que cada gremi celebrara la seua festivitat pròpia sempre acompanyats pel seu sant patró o patrona. Com per exemple els sastres a Sant Vicent Màrtir, els forners a la Mare de Déu de la Mercé, els confiters a Sant Dionís, o els fusters, que feien els seus festejos a Sant Josep, festa que pel temps s'ha convertit en la més important de la ciutat, les Falles. ■

GREMIS: UN VESTIGI HISTÒRIC FORA DE LLOC

MANUEL S. JARDÍ

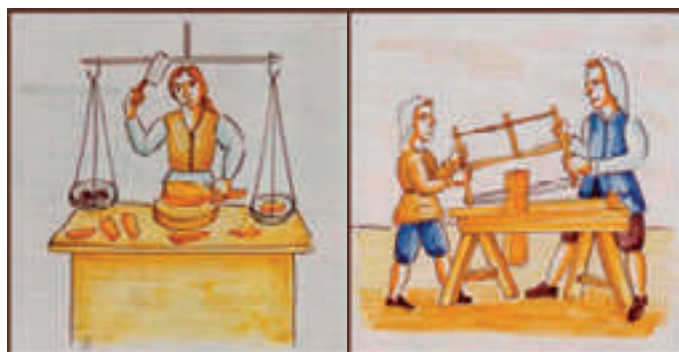
ls gremis agrupen persones del mateix ofici. Si hem de fer cas als historiadors, n'hi ha memòria gremial des de la civilització babilònica. No cal anar tan lluny. Parem a l'edat mitjana, en què es poden situar els agremiats en un mateix carrer. Un passeig per la València antiga ens mostra l'entramat de carrers amb noms com ara argenters, calderers, cordellers, fusters... Allà s'organitzaven les activitats productives, bàsicament artesanals, en què els experts ensenyaven els deixebles. L'aprenentatge durava anys i panys. Quan s'havia complert, el subjecte podia continuar treballant amb el mestre o obrir el seu propi taller. Cada gremi taxava els preus de productes i promovia normatives i legislació específica a mode de regulació que protegira, garantira o fera perdurar l'activitat associada a l'ofici.

En el transcurs del temps van anar creixent fins a controlar bona part de l'economia de les ciutats, a mesura que els intercanvis comercials s'incrementaven al ritme que imposaven les expansions dels imperis o els mitjans de transport acceleraven les possibilitats perquè el món cada vegada fóra més interconnectat. La importància dels gremis es feia valer a l'hora de formar-ne part i gaudir dels privilegis associats.

En el cas de València es té notícia d'un privilegi signat a Lleida el 1242 que fa donació de diversos obradors situats a la Vall del Paradís per als prohoms del gremi de sabaters, junt amb tres obradors per assaonadors al vell terme de Roters. També consta la donació d'altres obradors per a teixidors i canvistes de moneda. Un segle més tard, Jaume I va prohibir les confraries d'oficis. El 1329 va quedar derogada la prohibició i es van atorgar –o reformar– alguns privilegis garantits amb posterioritat per Alfons II: sabaters, pellaires, sastres, fusters, corredors, pagesos, ferrers, argenters, corretgers... Cada gremi tenia com a referent un patró de la nòmina del santoral catòlic. Bataners i boneters tenien Sant Llàtzer. Els moliners, a la Mare de Déu del Carme. Calafats, a Sant Guillem.

Segons que es coneix, els diversos oficis funcionaven d'acord amb unes normes aprovades pel govern municipal, interessat primer que res a garantir el proveïment del mercat urbà i el control de la població a efectes fiscals, de seguretat, etc. Si fa no fa, el gremi

actuava –també– com un primitiu sistema censal. I era un instrument de les autoritats per a supervisar el món del treball. El gremi, en fi, representava una forma de solidaritat entre productors i mestres de cada ofici, que s'ajudaven mútuament i es repartien el treball a fi de contenir o evitar la competència. De manera que assegurava l'adquisició de primeres matèries, reglamentava la producció i com a qualsevol model proteccionista, protegia els agremiats enfront de la competència. La reglamentació afectava a la quantitat i qualitat de productes per taller, quantitat d'oficials i d'eines, així com el nivell salarial. Es pretenia evitar el frau i mantenir els nivells de qualitat. Era, diguem-ne, la part ètica de l'agrupació. Els mestres controlaven el gremi, sobretot pel que feia a l'accés a l'ofici: l'aprenentatge, el treball dels oficials i l'establiment de nous obradors. Tot i les bones intencions, això no va evitar conflictes laborals entre mestres i oficials sobre les condicions de treball, i entre els menestrals i l'oligarquia urbana amb el rerefons del proteccionisme i el control del mercat.

El Decret de Nova Planta promulgat per Felip V en guanyar la Guerra de Successió va canviar l'estatus dels gremis. Van perdre poder i influència. Qualsevol modificació legal l'havia d'aprovar la nova autoritat reial. A més, cada gremi quedava sotmès al dictat del "corregidor" que ostentava el poder d'àrbitre en casos conflictius.

Conjuntura política a banda, el declivi dels gremis va fer-se evident a mesura que avançava el segle XVIII. Entre els detractors que defensaven la supressió hi havia les Societats Econòmiques d'Amics del País (la d'ací fou entitat fundadora de la vella caixa d'estalvis de València). Altres notables de l'època es mostraven favorables a mantenir i recuperar el paper ordenador i creador de riquesa de les antigues associacions gremials. I entre els partidaris de mantenir els gremis amb reformes hi havia celebritats enciclopèdiques com Gaspar Melchor de Jovellanos.

Al llarg del segle XIX, tot i l'extinció progressiva de les agrupacions gremials tal com van nàixer, associacions professionals de sectors molt diversos van seguir adoptant la denominació de gremi. Encara avui em podem trobar, per bé que les que van quedant, si més no a València, no són de nova creació. A títol d'exemple, sobreviuen gremis com el de Llibrers. Oficis com ara forners, pastissers, fusters, sastres i modistes, campaners, orfebres, antiquaris, carnisers o els mateixos artistes fallers mantenen estructures associatives sota el nom de gremis. Què tenen en comú amb aquelles agrupacions medievals o pre-modernes? Poca cosa, si exceptuem un cert orgull per l'ofici, el prestigi associat i les poques o moltes activitats promocionals orientades a diferenciar el producte artesanal de l'industrial.

Heus ací la clau del declivi d'aquestes estructures. La societat moderna va comportar processos d'urbanització i conformació de les noves ciutats i nuclis poblacionals, industrialització, canvis demogràfics i substitució dels antics entramats feudals. La caiguda de l'aristocràcia i el clero en favor de les noves burgesies urbanes, tot emparat per la configuració dels estats moderns que arraconaven les velles monarquies, així com la divisió de treball i l'organització social resultant, va comportar la desaparició, o la reducció a la mínima expressió, d'espais vinculats a l'antic ordre social.

Què queda d'aquell paisatge gremial en l'estructura de la societat valenciana actual? Si deixem de banda les ac-

tivitats de subsistència com a entitat, podem observar la presència dels gremis –com s’ha dit adés- en l’entramat urbà de la València antiga, amb els noms dels carrers. També hi ha una certa presència –testimonial i a la baixa- en algunes processons més o menys solemnes. I poca cosa més.

A pesar que l’estat espanyol va apuntar-se tard i malament a la modernitat europea. A pesar que costa d’entendre –o no tant- l’enorme influència de l’església catòlica i altres estaments més propis del caciquisme en una democràcia de perfil baix, com és el cas. A pesar de les enormes diferències entre els estats del benestar de l’Europa més moderna i les insuportables desigualtats que es mantenen a la part meridional del continent. A

pesar d’això i d’algunes altres variables, allò que donava sentit als gremis de l’època medieval, ha sigut substituït amb millor o pitjor fortuna per la funció dels estats moderns.

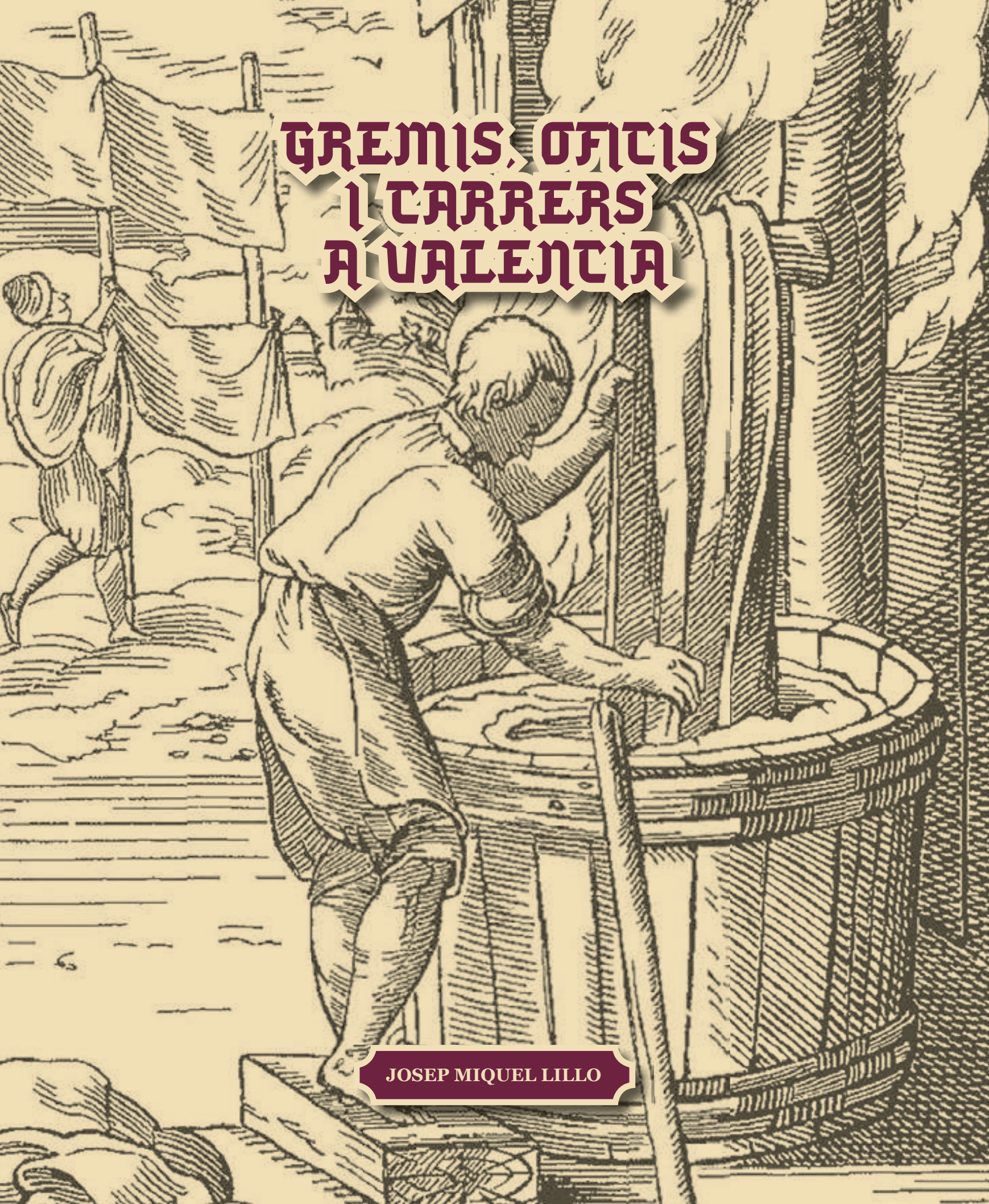
L’educació, sense anar més lluny. El sistema educatiu, depenent de l’estat i de la millor o pitjor gestió en funció d’interessos, ideologies i recursos assignats, ja no és –no hauria de ser- determinat pels estaments eclesiàstics o inquisitorials. Tampoc pels mestres artesans. I la combinació entre formació, indústria, tecnologia, innovació i comerç global, entre d’altres, va arraconar definitivament els gremis com un vestigi de passat entre esplendorós i ranci. És l’estructura educativa reglada la que regula l’accés al coneixement que habilita els estu-

dients perquè aborden amb solvència l'eixida al mercat laboral. Ja no hi ha oficials ni aprenents a la manera antiga, per bé que hi queda –afortunadament– un teixit artesanal divers i solvent.

Quant a l'àmbit de l'influència com a empreses més o menys artesanals, els gremis d'ara, o les associacions gremials, tenen poc a rascar. S'han quedat fora de lloc. Les patronals de referència fa molt temps que van assumir el paper llobbista com a grups de pressió en favor d'allò que més convé. Que més convé a les corporacions dominants i als sectors hegemònics del sistema productiu, per descomptat. I no oblidem els sindicats, organitzacions nascudes i emparades per la industrialització, impensables en societats menestrals.

Dit això, cal tributar el reconeixement merescut als gremis que projecten amb la seua activitat l'autenticitat, la qualitat i el treball d'un producte selecte i agraït que difícilment es trobarà en els circuits del consum de masses. Això val per a una barra de pa, una coca, una cistella, una joia o un vestit de sastreria, entre altres “delicatessen” d'un sistema productiu que para més atenció al compte de beneficis, que no al gust per la feina feta a consciència. El que abans es deia “amb ofici”. ■

GREMIS, OFICIS I CARRERS A VALENCIA

JOSEP MIQUEL LILLO

Mai no ens hem ens aturat a preguntar-nos el perquè del nom d'un carrer. El cas és que estant passejant un dia pel centre històric de la nostra ciutat, vaig topetar-me amb una sèrie de carrers que tenien noms d'antics gremis. A partir d'ací, vaig decidir esbrinar una miqueta en què consistien eixos antics oficis que, tot i estar perduts hui, han format part de la història de València.

Però, abans d'entrar en matèria, he cregut convenient primer fer unes xicotetes pinzellades sobre el naixement, organització, estructura i desaparició dels gremis.

A partir del segle XI van ressorgir les ciutats. En elles, protegides per les seues muralles es va desenvolupar la tasca dels artesans. La seua producció era venuda en la ciutat i a ella acudien els habitants de les rodalies a comprar en els tallers o en els mercats que se celebraven periòdicament. La producció artesanal estava fortament regulada i els artesans estaven ben organitzats.

Poc a poc, els qui treballaven un mateix ofici van anar instal·lant-se tots en un mateix lloc, i van donar-li tal caràcter que l'ofici que hi realitzaven va passar fins i tot

a denominar el carrer, i amb tal força que molts encara el conserven en l'actualitat. Hi havia, però, excepcions. Aquells oficis que causaven molèsties als veïns van ser apartats del centre urbà amb el pas del temps.

Aquests artesans eren anomenats *ministeralis*, d'on ve la paraula en valencià menestral. Els artesans s'agrupaven en corporacions d'oficis, que en el segle XIV es van transformar en gremis. Eren organitzacions que tenien cura de la formació dels artesans i defensaven els seus interessos econòmics i professionals. També controlaven l'excés de producció i marcaven els preus.

Els gremis eren una associació de treball i com a tals eren persones jurídiques amb dret a propietat i, també, amb deutes. A més, cada gremi era diferent d'altres per la seua naturalesa, la seua estructura, el seu funcionament i la seua finalitat.

Quan un grup de persones que es dedicaven a un mateix treball decidien unir-se i formar una corporació gremial, aleshores es redactaven unes Ordenances (avui ho anomenariem estatuts) que fixaven la norma del funcionament, i que indicaven els deures i els drets que es contreïen per ser confrare.

Aquestes ordenances, que havien de merèixer la conformitat del municipi o del Rei si escau, eren d'obligatori compliment per a tots els agremiats, i establien fins al més mínim detall.

Els primers capítols eren purament de caràcter benefico-religiós: compromís a l'assistència a la festa patronal i a deixar de treballar aquell dia. Això indicaria que els diumenges i els dies festius també es treballaria. Era obligat, tot i això, d'anar als enterraments dels agremiats i, en alguns casos que estaven especificats, es pagava una determinada quantitat per a quedar exempts d'aquestes obligacions. La quantitat ingressada es repartia entre els més pobres.

També determinaven les quantitats que cadascun havia de pagar en fer l'ingrés en la confraria, després d'una quota que recollien els llevadors. A les confraries hi entraven també les dones i els menors d'edat.

Així mateix s'especificava l'examen d'entrada o passantia que calia passar als aprenents per a obtenir l'oficialia, sense el qual no es podia obrir un obrador o taller. I no es podia tenir la categoria de mestre si no es tenia un obrador i el senyal o la marca de la fàbrica, que es transmetia

per herència, la impossibilitat d'ingrés per als estrangers, el període i condicions d'aprenentatge, la valoració de la "obra mestra" per a passar d'oficial a mestre i poder muntar un taller propi, els salaris, els preus de venda dels productes, les eines a emprar, el mínim d'oficials o aprenents que es permetien, la qualitat del producte, les sancions, els jurats propis, l'assistència mútua, etc.

Cada corporació tenia la seua confraria, agrupació de caràcter religiós amb funcions socials i benèfiques amb un sant patró que la representava. Ajudaven els que ho necessitaven i les vídues i els orfes.

A partir del segle XV, quan les confraries passen a ser més bé unes organitzacions de treball, en els Capítols s'hi inclouen ordenances referents a la qualitat dels productes, i els qui vetllaven per un control de qualitat eren els "veedors" o inspectors, mestres en la tècnica de l'ofici.

Els gremis havien sorgit, en un principi, per defensar els grups professionals locals contra els competidors forasters i responien a una mentalitat molt estàtica. Els comerciants defenien coratjosament els seus privilegis gremials, els quals eren molt proteccionistes, ja que els seus reglaments protegien exclusivament el productor i mai el consumidor. Amb el temps la menestralia se sentí molt distanciada de la plebe i la mirava amb un desdeny accentuat. A més aquest sistema, que inicialment va comptar amb el suport del poder local i real, poc a poc es va convertir, atrinxerat en la seua situació de monopoli, en una oligarquia que, a més provocà corrupteles i conflictes entre mestres i oficials, entre uns gremis i uns altres, entre aquests i el municipi i, fins i tot, entre els gremis i el mateix poder real, arribant a ser, en última instància, un fre per al progrés tècnic i la iniciativa empresarial. Tot açò motivà, a la fi del segle XVIII i principis del XIX, la seua prohibició a tota Europa i Amèrica.

LA VIDA AL TALLER

Els artesans treballaven en xicotets tallers que estaven dirigits per un mestre artesà de qui depenien els oficials i els aprenents. El mestre era l'amo de les ferramentes amb les quals treballaven de forma manual els artesans del seu taller. En el taller també treballaven els oficials que eren artesans que havien demostrat el domini del seu ofici mitjançant una prova i cobraven un sou reduït.

Eren ajudats pels aprenents, xiquets o joves, que estaven aprenent l'ofici i solien viure allotjats i alimentats pel mestre en la seua casa.

El taller complia diverses funcions. No solament era el lloc del treball dels artesans. Era també la llar on vivia el mestre i els seus aprenents. A més, en el taller es venien els seus productes artesanals, o siga, era també una tenda. Per açò, en la façana del taller solia haver-hi un símbol visible dels productes que fabricava per a anunciar als possibles clients (la immensa majoria no sabia llegir) els seus productes.

Els artesans del mateix ofici (sastres, fusters, picapedrers, pintors o forners) s'associaven en gremis o corporacions artesanals de caràcter local. El gremi estava dirigit pels mestres. La seua funció era regular el treball dels tallers i artesans mitjançant unes normes. El gremi proporcionava la matèria primera i determinava el preu de venda dels productes manufacturats. Amb açò pretenien que hi haguera una igualtat entre els seus membres i que ningú s'enriquira a costa dels altres.

La principal norma prohibia a qualsevol artesà exercir un ofici en la ciutat sense el permís del gremi. També

establia el nombre d'hores que calia treballar: es treballava amb la llum del dia, de manera que a l'hivern açò suposava 6 o 7 hores i a l'estiu entre 12 i 14 hores. Altres normes determinaven que calia utilitzar el mateix tipus d'eines, regulaven la quantitat i característiques dels productes que es fabricaren, establien el tipus de proves que havia de superar l'aspirant al grau de mestre (per exemple, realitzar una *obra mestra* com una bella capa). El gremi també reglamentava els drets i deures d'assistència i ajuda mútua que corresponien als seus membres en el cas de malaltia, mort o si el negoci anava malament.

No obstant, l'accés estava limitat ja que la finalitat última dels gremis era aconseguir un equilibri harmònic entre demanda d'obres i nombre de mestres. Estaven exclosos musulmans i jueus; i fins i tot els qui no pogueren demostrar neteja de sang, és a dir, els que no foren cristians vells.

L'ORGANITZACIÓ GREMIAL

En la casa-taller vivien els aprenents que començaven a aprendre l'ofici molt joves. A canvi del seu treball (bas-

tant dur, per cert), el mestre els mantenia, però no els pagava sou. Quan l'aprenent dominava l'ofici, el gremi li feia una prova i, si la superava, passava al grau d'oficial. Aleshores ja podia cobrar un xicotet sou. Amb el pas del temps, si era capaç de fer una obra mestra, el gremi el nomenava mestre i llavors podia establir-se pel seu compte. No obstant, per poder presentar-se a l'examen s'havia de ser aprenent durant tres o quatre anys, segons el gremi, que es podien fer a la mateixa ciutat o a fora, però certificant sempre que s'havia acomplert el temps obligat a la casa d'un altres mestre. La condició d'aprenent estava molt subjectada al mestre en tot: l'ofici, el servei que havia de fer a la casa, i el permís per a eixir-ne.

La formació es verificava a través de la signatura d'un contracte d'aprenentatge, document de naturalesa jurídica on intervenien un mestre que es comprometia a ensenyar i un jove que volia aprendre. Els contractes tenien les següents clàusules:

Durada: de 4 a 6 anys.

Edat de l'aprenent: 12-14 anys.

Compromisos de l'aprenent:

- Obeir al mestre.
- Acudir a l'obrador tots els dies.
- No absentar-se
- Guardar fidelitat al mestre.

Compromís del mestre:

- Manutenció del deixeble.
- Ensinar-ho i ensenyar-li l'ofici.
- Donar-li certa compensació econòmica.

Compromís del pare o tutor:

- Respondre jurídicament dels actes de l'aprenent.

Finalització del contracte:

- En acabar el termini establert.
- Per mort o malaltia d'una de les parts.
- De mutu acord.

L'escala laboral del gremi s'estructurava en tres nivells:

Els mestres. Eren els propietaris del taller i de totes les ferramentes que es feien servir i ocupaven càrrecs directius a la ciutat.

CARRERS DE VALÈNCIA QUE PORTEN NOM D'OFICI

Els nostres carrers

Molts carrers del centre de València, especialment en Ciutat Vella, es deuen a oficis antics, en ocasions desapareguts, que en l'època foral tenien una importància capital per a la ciutat. Eixos oficis ens recorden el seu origen medieval quan les ciutats eren els centres de producció artesanal. Allí els artesans fabricaven a mà i amb unes senzilles ferramentes teixits, ganivets, objectes de pell, ceràmics o de caràcter artístic per a decorar les esglésies. Els oficis s'agrupaven en determinades àrees de la vella ciutat, moltes vegades usant els cabdals de les sèquies.

La ciutat de València va tenir el seu segle d'Or, d'acord amb el desenvolupament i apogeu dels Gremis d'artesans, la fama dels quals es va estendre per tot Occident, i l'aportació del qual a la riquesa col·lectiva va permetre la construcció de molts edificis emblemàtics d'aquella època. Es va convertir en el segle XV en un dels principals centres comercials, financers i industrials del Mediterrani, destacant per la gran quantitat d'artesans que treballaven per a respondre a la creixent demanda de productes manufacturats. El desenvolupament del món artesanal medieval va suposar la diversificació dels oficis, la progressiva especialització de les tècniques i els mestres i, per tant, la proliferació i regulació dels gremis.

La petjada dels antics treballs artesanals encara persisteix en la ciutat i són recognoscibles en alguns barris, carrers i locals. A través d'ells es pot rescatar la memòria històrica del mutualisme laboral valencià, des de les confraries i germanors fins als gremis o congregacions d'oficis, precedents tant dels sindicats com de les associacions professionals modernes i podem reviure el passat gremial de la ciutat a través de les seues places i carrers plens d'història.

Els treballs artesans no sempre han deixat empremta en els noms dels carrers. Tot i que, en aquest compendi no estan totes les professions i gremis, sí que subsisteixen suficients carrers per fer-nos una idea molt aproximada que ens ajude a entendre millor la ciutat medieval. Per cert, València és la ciutat d'Espanya on existeixen més carrers dedicats a oficis i professions.

Els oficials. Eren els operaris que treballaven a sou als tallers dels mestres i solien allotjar-se a les cases d'aquests. Els oficials per a passar a ser mestres havien de passar un examen.

Els aprenents. Eren els més joves, aprenien l'ofici i treballaven sense cobrar. Com a contrapartida, eren acompanyats a casa del mestre que els proporcionava alimentació i dormien al taller.

Les persones que formaven part del mateix gremi tenien unes normes de funcionament (estatuts) on apareixien redactats els seus Drets i Deures. També escollien a un sant o una santa perquè fos el seu patró i un dia per a celebrar la seua festa.

Cada gremi tenia un escut on es representava les ferramentes que els feia servir i es col·locava a les portes dels tallers per tal que la gent (que normalment no sabien llegir) els identificassen. Les organitzacions gremials es subdividien per tal d'especialitzar-se i arribaren a proliferar extraordinàriament. Com que els obradors solien ser molt xicotets, acabaven extenent-se al carrer, la qual cosa provocaven no pocs problemes en el trànsit.

Dins la nostra ciutat podem distingir clarament dos agrupacions de carrers. La primera, i més nombrosa, està ubicada al centre històric de la ciutat i la raó principal d'eixos noms es deu a què allà s'instal·laren aquells oficis. El segon grup, menys nombrós, està ubicat al polígon industrial de Vara de Quart (el carrer dels Campaners queda fora) i molt probablement foren batejats amb eixos noms perquè l'Ajuntament de València va retre un homenatge als diversos gremis que hi van haver a la capital de l'Antic Regne. Sembla que, de manera semblant, l'ajuntament d'Alboraia al seu polígon industrial també dedicà als gremis uns quants noms i així trobem carrers com Llanterners, Manyans, Calderers, Vimeters, Palleters, Picapedrers, Teixidors o Seders.

Finalment hi ha un carrer que té nom d'ofici fora d'aquests dos grups. Es tracta del carrer dels Pescadors

al barri del Cabanyal. A tall de conèixer una miqueta d'història dels gremis que hi havia, es pot fer una ruta i recórrer aquests antics carrers de la nostra ciutat. Més avall deixo un mapa personalitzat per a localitzar-los millor. A través d'ell, es pot situar on està cadascun dels carrers. Pitjant cada icona apareix el nom de cada carrer, si es fa més gran el mapa, es pot veure amb més precisió. A partir de les pròximes entrades anem a contar, breument, en què consistia l'ofici d'eixos artesans.

ABAIXADORS (Tundidores)

L'abaixador era un menestral que s'encarregava de tallar i igualar amb tisores el pèl dels draps i estava encarregat de tallar per igual el pèl dels panys, és a dir abaixava el pèl dels draps de llana (una vegada estaven separats dels artesans de llana) tot tallant i igualant el

pèl sobresortint amb unes tisores d'abaixar, caracteritzades per funcionar amb una molla i no tenir punta. Era un dels oficis auxiliars de la fabricació de teixits de llana, sovint unit al de peraire.

ADOBERIES (Tenerias)

Els blanquers/adobers eren aquelles persones que adobaven pells per a sola de calçat, cuir industrial, etc. amb pells de bou o de vaca. Es van reunir en aquesta zona del barri del Carme on sens dubte aprofitaven de forma comunal un important cabal d'aigua, procedent de sèquia.

ADREÇADORS

Treballaven, preparaven i adobaven, els velluts, ocupació principal dels molts telers que hi havia en la ciutat,

especialment en el barri de Velluters i adreçaven robes de seda de tota mena i també peces de lli per a les valones i les gorgeres.

ALUDERS

Els aluders eren assaonadors de pell que manufacturaven l'aluda, producte que s'obtenia adobant la pell blanca del cabirol, la cabra o l'ovella. L'aluda es caracteritzava per ser blanca, molt suau i prima, i era molt apreciada per fer guants, bosses i cobertes de llibres. Aquest ofici també manufacturava la fina camussa. Com l'olor que generaven eixos treballs era en moltes ocasions pestilent i causava pudors en temps se l'anomenà *Carrer de la Pudor*. Els seus treballs foren absorbits poc a poc pel gremi dels Guanterers.

ARGENTERS

Els argenters eren aquells menestrals que tenien l'ofici de treballar principalment la plata, però també altres metalls preciosos i fins i tot combinar-los amb pedres precioses. La mateixa activitat però especialitzada amb l'or rebia el nom d'orfebre, i si estava especialitzat només en la manufactura de joies s'anomenava joier.

ASSAONADORS (Zurradores)

Eren uns menestrals que tenien per comesa assaonar i adobar les pells per a llevar-les el pèl. L'assaonador prenia del blanquer les pells o els cuirs "en blanc", és a dir, només adobats amb tanins vegetals i sense acabar. Damunt aquesta matèria hom aplicava tot un conjunt d'operacions, anomenades actualment d'acabament, i

lliurava així un article enllestit per a l'ús que n'havien de fer els sabaters, els basters i l'altre personal d'oficis relacionats amb la pell. Aquest era un laboriós procés que desenvolupaven tres professionals diferents de manera consecutiva: primer els blanquers, seguidament els assaonadors i per últim els diversos menestrals que en feien els béns concrets (sabates, selles de muntar, bosses, etc.) També se'ls va denominar *assaonadors de les voltes* fent referència als porxos o rafals que per ací abundaven.

BALLESTERS

Aquest carrer recorda els tallers on es construïen les ballestes, i també la capella gremial que tingueren els ballesters, dedicats després als arcabussos i les escopetes en general.

BANY DELS PAVESOS

El nom d'aquest carrer es deu a l'existència d'uns banys públics. Es va denominar dels Pavesos perquè està relacionat amb els escuts que complementaven les armadures dels cavallers i els artesans dels quals fabricaven al llarg d'aquest carrer. En aquest entorn hi havia, a més, altres carrers on s'assentaven altres comerciants que realitzaven altres elements de defensa i atac, com era el carrer de l'Armeria i de la *Punyaleria* que ja van desaparèixer, i els de la *Corretgeria* i de *Brodadors* que encara subsisteixen.

BLANQUERIES (Blanquerías)

Els blanquers eren menestrals que es dedicaven a amarnir, assaonar i adobar les pells, és a dir que feien les

operacions preliminars per adobar les pells. Treien els pèls i la llana de les pells amb un raspall fins a deixar-les *blanques*. Adobava les pells amb tanins vegetals (rol·lor, sumac i escorces) després d'haver fet els treballs de ribera, neteja i eliminació de substàncies no útils (pèls, etc.) fins a obtenir pells "en blanc". Les *blanqueries* s'establien sempre als afores de la ciutat per la pestilent olor dels cuirs i sempre propers al corrent de les aigües d'algun riu o sèquia per a la seua utilització (en aquest cas usaven el cabdal de la important sèquia de Rovella). Amb aquesta idea es va obrir un portell en la muralla per a poder eixir a llavar les pells. El seu gremi ostentava com a emblema tradicional "el lleó dels blanquers" que apareixia en el seu estendard. ■

CARRERS QUE SON OFICIS I OFICIS QUE CONTEN HISTORIES

SALVADOR RAGA

n mig de València, entre la Plaça Redona i el Mercat Central va néixer al 1863 el pintor valencià més universal, Joaquim Sorolla i Bastida. Al número 8 del carrer Mantes exactament. Ahí va viure l'artista amb els seus pares, una família modesta que es dedicava a la venda de teles en una botiga al mateix carrer anomenada Sis Dits. D'aquest carrer i d'aquesta botiga ve, probablement, el gust del pintor pels teixits i la moda que es reflectia en molts dels seus quadres.

El vincle del carrer Mantes amb les teles ve de molt abans i de molts més edificis situats al mateix carrer ja que ahí és on, des de l'Edat Mitjana, es van instal·lar els artesans que comerciaven amb mantos i teles. Els noms, doncs, que es reflecteixen en molts dels carrers

del centre històric de València, no són casuals i expliquen històries que en ocasions arriben fins als nostres dies, com la de Sorolla i els teixits. En aquest article recollim algunes d'elles.

“LA CALLE DE ZAPATEROS” VA ACOLLIR LA PRIMERA CASA RURAL DE VALÈNCIA

“La calle de Zapateros”, situada entre la plaça de Sant Llorenç i el carrer de Serrans, ens porta a la memòria el primer gremi que va disposar de casa pròpia des de l'any 1369 i que incloïa oratori i hospital per als pobres de l'ofici per la qual cosa es va anomenar en aquells temps “de la Confraria dels sabaters”. Tanta importància va

tindre que els seus oficis religiosos en honor als seus patrons, Sant Crespí i Sant Crespià tingueren indulgències papals. Esta ocuparia part del Palau dels Montoliu, la façana de la qual donava a la plaça de Cisneros, però la de la part de darrere a este carrer de “Zapateros”. Per això en esta part s’albergaren unes cavallerisses conegudes com “Cotxera de Regües”, destinada als cotxes tradicionals per a famílies benestants. Modernament, es va assolar per a construir un aparcament de tres plantes. Quasi al carrer de Serrans podem trobar la façana lateral de l’antic convent dels Pares Camils, que va ser una leproseria, hui destinat a la Direcció General de la Dona. Entre els habitants il·lustres d’esta carrer destaca al segle XVII el notable pintor de bodegons Tomàs Yepes.

EL CARRER DE LES MANTES RECORDA ELS ARTESANS QUE COMERCIAVEN AMB ELLES

El Carrer de les Mantes és delimitat per la plaça del Mercat i el carrer dels Drets. El seu nom deriva d’aquells artesans de la Serrania que comerciaven al mercat amb draps i teixits i que, finalment, establiren en este entorn els seus comerços estables. Entre estos estaven els de confecció de camises i per eixe motiu també s’anomenà *carrer nou dels camisers* i *carrer dels camisers*. Anteriorment, també es va anomenar de “tots sants”. A l’any 1447 un gran incendi va assolar més de cent cases i va acabar amb la vida de vint veïns d’esta entorn, per la qual cosa, al refer-se, s’anomenà *Carrer nou*. Però si d’alguna cosa ennobleix este carrer és la d’haver sigut la natalícia del més insigne dels nostres pintors, Joaquín Sorolla i Bastida, el comerç patern del qual de teles estava ací situat i del qual un gran retaule ceràmic ens dona fe.

EL CARRER DELS CALDERERS UBICA L’ASSENTAMENT QUE TINGUÉ ESTE EDIFICI EXTRAMURS DE LA MURALLA ÀRAB

El Carrer de Calderers unix dues típiques places de nostra ciutat, com són la del Tossal i la de l’Espart. La seua antiguitat data de l’any 1381 i va ser la casa dels que exercien l’ofici de la caldereria en obligar-se a que es-

tigueren extramurs de la muralla àrab però en la zona limítrofa a la moreria. Esta circumstància es devia a que era gran el soroll que produïen les seues arts i s'intentava evitar les molèsties al veïnat. També va ser coneguda com "Dels Teixidors".

EL CARRER DELS SEDASSERS RECORDA L'OFICI DE FER TAMISOS

El Carrer Sedassers connecta el Carrer Aluders amb la Plaça de la Mercè i el seu nom es relaciona amb aquella València gremial els carrers de la qual prengueren el seu nom del lloc on s'assentava la casa gremial corresponent a l'entorn on exercien el seu ofici determi-

nats artesans. Els sedassers eren aquells que fabricaven tamisos i garbells per a separar diferents elements per la seua densitat i grandària en passar-los per algunes gavetes.

EL CARRER DE CABILLERS RECORDA ELS ARTESANS EXPERTS EN FER PERRUQUES

El Carrer de Cabillers no deu confondre's amb el més conegut "Carrer Cavallers" i s'allarga des del Carrer Avellanés fins a la Plaça de la Reina. En altres temps es va denominar "de Jacme Escrivà" i "de cabelleres". El motiu de l'actual retolació es deu a l'assentament

d'aquells que arrissaven o amaniaven cabells o fabricaven les perruques d'aquells que eixien en la processó de Setmana Santa i que queien per l'esquena de forma solemne. L'ús de les perruques postisses s'origina a principis del segle XVI i poc després ja es trobava molt generalitzat. D'entre les casones senyorials que hi hagué en aquest entorn, destaca la que va ser residència del gran poeta Ausias March i en la qual va habitar fins que va morir. Com a curiositat direm que la làpida que es troba a l'interior de la seu a l'altura de la porta de l'Almoina i que fa referència al soterrament d'Ausias March, no es correspon amb el lloc exacte d'este, sinó que va ser soterrat en una capella hui desapareguda.

EL CARRER ALADRERS REMEMORA L'OFICI DELS FABRICANTS D'ALADRES

El Carrer dels Aladrers és un carrer pròxim a la plaça de Santa Úrsula que des del carrer En Plom fins el carrer Quart recull a aquells que exercien dins de la fusteria l'ofici de la fabricació d'aladres. La proximitat amb les torres de Quart i les hortes limítrofes a estes feia d'esta ubicació un lloc favorable per al seu assentament. Les parts d'un aladre eren la cameta, el dental, el timó, l'esteva i i la rella. ■

LA PORTADA GÒTICA DELS APOSTOLS: UN REPAS ALS GREMIS MEDIEVALS A VALENCIA

SANTIAGO SOLER

ense cap dubte, he de reconèixer que un dels llocs que més m'han impressionat en el que a marques i grafits medievals es refereix, és l'ex-Col·legiata de Baiona, a la província de Pontevedra, a ni més ni menys que quasi mil kilòmetres de València.

La meua primera sorpresa va ser la seua mida, ja que és un edifici d'unes dimensions immenses per al que la població de Baiona degué de ser durant els segles XIV i XV. Tal vegada el de la Col·legiata siga el menys sorprenent, per la seua vinculació amb la reialesa, però les representacions gremials que es troben a l'interior, són una autèntica meravella, i és segur que no poden deixar a ningú indiferent.

El refinament i l'exquisidesa amb la que els instruments gremials es troben tallats en la pedra, per descomptat fraga la perfecció: sabaters, sastres, teixidors, fusters... tots estos gremis medievals es troben representats en l'interior d'esta preciosa església.

Però si estes representacions gremials de l'ex-Col·legiata de Baiona són magnífiques, les representacions que trobem en la portada dels Apòstols de la Seu de València no tenen parangó.

Sempre m'ha agradat dir que les portades medievals parlen. Des del seu aparent silenci, les pedres xisclen a veus la història de temps passats, d'èpoques llunyanes, de nostres costums i tradicions. I esta portada gòtica de la Seu de València sospira i anhela per contar-nos com va ser el nostre passat i nostra història.

El nom de la portada no té ningun secret. Només veure-la podem distingir a la perfecció dels Apòstols juntament a les figures de Sant Sixte i Sant Llorenç a un costat, i a les de Sant Valero i Sant Vicent a l'altre. I és precisament en les pilastres que suporten a estes imatges, on juntament a essers fantàstics, criatures mitològiques i escuts heràldics, trobem varies escenes representant als gremis que sense cap dubte, col·laboren en sufragar la construcció d'esta bellíssima portada gòtica.

Alguns d'ells encara es poden distingir a la perfecció, no obstant això, altres d'ells, no han pogut vèncer la batalla del pas del temps, però sobre tot, no han pogut derrotar

el vandalisme i la poca cura i respecte que alguns senten pel nostre patrimoni.

Les confraries o gremis, recuperats en la Itàlia del segle XII, i la notícia més propera de la qual en època medieval la trobem en l'any 1137 a Saragossa, on ja apareixia documentada la confraria de pellissers (encarregats de la confecció de pellisses) aparegueren en València amb l'entrada de Jaume I.

Tan sols hem de donar una ullada al Llibre del Repartiment, per a adonar-nos que no sols junt al rei viatjaven soldats, cavallers i ordes militars. Mestres d'obres, argenters, armers, botellers, calafats, calderers, carnisers, fusters, costurers, ferrers, forners, pelleters...tots ells rebien juntament a nobles i clergues, terres i cases a

València, i de tots i cada un d'ells coneguem el seu nom: Bernat de Balaguer, Ferran Humbert, Guillem Arnau, Guido Pebrada, Pere de Aieca, Ferran de Borriana...

Però quins varen ser els gremis que existiren en la València medieval? Quins arribaren a treballar en la Seu? Què sabem d'ells?

Tal vegada un dels gremis més importants de la ciutat de València fóra el de la Seda. Esta ja es cultivava a la ciutat de València durant els segles d'autoritat mahometana, sent reconeguda la seua activitat des de principi de la conquesta pel rei Jaume I.

Este autèntic Art, el de la Seda, es dividia en dues categories ben diferenciades: la primera d'elles seria la de

velluters (art major), que treballaven el vellut, el qual es va erigir en gremi independent a l'any 1470, mentre que la segona englobaria els botoners, cordoners, cin-ters, galoners, passamaners i broadors, entre altres (art menor).

Els primers treballs que trobem d'estos artesans de la seda en la Seu de València està documentada el 10 de juliol de l'any 1406. En esta data, Domingo de Roca, brodador, cobrava 22 florins d'or *pro pretio cujusdam imaginis beate Marie operate et brodate de filo auri et de siric*.

La següent anotació que trobem porta data del 21 de febrer de 1409, i és un contracte realitzat entre Bernat de Carci, canònic, tresorer de la Seu, i el brodador Bernat Munt, per a la confecció d'un frontal d'or i sedes amb les imatges de cinc sants i la Verge Maria. Un nou contracte d'este tipus el trobem amb data de 25 de juliol de 1416, esta vegada entre el Canònic i Sagristà de la Seu Rodrigo de Heredia, i el mateix brodador, Bernat Munt, per a brodar i historiar una capa.

Però en nombre de brodadors que treballaren per a la Seu de València va ser més extensa: Juan de Alcaraz, Antolín Abril, Gil de Azagra, Juan Belluga, Juan Ferrer, Jaime de la Foz, Aries Lorenzo, Dionisio Lorenzo, Jaime Mascarell, Antonio Olcina, Pascual de la Torre...tots ells treballaren en la Seu al llarg del segle XV.

Altres dels gremis amb major importància en la ciutat de València va ser el dels ferreries, el qual ja apareixia documentat a l'any 1329 i agrupava als ferrers, manyans, argenters i mariscals.

En quant als treballs realitzats per este gremi en la Seu de València, ja tenim constància d'ells durant els finals del segle XIV.

Molts varen ser els manyans que treballaren en la Seu. Tal vegada un dels primers documents que a tal respecte es conserva siga el datat a l'any 1397, document en el qual s'apuntava el treball realitzat per Juan Torres en la capella de Santa Caterina, a la qual va afegir unes reixes.

A l'any 1400 Aloy de Manso fabricava unes reixes per a la capella de santa Margarida, i a l'any 1404, Ramón

Vidal feia una sageta de ferro per al penell del cimbori. Este mateix artesà fabricava a l'any següent les ballestes per a les portes de l'Almoina i del Apòstols.

Dins del grup dels ferrers, els serrallers foren sens dubte un dels gremis de major importància, i la seua formació en l'ofici no resultava gens fàcil. Després de treballar com a aprenents durant al menys quatre anys, se'ls exigia més tard superar un examen per a aconseguir el títol de mestre. Quan fabricaven una obra, esta devia ser visada pel Gremi, prohibint-se la seua venda fora de la ciutat de València si no posseïa l'esmentat visat. Els treballs visats es marcaven amb un àguila bicèfala, marca que es realitzava amb un encuny que estava sempre en poder del clavari.

Novament la llista, esta vegada de serrallers, que treballaren durant els segles XIV i XV és igualment llarga: Juan Adriá, Juan Bertrán, Aloy i Cosme Blasco, Francisco Camps, Cristian Cardona (estanyer), José Catañeda (llantoner), Juan Clerguet, Juan Dalmau, Jaime Dalos, Antonio Gay, Matias Pérez...

Resulta curiós que Sanchis i Sivera, en el seu estudi sobre la Seu de València, incloguera els campaners dins del mateix grup de serrallers.

La primera anotació que tenim sobre els treballs dels campaners en la Seu de València corresponen al 29 d'abril de l'any 1394, quan Juan Clici juntament amb Bernardo Gascó es comprometien a fabricar una morlana per al Capítol, campana semblant a la que hi havia en el campanar de l'església del Carme.

El 29 de març de l'any 1399, apareix documentat un magister *campanarum*, Guillermo Clerguet, que cobrava per fer dos campanes *ad opus sedis*. També *magister cimbalorum et campanarum* va ser Antonio Martín, que segons resa en el llibre d'obres de la Seu, fabricà ni més ni menys que el Manuel, el Vicent, la Vedada, el Despertador i la Xica. També va treballar per a la Seu el seu germà Guillermo Martín, també campaner, igualment que Pedro Simó, qui a l'any 1447 cobrava per tres campanes fetes per al cimbori.

De la mateixa manera no podem oblidar-nos del gremi d'argenteres, els artesans del qual realitzaren molts i diversos treballs per a la Seu. La primera documentació la

trobem amb data del 2 de gener de l'any 1364, on Pedro Bernes cobrava certa quantitat de diners *pro quadam cruce argentea quan fabricavi ad opus ecclesie valentie*, a més de realitzar diversos treballs per a la Seu entre els anys 1366 i 1378.

El 21 d'abril de l'any 1367, Nadal de Bosch, argenter, firmava una apoca per dues figures d'argent que havia fabricat per al retaule de la Seu. També Jaime Busquets treballava en l'esmentat retaule durant l'any 1379.

Gilberto de Abella, Berenguer Aluga, Gerardo Ballesster, Jaime Benajam, Juan Bernic, Jaime Bonora, Benito Bresó, Pedro Capellades, Juan Castellnou, Guillermo Castelló, Marcos Cerolles, Bernardo Daries, Domingo Gozalvo...tots ells argenters, treballaren durant els segles XIV i XV per a la Seu valenciana.

De ninguna manera podríem oblidar ací als picapedrers i mestres d'obres. Grans noms treballaren en la fàbrica de la Seu: Francesc Baldomar, Pere Comte, Martín Llobet o Pere Balaguer ressonen amb força cada vegada que es parla de la Seu.

Però anteriorment a estos mestres, ja hi hagué altres que ho feren: Andrés Juliá iniciava les obres de la torre del Miquelet en l'any 1381. Luis Amorós treballava en les terrasses del cimbori en l'any 1380; Juan Andrés ho feia en l'any 1392 sobre les pedres de les portades de la Seu; Pedro Desçlor feia a l'any 1393 els àngels que estaven en el portal del cor, i Pedro Dagueta treballava en el portal en el Capítol en l'any 1396; Miguel Pérez feia en l'any 1395 les capelles de Santa Tecla, Santa Marta, Esperit Sant i Santa Elena entre altres. Per la seua part, Domingo Benyto construïa la capella de Sant Andrés en l'any 1399.

A tots estos artesans i mestres caldria afegir els pintors, com Domingo de Adzuara, Leonardo Agustí, Jorge Ambrós o Miguel Alcañiz; escultors i fusters, com Juan Amorós, Jaime Armengol, Juan Berat o Lucas Colomer; vidriers com Miguel Arnau, Juan Alvespi o Cristobal Alemany... La llista d'artesans que treballaren en la seu de València durant els segles XIV i XV seria interminable.

Però a més dels gremis que hem vist abans, molts altres foren els que existiren i treballaren durant l'època medieval a València.

Els artesans del gremi de paraires i abaixadors, eren els encarregats de baixar el pèl de llana dels panys amb unes grans tisores de molls. El gremi d'aladrers, estava dedicat a la construcció d'eines per a llaurar i arades. El d'armers, s'encarregava de treballar les armes blanques, gremi que també agrupava els espasers, guarnicioners, dauradors, argenters, estanyadors de fulla i gallojadors de negre i al foc, ganiveters, daguers, cuirassers, forjadors d'armes blanques i afiladors. El gremi d'assaonadors era l'encarregat de donar suavitat, color i brillantor a les pells que ho necessitaven. El de blanquers es dedicaven a l'adobat de l'aluda, mentre que el gremi de calafaters era l'encarregat d'afegir estopa i quitrà a les juntes de les barques.

Un dels gremis més antics de València junt al de botoners, va ser el de boticaris. Ja Jaume I els anomenava els Furs atorgats a la ciutat, a l'igual que als metges i especiers.

El gremi de flequers, reunia als fornars i flequers, i a l'igual que ocorria amb boticaris, metges i especiers, la seua funció es trobava ja totalment regulada en els Furs de València: els molins no podien moldre després de que sonaren les vespres del dissabte fins que ho feren les del diumenge. Si ho feien, perdrien tot el forment molt com a castic. Els fornars no podien coure els diumenges, a l'igual que tampoc ho podien fer el Divendres Sant abans de Pasqua. També estaven totalment regulades les mesures i pesos del pa.

De la mateixa manera es trobaven ja regulades en temps de Jaume I les obligacions d'altres dos importants gremis, el de drapers i els de sastres. Tal vegada una de les més curioses fóra l'obligació que els sastres tenien de restituir els vestits i robes que estigueren en el seu poder, bé per a polir, o bé per a sargir i que hagueren sigut rosegats per les rates.

El gremi de calderers; el de carnisers; el de barbers i cirurgians; el de corretgers; el de cinters; el de cotamallers, que ja al segle XV apareix integrat en el d'ar-

mers; el d'esparters; el de flassaders o teixidors; el de sabaters, que ocupava el sisè lloc en importància en la València de l'any 1283; el d'ollers; el de confiters; el de pelleters; el de guanters, ja esmentat en l'any 1360; el dels giponers; els tallers dels quals es trobaven entre els carrers Trench, Martín Mengod i Derechos, coneixent-se la zona com la de Giponeria; el de llauradors, que ja participava en el Consell General en l'any 1283; el de moliners, la patrona dels quals era la Verge del Carme; el d'obres de la vila, que tingué casa gremial en el carrer del Mar i va sorgir en l'any 1415 per concessió de Fernando I; el curiós gremi d'oracioners, els estatuts dels quals s'aprovaren en l'any 1283 i la bandera dels quals era de color carmesí amb les puntes brodades en or i argent; el de pellers; el de bracers; instituït per Juan I en l'any 1392; el de soguers, que en l'any 1273 tenia la seua confraria en un xicotet carreró anomenat "del Santíssim"; el de taverners, documentat ni més ni menys que a l'any 1242; el de talladors, que ocupava el novè lloc en l'any 1283; el de tapiners; el de fusters; el de botoners; un dels més antics de la València medieval; el de tireters; dedicat a la fabricació de tires estretes de cuir, utilitzades per a passar o acordonar les vestimentes...tots ells i alguns més que se'ns queden al tinter, formaven la gran massa d'artesans i menestrals que durant els segles XIII, XIV i XV donaren auge i prosperitat a nostra volguda ciutat de València.

Com a record d'este passat medieval, ens queden els noms d'alguns carrers de nostra València: el carrer de Blanqueries, el de Bolseria, el de Bordadors, dels Carnissers, dels Fornars, dels Sabaters, dels Soguers... més d'una trentena de carrers evoquen el sabor i l'aroma d'eixos gremis medievals que un dia poblaren nostra ciutat, portant-la poc a poc a una època d'esplendor i grandiositat. Però si volem sentir-los, tocar-los, acariciar un trosset de nostra història només hem de passejar-se per les immediacions de la Seu i admirar estes representacions gremials en la seua portada gòtica. Tot un plaer per als nostres sentits. Un just record al nostre passat. ■

LES RAJOLES D'OFFICIS TESTIMONIS DE FANG

SUSANA RODRIGO

i hi ha losetes i taulells de fang que serveixen per a construir, no és menys veritat que també hi ha d'altres que s'utilitzen per embellir, tant en la decoració d'espais interiors i íntims com a cel obert.

Hi ha també però i des de temps ben llunyans, altres rajoles molt nostres que sumen a eixes utilitats més conegudes i recordades per habituals una altra transcendental per a la nostra cultura popular: la d'haver estat creades per a representar la vida quotidiana de les persones; per a donar testimoni de la nostra forma de fer les coses i de viure; per a explicar molts oficis artesans, avui la majoria desapareguts, eternitzant-los i deixant constància de que un dia, existiren i resultaren imprescindibles.

Són les rajoles d'oficis o també, rajoles d'arts i oficis.

L'anomenada com a "rajola d'arts i oficis" és una de les produccions artesanals més representatives i també més conegudes i reconegudes de la ceràmica popular i constitueix per sí mateixa un imprescindible testimoni de la nostra història i de les manifestacions artístiques populars des de mitjans del segle XVII i fins al segle XIX la qual, sent un element comú, senzill i entenedor per a tots i totes, ha anat convertint-se en una manera, tan eficaç com a altres i molt més propera, de transmissió i de didàctica dels costums socials de cada època.

No podem oblidar que, sobretot en el seu moment inicial, en una Europa medieval avançada, brillant i de les

ciutats, va aconseguir convertir-se en un mètode il·lustrat utilíssim d'informació per a un públic sense lletres com en altres moments, per exemple, s'hi constituïa com a símbol l'ornamentació i la pròpia estructura constructiva de les esglésies cristianes.

Se les anomena rajoles d'arts i oficis perquè dels molts temes escollits pels rajolers artesans com a motius per il·lustrar les seues peces, el que ocupa un lloc més important, al menys durant un bon període de temps sobretot a València i a Catalunya, és el que representa feines pròpies dels gremis i dels oficis més comuns

i característics que solen representar a dones i homes, inclús a grups xicotets de dues o tres persones acompanyats o no per animals domèstics, desenrotllant les seues feines i usant les eines que, tradicionalment, n'eren les pròpies dels seus oficis: fusters, barbers, bugaderes, filadores, aiguadors, bodeguers, panaders, vinataires, oliers, mulaters, cardadors, peraires, tundidors, carnisers, corretgers, carreters, manobres, sabaters, llauradores,...

Hi ha mil·lers de dissenys i trobem igualment altres conjunts que uneixen en un sol gran “quadre” o plafó diferents rajoles que mostren les diferents etapes que se segueixen en el desenrotllament d'un ofici d'especialitat: des de la cura dels camps a la collita de l'oliva, passant per l'almàssera per fer l'oli o el procés per fer el pa... des de la sembra i la sega del blat a l'aventada, la molienda...

Este tipus de rajoles poden ser considerades sens dubte com un element molt emblemàtic dins la història de la ceràmica popular artesana que utilitzava, amb gran originalitat i varietat, dibuixos que podríem qualificar d'entre la comicitat i la ironia que, en molts casos, arriben inclús a allò grotesc, realitzats damunt la peça de ceràmica.

Les humils rajoletes d'oficis és converteixen així, tal i com ocorreix amb els quadres que recreen persones, vestimentes, indrets i inclús, aliments i eines domèstiques com ara els bodegons, en excel·lents documents gràfics del nostre passat i, igual que eixes manifestacions artístiques prou més reconegudes i valorades, ens

obren una finestra a través de la qual contemplar el nostre entorn, el nostre món més proper i també altres mons més llunyans.

Els mestres terrissers “de terra roja” o ollers fabricaven les losetes de la rajoleria d'oficis amb peces de fang o terra roja cuites una sola vegada o “cochura”, molt semblants a les utilitzades en la construcció però amb una superior qualitat de la terra utilitzada i que aniria millorant i afinant-se amb el pas del temps.

Les rajoles es caracteritzen per tindre una forma completament quadrada, d'entre 13'5 a 14 centímetres per costat -en l'actualitat ha arribat fins als 15 centímetres quadrats- i d'uns 1,5 a 2 centímetres de grossària.

Una vegada cuites les peces “en brut”-o el que és el mateix, sense envernissar ni decorar- i tornades a cuir, passaven a mans dels escudellers o terrissers “de terra blanca” o “de fi” qui les pintaven amb una tècnica anomenada Majòlica.

La paraula Majòlica prové del nom propi Mallorca, per ser l'illa que durant l'Edat Mitjana va constituir-se com a centre d'exportació més important de tota la Mediterrània en aquest tipus de ceràmica d'origen morisc.

Majòlica és el terme italià general que s'usa per a qualificar el fang cuit vidriat amb estany i decorat amb òxids metàl·lics pintats sobre el vernís sense coure.

La rajola quadrada resultant quedava tancada, a la manera d'un marc, per un filet dintre dels qual se di-

buixava l'escena, en general ingenua, plena de vida i moviment.

Cada rajola és un disseny únic i individual i sols tindre un únic tema però, en general, solia juntar-se amb altres rajoles diferents formant un conjunt, una sèrie que es podia encarenar però que, donada la seua identitat individual i complexitat, no deixava en cap cas de representar cada una el seu propi tema.

Els antecedents de la producció de rajoles d'oficis els situen els estudiosos en la Itàlia del Renaixement i trobem, de manera paral·lela, rajoles d'oficis més o menys semblants, a València, Alcora, Catalunya, Aragó, Sevilla, Talavera i altres ciutats de la Mediterrània i Europa com ara Països Baixos, Portugal, Anglaterra...

Tot i que les rajoles d'oficis posicionen el seu origen en les anomenades sèries italianes de rajola de tema únic o potser en la rajola holandesa, des de les acaballes del segle XVI i el XVII va fer-se comú en les fàbriques de rajoles valencianes i després en les catalanes: un taulell quadrat de fons blanc i decorat en blau que potser va ser l'origen de la rajoleria d'oficis els motius decoratius dels quals provenien, per exemple, de l'heràldica i que van sobreviure en algunes sèries d' animals fantàstics

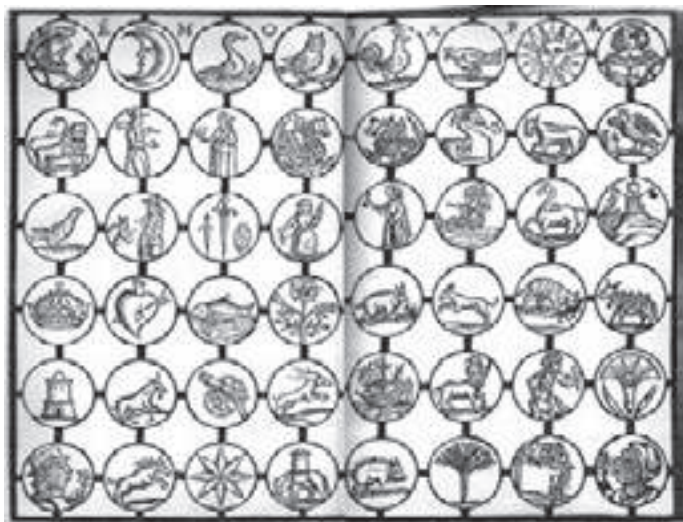

de rajoles del segle XVII endavant perquè, igual que en el cas dels castells i d'altres objectes, no semblen derivar en tots els casos de les auques del Sol i la Lluna que veurem més endavant.

Uns motius decoratius que sobretot s'aplicarien a les cuines dels senyors i dels menestrals dels gremis i què, amb el pas del temps, arribarien a convertir-se en un vertader clàssic per als amants de la ceràmica popular: les representacions gremials, d'artesans i les pròpies dels treballs, inspirades potser també en les auques o aleluies que se venien en les places, en les festes i en les fires en este cas impreses en paper.

En estes primeres auques s'entremeliaven elements de la vida quotidiana, de la cultura popular i inclús els mites amb les representacions dels treballs i els gremis, músics, artistes i soldats junt a bestiaris fantàstics.

Així, presses les auques, els gravats i les estampes com a font d'inspiració junt a la rajoleria d'altres països i inclús el món que els envoltava, els artistes rajolers aconseguiren com a resultat una iconografia tan ampla com heterodoxa que podia representar tan moments de la vida quotidiana com fruites i flors, vaixells de vela, paissatges reconeixibles o no, sols i llunes i una inabas-

tible llista d'animals de tots tipus, entre domèstics, salvatges i mitològics...

Les auques primitives eren una producció gràfica impresa d'origen català inspirada en un antic joc d'atzar amb apostes del segle XVII que representaven quaranta-vuit figures encasellades i disposades en espiral o en cercle sobre un tauler o un pergami. Una d'estes figures solia ser una oca què, en el parlar arcaic d'algunes comarques catalanes, se deia "auca", la qual cosa ens connecta fàcilment amb el joc que porta este mateix nom, encara en l'actualitat.

L'exemplar més antic d'estes auques que es conserva és una produïda per un impressor de Moia -Pere Abadal-

"l'Auca del Sol i la Lluna", estampada sobre paper per primera vegada cap el 1670.

Potser que algunes de les figures que s'hi representen com ara el sol, la lluna, les estrelles o els signes del zodíac, podrien tenir -com el joc de l'oca que comentaven abans i altres de semblants- un origen més antic encara fonamentat en l'endevinació i, de fet, una de les fonts iconogràfiques en què s'inspiren les rajoles primitives d'oficis és esta primera Auca del Sol i la Lluna, de la qual hem parlat.

Els Laborda foren els grans auquers de la València del segle XIX. La Casa s'inicià amb Agustí Laborda Campo a mitjans del segle XVIII però les auques més antigues que s'han trobat són del XIX.

Impressors Laborda passà a mans de Joan Martí i, més tard, a Villalba per això el seu nom de "Casa Laborda-Martí" en la que hi trobem entre moltes altres dues auques que ens interessen especialment: la ja típica de 48 rodolins del sol i la lluna i altra auca d'Arts i oficis, segurament una còpia de la que acabem de nomenar de l'impressor Abadal, i que ací mostrem com a exemple.

Els Mompié foren els altres grans impresors auquers de la València del segle XIX. Ildefons Mompié de Monteaudo ja imprimia el 1815 i ho féu fins el 1855. De les 7 auques conegudes d'estos impresors valencians, només una té el format de 48 rodolins i és precisament la d'Arts i Oficis.

Amb el temps i els canvis en els gustos de la societat, les vinyetes de l'auca primitiva van anar variant, ampliant i completant la seua figuració donant lloc a les auques d'Arts i Oficis, a les d'animals, de soldats i de festes estacionals paganes i després cristianes com Carnestoltes, La Patum, El Corpus, La Setmana Santa... junt amb personatges de la història sagrada i de l'anomenat "món al revés" dels que presentem alguns exemples.

Tots ells ens presenten d'una manera sintètica, els costums més característics de la vida i de la festa. Observant-los i comparant-los podem apreciar perfectament quina ha estat l'evolució de la societat i el món del treball i com, de la mateixa manera que trobem estranys i llunyans alguns rites i activitats que hi apareixen, encara reconeixem molts altres amb els que ens sentim identificats d'alguna manera.

Inicialment, les rajoles d'oficis tenien una funció bàsicament higiènica i impermeabilitzadora ja que evitaven les humitats de les cases. Per això s'aplicaven als murs de cuines, a les piques i rentadors i inclús, a les comunes o waters de l'època, sobretot en les cases humils, donant vida i color i alegrant espais destinats al treball generalment molt monòtons i tristos.

Més tard, estes rajoles seran utilitzades també per al revestiment decoratiu de parets, frisos, fonts, façanes, balcons, dintels..., sobretot en el darrer període, enrajolant les parets d'algunes tendes com ara carniseries, vaqueries, bacallaneries... entre moltes d'altres, format per diverses rajoles de generalment colors molt vius i cridaners. XXX32-33-34-35-36

Potser seria bo però fer ací una última reflexió per recordar que no és fins a la segona meitat del segle XIX, punt de partida històric de la industrialització, què una sèrie d'intel·lectuals i personatges reconeguts i sensibles amb la recuperació del patrimoni cultural popular comencen a adonar-se de la importància de conèixer, difondre i preservar una sèrie de manifestacions artístiques que, fins aleshores, havien estat considerades sempre com a "arts menors", en el millor dels casos, com ara la mateixa ceràmica però tanmateix pel que fa al treball del ferro, els teixits i els brodats, el vidre, l'orfebreria...

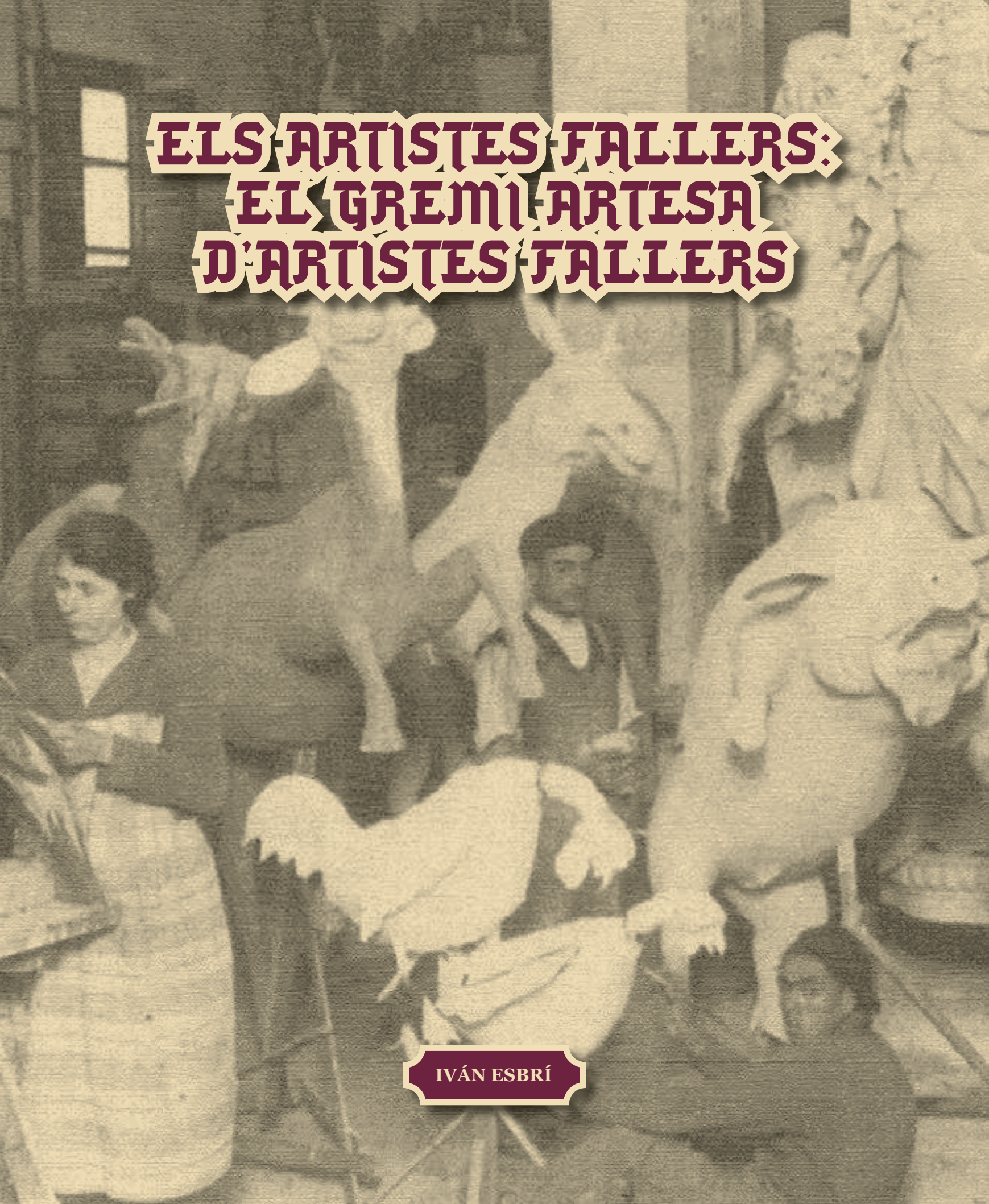
Esta situació evidencia la necessitat de preservar i reivindicar el valor estètic i artístic de totes estes creacions artesanes, mal anomenades amb tota la intenció peiorativa com a “manufactures”, davant les produccions de caràcter industrial i produïdes en sèrie que perden l’empremta creativa, diferenciadora i singular de l’artista/artista que les realitzava.

Al llarg de la història, la transformació de les matèries primeres ha anat generant l’especialització de l’ésser humà en diferents oficis que han aconseguit el desenvolupament però també la promoció de la cultura. Els oficis col·laboren en la conservació i el manteniment en el nostre dia a dia d’un patrimoni que a més de material és també identitari de cada territori. Cistellers, ceramistes, carreters, bordadores, ferrers, restauradors, pastissers, forners, lutiers, boters, vidriers, forcaires, artesans del cànem, puntaires, cadirers, sastres, saba-

ters, formatgers, joiers... tots oficis artesans que formen part del nostre patrimoni cultural i gràcies als quals i a les quals coneixem millor la nostra societat i, per tant, podem entendre-la millor.

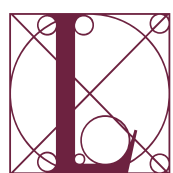
Els oficis artesanals formen part de la nostra cultura i amb la cultura ens formem com a persones completes i individuals i també com a societat. Si acabem deixant en l’oblit una part tan important de la nostra societat com ara els oficis artesans, de segur estarem perdent una riquesa i una singularitat imprescindibles del nostre patrimoni cultural i patint un empobriment irremediable de la nostra cultura autòctona i és ben sabut allò de que “qui perd els seus orígens, perd la identitat”.

Espriu completava que “no només hem de fer memòria per a no perdre la identitat sinó també per a poder respondre a la pregunta de què i qui volem ser”. ■

ELS ARTISTES FALLERS: EL GREMI ARTESA D'ARTISTES FALLERS

IVÁN ESBRÍ

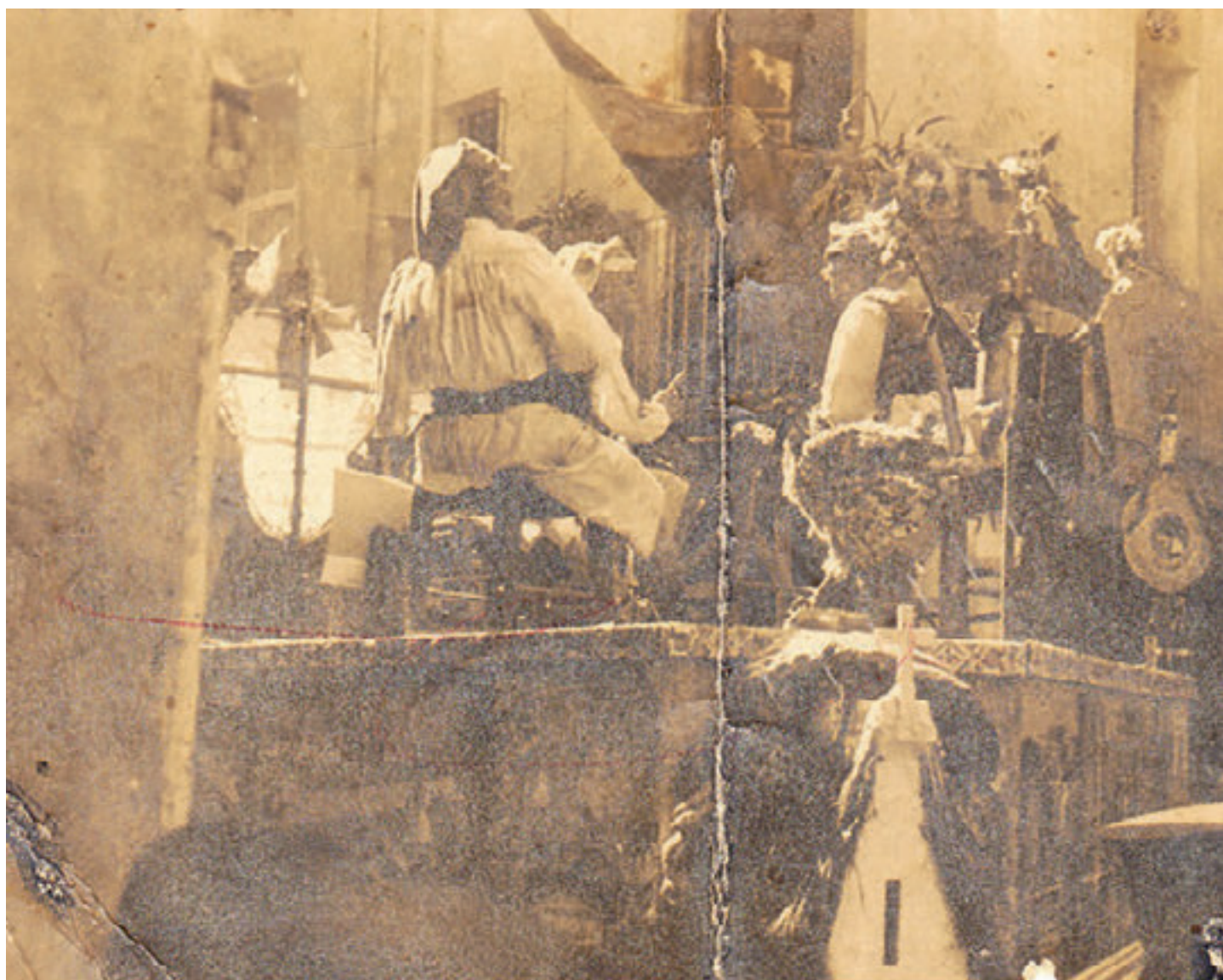

La dècada dels anys 1930 es va iniciar amb la Festa de les Falles plenament consolidada al calendari festiu tant de València com de moltes altres ciutats (Alboraia, Alzira, Benetússer, Bétera, Borriana, Gandia, Lliria, Xàtiva, etc.); fins i tot en algunes ben curioses (Alcoi, Onil, Oriola, Vila-real, Villena).

De forma paral·lela, per a aquells fusters, pintors, jogueters i escultors -entre altres oficis menestrals- fer falles passà de ser una feina resolutiva en moments de

poca activitat, a convertir-se en la principal de les dedicacions de l'obra.

Adolfo Ariño; Ramón Andrés Cabrelles; Vicente Benedito; Vicent Canet; Carlos Cortina; Modesto González; els Guillot; Pascual Llop; Regino Mas; Rafael Raga; els Roda; Salvador Rubio Puchades; José Soriano Izquierdo; o Tadeo Villalba van ser alguns dels pioners en pendre consciència de que la seua activitat d'artista faller, era una professió en tota regla i fundaren dintre del Cercle de Belles Arts l'Associació d'Artistes Fallers, el

Falla Carrer de Baix. Artista Carmelo Vicent. 1921. Arxiu Iván Esbrí.

Salvador Rubio. Ca. anys 1930. Arxiu Iván Esbrí.

novembre de 1932, sent el seu primer President Francisco Canet; i a partir de 1935 Regino Mas.

Maluradament, la Guerra Civil va impossibilitar la continuïtat de l'Associació. Si bé, a primers dels anys 1940 el corporativisme continuava candent entre els artistes fallers i, finalment, eixe anhel va desembocar en la constitució de l'actual Gremi Artesà d'Artistes Fallers de València (1942-1945), dintre de la societat

Vicent Tortosa Biosca. Museu Etnològic de la Font de la Figuera. Foto Iván Esbrí.

Canto Coral Valencia, sent elegit primer Mestre Major Regino Mas.

Al llarg de la dècada dels anys 1950 des del Gremi d'Artistes, durant un breu temps presidit per Vicente Rodilla, es va insistir sobretot en que la homogeneïtat i dignificació de l'ofici, passava per impulsar un polígon artesà de tallers dedicats a la construcció de falles i altres labors plàstiques. Este polígon projectat resultà ser la

Regino Mas (centre) amb Julián Puche i León Lleó (dempeus) entre altres. Arxiu família Puche.

Ciutat de l'Artista Faller (1967-1969), primer complex temàtic d'Espanya ultimat amb Vicent Tortosa Biosca com a Mestre Major.

Establert el Gremi a la Ciutat de l'Artista Faller -de la qual parlarem després-, es va proseguir amb la defensa del col·lectiu tant a nivell de gestió (propietat intel·lectual dels esbossos; afiliació a la Seguretat Social; professionalització de l'ofici; adaptació al mer-

cat) com cultural (Festa del 1 de Maig, Festa del Pi de Nadal, la distinció del Ninot d'Or, les revistes *El Artista Fallero* i *El Falleret Infantil*, el Museu de l'Artista Faller) al llarg dels successius mandats dels Mestres Majors Julián Puche, León Lleó, Salvador Guaita, Salvador Gimeno, Jesús Ovejero, José Latorre i José Ramón Espuig. Hui el Gremi continua amb les premisses de defensa, dignificació i cohesió de la professió d'artista faller.

Museu de l'Artista Faller de valència. Foto Iván Esbrí.

En eixe context, en la posada en valor de l'artista juga un paper fonamental el Museu de l'Artista Faller, obert el 1993. Així cada ferramenta, document, esbós, guió, maqueta, àlbum fotogràfic, recompensa o ninot conservat per un artista faller junt amb la seua pròpia experiència, formen el conjunt dels coneixements, de les tècniques, pràctiques i activitats referents als processos tradicionals de l'art de fer falles -principalment- així com carrosses, tematitzacions i altres dedicacions plàstiques.

Eixa vida, carrera i obra van lligades al taller de falles: un espai de treball i convivència on es transmeten els usos i costums de l'ofici; es celebren els èxits; es contenen anècdotes; i s'afronten les adversitats. Perquè l'artista faller no és sols un, sinó també ho és el seu planter de col·laboradors del taller, que en no poques ocasions són familiars, i amb els quals l'artista crea i viu falles de Secció Especial, barri, poble o exclusivament falles infantils.

Algunes famílies comprenen complexes arbres genealògics, que anant més enllà d'una germanor o successió per línia directa, extenen les seues branques per mig de demés familiars pròxims o polítics. No poques d'estes estirps d'artistes fallers han fet de pont generacional entre els temps en els quals les falles eren captades en fotos de tonalitat sepia i el present segle XXI. Tota esta memòria col·lectiva defineix l'enorme patrimoni social i cultural de l'ofici; i este ve a ser simbolitzat per la Ciutat de l'Artista Faller.

Cal remuntar-se al 1947, ja constituït el Gremi, per trobar una primera referència a la idoneïtat d'impulsar un polígon artesà de tallers per a artistes dedicats exclusivament a la construcció de falles i carrosses, i que posara fi a la residència i peregrinació dels obradors per velles alqueries, baixos, magatzems i antigues naus industrials. La iniciativa naixqué del llavors Mestre Major Regino Mas i la seua directiva. El projecte començà a definir-se entre els anys 1953 a 1962, quan ja es parlava d'un complex que compregua tallers, escola de formació i un museu d'art faller. En principi, abans que Benicalap, es proposaren altres ubicacions com ara el barri de Sant Isidre i Burjassot.

El 1964 es constituí la promotora Ciutat de l'Artista Faller SA (CIARFASA) i s'adquiriren uns terrenys d'horta al barri de Benicalap. El 17 de març de 1967 es posà la

primera pedra d'este polígon artesà, que és el pioner de les ciutats temàtiques construïdes a Espanya. En qüestió de dos anys el 50% dels tallers estaven acabats i ocupats. El 1970 tota la Ciutat de l'Artista Faller ja funcionava a ple rendiment.

La Ciutat es completà posteriorment amb un barri residencial (Ciutat Fallera) amb tots els servicis: col·legi, jardins, comerços, església o transport públic; i l'edifici seu tant del citat Museu de l'Artista Faller com del Gremi d'Artistes Fallers.

Actualment, la Ciutat de l'Artista Faller té una identitat pròpia ja no sols dins de la barriada de Benicalap, sinó també en el conjunt de la ciutat de València com un dels seus espais més singulars qualificat com barri creatiu i districte cultural. Està conformada per un nucli principal de cinquanta naus compreses entre els carrers del Foc, Ninot, Carles Cortina i Carmel Roda.

La superfície dels obradors oscil·la entre els 400 m² dels més grans i els 200 m² dels menuts, amb façanes principals de 15 metres d'ample. La seua arquitectura és la pròpia del caràcter sobri de nau industrial típica de l'etapa del *desarrollismo* deixant sols marge a la decoració en les línies de rajola caravista que dibuixen les fronteres de les façanes i les ceràmiques identificadores dels artistes residents.

Les teulades són a dos aigües (el vèrtex es situa a 10 metres d'alçària) i, a la part recaient als carrers, algunes naus conserven un terrat descobert, on en altres temps els ninots s'assecaven a l'aire i el sol. A l'interior del taller, cada artista distribueix les àrees de treball d'acord amb l'espai disponible: oficina, lavabos, magatzem, zona de pintura, d'escatar, fusteria, etc. En alguns dels tallers encara es pot observar a mitja altura la naia on es preserven antics motles d'escaiola i cartons, amb coronaments i ninots molt reconeixadors de falles mítiques.

Moltes han sigut les generacions d'artistes que han tingut el seu taller a la Ciutat de l'Artista Faller: Josep Barea Sánchez, Vicent Tortosa Biosca, Vicent Luna, Salvador Debón, Julián Puche, José Ballester, Joaquim Dolz, Josep Vidallach, els germans Gimeno, Gaspar Jaén, Josep Pasqual "Pepet", Josep Martínez Mollà, Miguel Santeulalia, Arturo Martínez Areal "el Patas", José Luís Pérez Abad "el Nobel", Mario Lleonart, Vicent Agulleiro,

Ciutat de l'Artista Faller. Foto Iván Esbrí.

Rajola de l'antic taller de Salvador Gimeno Torrijos. Foto Iván Esbrí.

Taller de Ximo Esteve. Foto Iván Esbrí.

Manuel Viquer, etc. I de les seues firmes han eixit falles emblemàtiques de la història de la Festa com igualment treballs de carrosses, escenografia i tematitzacions per a nombrosos punts de València, Espanya i l'estranger.

Malauradament, simptomàtic de la situació de crisi del sector de l'art faller, és el colapse absolut de la seua Ciutat. Poc més d'una dotzena de tallers fan carrosses o falles, entre elles -i encara sort- la Falla Municipal de València i una de Secció Especial. Les demés naus tenen

usos diversos tals com tallers mecànics, gimnàs, església, garatges, etc. Dades molt roïns, inverosímils de les quals aquelles Mestres, els promotors de la Ciutat de l'Artista Faller com Regino Mas, José Soriano Izquierdo o Vicent Tortosa Biosca ni imaginarien, com bé han expressat moviments com Volem Falla (Facebook, Instagram) o @elpatas1924 (Instagram).

El desembre 2015 tots els grups municipals de l'Ajuntament de València van signar un Pla de Revitalització de

Pegada mural reivindicativa de la Ciutat de l'Artista Faller per @elpatas1924. Foto Iván Esbrí.

la Ciutat de l'Artista Faller. Des d'aleshores sols s'han realitzat actuacions puntuals com una ruta cultural i el mural dels graffiters Pichiavo; però ninguna actuació en ferm per remuntar el complex artesà: reunions de treball, llei d'usos -impossible ja d'aplicar per la diversitat d'indústries que resideixen a la Ciutat-, incentius econòmics, promoció, etc.

No podem disassociar que el principal patrimoni de la Festa és la falla. En eixa estima va implícita la posada en valor del Gremi, de l'ofici i la Ciutat de l'Artista Faller. ■

CONSULTES

ARIÑO VILLARROYA, A.; BORREGO PITARCH, V.; HERNÁNDEZ MARTÍ, G. M. (1993): *Los escultores del fuego. Aproximación a la historia del Gremio Artesano de Artistas Falleros de Valencia*, València, Diputació de València, 291 p.

ELS FUSTERS: MIG MIL·LENI DEL PATRONATGE DE SANT JOSEP I EL NAIXEMENT DE LES FALLES EN EL SEU HONOR

BALTASAR BUENO

esta València que cada any celebra un centenari o altre, li s'apropa el V centenari en el qual el Patriarca Sant Josep apareix en les ordenances gremials com a patró del Gremi de Fusters.

No és fins l'any 1497 quan apareix reflectit en les "Ordenacions del Gremi" que Sant Josep és patró de l'ofici dels fusters.

Textualment es pot llegir:

"Item, per quan la festa del gloriós Sant Josef, que es la pròpia invocació del dit Offici no es colta així com deu, per co proveheixen que d'aci avant la dita festa sia observada per tots los de dit Offici sots pena de deu sous, partidors de executadors segons es disposat en los precedents Capítols".

És a dir, ja cridava l'atenció, per què no se celebrava com es devia la festa de Sant Josep, advertint-se que, si se es guardava, es multaria amb deu sous als infractors de l'ordenança.

De la lectura del text es desprèn que amb anterioritat a este any, Sant Josep ja era considerat patró o copatró d'este gremi, ja que en realitat era Sant Lucas evangelista, a qui li se dedicaven tots els actes i honors com a tal.

ORDRE SENSE DATAR

No expliquen les Ordenances com ni quan, ni amb quin intensitat, si per devoció, obligació o imposició, per aclamació o per conveniència, entra el Sant a presidir i titular el gremi, encara que és molt probable que açò coincidirà amb l'ambient de pujança de la festa del sant dins de la litúrgia catòlica, ja que mai se li s'havia donat molta importància i significació al seu paper dins de les celebracions oficials.

De fet, la festa oficial de Sant Josep no entra en la litúrgia oficial romana fins l'any 1479, dues dècades abans de la seua aparició en les Ordenances Gremials.

Va ser el Papa Sixte V qui va imposar només per a la diòcesis de Roma la festa litúrgica al pare putatiu de Jesús de Nazaret i espòs de Maria a l'any 1479.

LA FESTA A VALÈNCIA

De Roma, la festa en honor a Sant Josep no ix. Només en algunes diòcesis aïllades va prenent cos poc a poc esta festa i va seguint a la de Roma, establint-la paulatinament. Alguna cosa semblant va ocórrer amb la festa del Corpus Cristi.

Per eixe mètode de la voluntarietat de cada església local en celebrar les festes litúrgiques, s'implanta a Valèn-

cia a l'any 1609, de les mans de qui aleshores era el seu virrei, capità general i arquebisbe de valència, Juan de Ribera, més tard sant.

No obstant aquesta data, quatre anys abans, en 1605, el Consell de la Ciutat “de mutu propi” ja començà a demanar-li-ho al patriarca Juan de Ribera.

La introducció en la litúrgia oficial de la devoció i celebració de la festa a Sant Josep, va fer que la seua figura anara calant més en el poble i en les institucions i estaments.

Així, el que fins aleshores havia sigut patró tradicional del Gremi de Fusters, Sant Lucas Evangelista –que gau-

dia de gran predicament entre els agremiats i afins– anà desapareixent del mapa, fins que, pràcticament, quedà en l'oblit. El sant evangelista va ser substituït pel sant fuster. Varen ser influències arribades en onades eclesiàstiques i litúrgiques. Moda iniciada a Roma.

FOGUERES DE SANT JOSEP

Poc a poc, conforme amainava el fervor a Sant Lucas i creixia el de Sant Josep, aplegà a tindre les seues pròpies fogueres l'humil fuster de Nazaret.

Fogueres com la que ja feia cinc-cents llargs anys tenia també sant Vicent Ferrer i altres molts sants, que

era com abans festejava el poble valencià les festes dedicades als seus sants (Sant Joan, Sant Sebastià, Sant Antoni...) fent realitat la dita autòctona de “la festa, la vespra”.

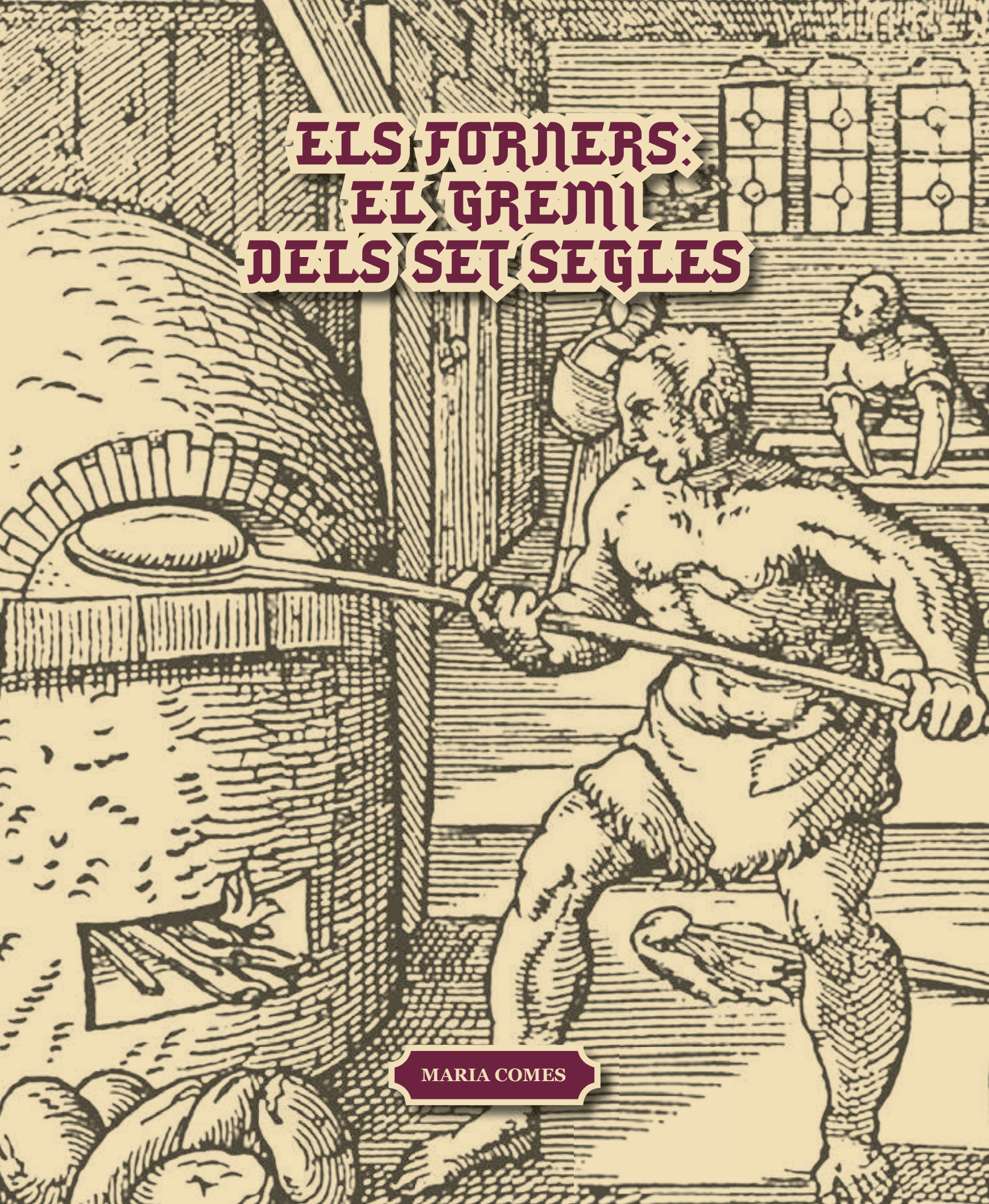
En consonància també amb el propi sentir de l'Església Catòlica que inicia les seues festes amb les vespres, començant des de l'hora de l'àngelus del dia anterior i entrant de ple amb les solemnes Vespres Litúrgiques.

I foren estes fogueres, estes falles dedicades a Sant Josep documentades ja al segle XVIII, i que a la fi serien les que més perdurarien i arrelarien en el costum popular valencià.

Falles, les d'estos dies que encara continuen tenint llinatge, cognom, carnet d'identitat pròpies i específiques. Falles de Sant Josep com encara les denominem, herència lingüística o toponímica que fa distingir estes Falles –els valencians anomenem falles a les fogueres– de les d'altres sants, festes o estacions. ■

Article cedit per el gremi de Fusters, publicat a la seua revista *FUSTERS*.

ELS FORNERS: EL GREMÍ DELS SET SEGLES

MARIA COMES

Per a mi forn significa casa. L'olor de farina i aigua mesclada, l'aroma a coca de llanda o a ensaïmades acabades de fer em tornen a la meua infància. Em fan recordar a la meua iaia en l'obrador amb un davantal i un cullerot enorme a la mà remenant el farcit dels pastissets de moniato o la tomata de les *empanadilles*. De xicoteta m'agradava estar al forn, m'agradava veure a mon pare treballar. Per a mi ell era un artista del menjar. També m'encantava sentir a ma tia Carmen (Comes) contar històries del passat, que molt havien de veure en un present. De fet, encara m'agrada escoltar-les.

Un dels relats que més contava era com va nàixer el meu forn: "Abans, el pa es feia a les cases i es duia al forn per a coure'l. El pa era molt important, a vegades era l'únic aliment consistent que es ficava a la taula", comença sempre ma tia Carmen. "En aquells temps només hi havia un forn i tanta era la faena que tenien

que no donaven a basto. Va fer falta una desgràcia per a tindre més d'un forn...". Ma tia Carmen contava que una dona del poble que estava embarassada va dur el seu pa a l'obrador, però que hi havia tanta gent davant d'ella que la massa se li acabà estropejant. Del disgust, diu, es va ficar de part i desgraciadament no va sobreviure. "El meu besavi, que havia treballat de forner en Paterna, li proposa al seu fill, el meu avi, obrir un forn per a repartir la faena i evitar que es repetira una maltempsada com eixa. Així va ser com es creà el nostre forn", conclou.

Esta història és una de les que més m'agraden. Conta el passat, però és part del present i parla del futur: el meu forn es va obrir just on està ara per a donar al poble un servici públic. Això va passar en l'any 1912. Més d'un segle després continua funcionant.

Esta anècdota tan costumista demostra l'antiguitat del gremi de forners. És un dels més antics no sols de Va-

lència sinó també de tota Espanya. Com conta el secretari general del gremi de Mestres Forners de València Vicente Martínez Micó, les primeres ordenances gremials van ser aprovades en 1462, si bé es té constància de l'existència d'este des del segle XIV, ja que va ser un dels gremis convocats en 1372 a participar en la processó del Corpus Christi. “Els gremis, com a evolució de les antigues confraries entorn de les quals s'agrupaven les gents d'un mateix ofici, tenen una antiguitat molt semblant a València. La qüestió és quants d'ells han aconseguit arribar al segle XXI i en quines condicions”, reflexiona el representant d'esta organització centenària. Té molta raó, la majoria dels gremis d'aquells dies han anat desapareixent en la mesura que ha desaparegut la seua activitat.

El gremi ha tingut moments especialment complicats al llarg de la seua història. Molts forners ho poden corroborar: la revolució industrial, les crisis econòmiques, les guerres... “Per a nosaltres una de les més difícils es va produir en el segle XVIII quan el gremi es va quedar

sense seu social i l'Orde dels Mercedaris els va acollir per què continuaren amb la seua tasca fins que van poder recuperar-se”, explica Martínez Micó. Si és preguntàveu per què els forners valencians tenen com a patrona a la Mare de Déu de la Mercè i no a Sant Honorat, com en la resta d'Espanya, esta és la resposta.

Molt més actual va ser la denominada guerra del pa, en 2012. Un forner, protegit per un grup inversor sense connexió al sector, va decidir abaixar el preu de la barra a 20 cèntims, un preu en què no es podien cobrir els costos d'elaboració i comercialització. “L'Administració pública es va desentendre i inclús alguns mitjans de comunicació es van posicionar a favor del forner, arribant a cridar-li el Robin Hood del pa. Asseguraven que gràcies a ell moltes persones humils podien consumir-lo”, recorda el secretari general del gremi de Mestres Forners, que afegís que alguns consumidors van tirar en cara als forners eixa diferència de preu insinuant uns beneficis excessius en plena crisi econòmica. La veritat és que esta guerra es va cobrar el tancament de prou

xicotets forns tradicionals ubicats en les principals zones en què es venia.

“Ho passarem molt malament durant la crisi”, reconeix Jesús Machí, ànima mater del Forn San Bartolomé de Valencia i millor forner de la Comunitat Valenciana, un premi que va rebre de l’Acadèmia Gastronòmica de València i del gremi de forners i pastissers en l’any 2015. Machí, no obstant, va ressorgir en força de la crisi i és hui en dia un dels grans defensors del pa. “Sóc un guerrer nat”, conta, “lluïte cada dia pel pa de qualitat, artesà i saludable”. Machí va afrontar la crisi amb formació. Va estudiar amb forners de la talla de Xavier Panxa, Josep Pascual o Fernando Tejero. És, a més, qui està tornant-li la dignitat al pa en el món de la restauració, ja que ell és el responsable del pa que es fica a la taula d’alguns grans restaurants de València: Saiti, Doña Petrona, Fierro. “Fa uns 6 o 7 anys em m’adoní que els cuiners parlaven i que la gent els creia. Vaig decidir recolzar-me en ells per a divulgar la importància de comprar i consumir pa de qualitat”,

diu. Quan es creà eixe cercle es va començar a parlar de pa de veritat.

Machí creu que açò no és una moda sinó una realitat. “El pa de mala qualitat és com la gasolina *low cost*. Si li tires molt al teu cotxe l’hauràs de dur dos o tres vegades a l’any al taller. En el pa passa el mateix”, senyala al temps que apunta que la gent hauria de ser conscient del que es fica dins del cos. El seu forn elabora uns 30 tipus de pa diferent, el 80% de massa mare. A més, remarca que és essencial dir la veritat i que si un pa no està fet realment un 100% en massa mare no s’ha de vendre’l com a tal. Àcid, humit, intens. Els seus pans tenen personalitat. “El gremi ha millorat gràcies a la tecnologia del fred, es a dir, a les neveres. Això és el que ens permet fer els pans tan lentament”, diu.

Temps i tecnologia. Tradició i innovació. “Durant segles hem sigut capaços de conjugar les tradicions inherents a la institució i a l’ofici amb una adaptació permanent a les noves exigències de la societat i dels consumidors

en general”, afegís Martínez Micó, secretari general del gremi de forners de València. “La creació de nous servicis, l’aposta per la formació professional continuada i les campanyes de promoció i divulgació de la cultura del pa i de l’ofici de forner són les constants que ens permeten complir anys i segles”, opina.

Salvador Plá, propietari de la pastisseria Monplà i des de fa uns mesos millor pastisser del món, un reconeixement que dona la Unió Internacional de forns i pastisseria (UIBC), diu encarar més. “Sense tradició no pot haver-hi innovació”. El mestre pastisser s’ha adaptat als nous temps i ha buscat adaptar-se als nous públics reduint grasses i calories. “Hem de jugar amb el sucre o la glucosa. Fer productes més sans però sense perdre l’equilibri”, reflexiona. Plá forma part de gremi de forners i pastissers de València, però també del gremi de sucres i Confederació Espanyola de Forn, Pastisseria, Brioxeria i Afins. Des del seu punt de vista, els gremis haurien de unir-se i treballar en una mateixa direcció. “Hui en dia tots hem diversificat la nostra oferta. Jo mateix faig pa especial, bombons, pastisseria... No tindria més sentit treballar junts?”, es pregunta. De moment és una meta que no ha aconseguit fer realitat. Pla, com Machí, lluita pel producte artesà i de la terra. De fet el dolç que va presentar en l’entrega de premis al millor pastisser del món va ser un pastís en taronges confitades, carabassa, cava de valencià i cacaus. El nom que va triar per la seua creació va ser La terreta. “Vaig fer-ho en productes valencians perquè crec que hem de vendre el que tenim, que és molt bo i molt poc conegut”, opina.

Tan Machí com Plá parlen amb passió, amb convicció, en amor pel seu ofici. Això és el que marca la diferencia. Jo ho veig cada dia en mon pare. Forner i pastisser per vocació, amant d’eixa química que es genera quan els ingredients de qualitat es converteixen en un producte, quan la màgia apareix i l’aigua, la farina i el temps es transformen en un aliment tan senzill i tan necessari com el pa.

Potser els nous reptes per al gremi passen per continuar amb passió, amb vocació i amb un treball artesà i de qualitat... sense perdre mai de vista el tren del nous temps. ■

**ELS VELLUTERS:
VALENCIA HA SIGUT
LA CAPITAL DE LA SEDE
DESDE QUE VAN VENIR
ELS GENOVESOS A
ENSENYAR-NOS LA TECNICA
DEL VELLUT**

SALVADOR CONTRERAS

icente Enguídanos és l'últim "velluter", l'últim representant d'un ofici del qual València va ser potència mundial. Nascut a València en 1931, va començar als 12 anys a familiaritzar-se amb els telers gràcies a l'empresa que va fundar en 1925 el seu pare. Els seus avis també van ser treballadors de la seda. El taller estava situat en el seu propi habitatge, en el carrer Juan de Mena. Amb les seues tallaroles, tisoires i ferros, alguns utensilis fins i tot heretats de generació en generació dins de la seua mateixa família, va mantenir viu l'esperit de velluter fins a la seua jubilació fa uns 25 anys. Només ell sap teixir vellut a mà i manejar el teler de vellut del segle XV que ell mateix, quan es va jubilar, va muntar en el Col·legi de l'Art Major de la Seda. Per a ell ha sigut un somni complit, si bé no pot evitar la

nostàlgia i el pesar de veure que amb ell s'anirà una part important de la història valenciana.

En 2015 va rebre el premi de la Unesco i en 2018 li van dedicar un "ninot" que va ser indultat. Aquests i molts altres reconeixements que ha rebut què suposen per a vostè?

Una satisfacció, perquè és bo que et recorden per a bé i no per a mal. Em sorprèn una mica, en el sentit que jo sóc un artesà teixidor que tota la importància que puga tenir és que el teixit del "vellut" ha desaparegut a Espanya ja fa moltíssims anys. Per açò em diuen "l'últim velluter". Jo he sigut un artesà pel qual han passat des de les teles més senzilles a les més complicades. De

les senzilles està el tafetà, el ras, la sarga, la tarciamela. Després estan els damascos, els tissús, els brocatells, l'espolí, que açò ja és paraula major. I després el vellut llis, llistat i amb dibuix. Açò és un treball que avui dia ha desaparegut lamentablement. Segons els historiadors, en el segle XV els artesans tèxtils genovesos van venir a la península i després de veure diversos llocs es van implantar a València. I tal és la importància que van tenir els telers de teixits i sobretot vellut, que hi havia 2.000 o 3.000 telers, i per això el barri es diu de Velluters.

I açò d'haver sigut l'últim representant d'una tradició tan llarga li ha suposat molta responsabilitat?

No m'ho prenc com a responsabilitat, sinó com una manifestació dins del treball artesanal. L'important és que he treballat en el que m'ha agradat. El meu besavi diuen que va ser teixidor, el meu avi també, el meu pare també teixidor i ja es va instal·lar com a empresari de teixits de seda d'artesanía. I jo en el taller del meu pare des de xicotet ho mamava. El taller ho teníem en la primera

planta i l'habitatge en el segon, i jo estudiava el batxiller i quan acabava de menjar baixava a manipular la seda. Era la meua vocació. Tant és així que jo vaig fer els set anys de batxiller i després es passava l'examen d'estat per a entrar en la universitat, i jo no em vaig presentar. Els meus pares volien que haguera estudiat una carrera i totes eixes coses, però jo volia ser teixidor.

Per què no volien?

Els pares sempre volen que els seus fills els superen, i que tinguen una carrera. Açò és normal. Jo ho he fet, i els meus fills han estudiat Física i Química, un és físic en l'aeroport d'Eivissa i professor de segon ensenyament, i el major és professor d'institut a Alacant.

I a vostè no li haguera agradat que algun dels seus fills haguera continuat l'ofici?

És que açò... És una expressió una miqueta ridícula, però és el que diuen les artistes: cal portar-ho dins.

Comprens? Jo volia teixir, teixir, dedicar-me al que el meu pare tenia el taller. I allí vaig aprendre de tot, des dels teixits més senzills als més complicats.

Què és el que primer el va atraure? Les màquines?

Les màquines és que no les toques de seguida. Eren telers de fusta... Primer calia començar per la base, que és manejar la seda, debanar, ordir, lligar els fils. Després teixir el tafetà, que és més senzill, i trencar la mà en açò. I després ja passar al ras, la sarga, a la terciamela, que són teixits sense dibuix. Jo al matí anava a estudiar i a la vesprada em dedicava una estona a tot, un dia i un altre dia. Amb l'habitatge a dalt era quasi obligat. Després et vas fent major, vas teixint, passes a teles més complicades, amb dibuix.

On compraven la seda?

Ací la compràvem a Almoines. Allí hi havia una fàbrica de fils de seda que es deia Lombard. Des de Castelló,

València i part d'Alacant, agafes el tren, tots els camps que veges de taronger eren moreres, que era l'aliment dels cucs de seda. I en 1800 va haver-hi una malaltia que atacava als cucs, i tots aquells camps de moreres els van arrancar i van plantar els tarongers. Amb el temps es va refer i quedaven plantacions.

Alguna vegada m'ha explicat la meua família que ells criaven cucs de seda en l'andana. I d'açò no ha de fer tant...

A açò vaig. Els "huertanos" eren els que es dedicaven a cuidar els cucs en les andanes. La seda era nostra, i els llauradors extreien els capollets, havien de saber exactament que eren el temps en el qual la papallona anava a eixir perquè si eixia, trencava el capoll i el fil ja no valia. Havien de tenir una atenció molt important, saber la calor, la humitat. Era una dedicació molt gran. Llavors els "huertanos" portaven els capolls a la fàbrica i allí els pagaven el que fora. Fa uns 40 o 50 anys, el meu pare ja la comprava allí, però van haver de tancar la fàbrica perquè no era rendible, sobretot per als

“huertanos” que havien de dedicar-li tantes hores i que no cobraven el que havien de cobrar. Des de llavors havien representants de França que portaven la seda de Japó o de Xina.

Quan vostè va començar en l'ofici quants telers hi havia a València?

Hi havia molts, però que es dedicaren al vellut hi havia dos, perquè la seda natural no hi havia treballadors tan especialitzats. A poc a poc van anar desapareixent fins que em vaig quedar jo sol. Al voltant dels 60 ja estava jo només fent el vellut, però també teixia espolí i damasc.

I qui els comprava?

Açò anava dirigit quasi sempre a gent poderosa.

Què compraven? Roba?

Havia de tot. Teixits, “corpinyos”, vestits, cortinatges, tapisseries per a salons de palaus i tot això.

Ha tingut algun client important?

Jo puc dir moltes coses, però algunes no... Una de les més importants, de les últimes que vaig fer, va ser la restauració d'un vellut de dibuix per a un saló del Palau Real de Madrid. M'ho va encarregar un establiment molt important de Madrid, em van enviar els dibuixos i jo em vaig comprometre a fer-ho. Era per a restaurar un saló del Palau Real, açò és el que em van dir i jo m'ho crec.

O siga, que vostè ha trepitjat molt palau...

Es pot dir que sí. Jo me'n recorde d'un vestit de brocatell que li vaig fer a l'esposa del ministre Marcelino Oreja, que la van nomenar fallera major del grup de Xirivella. Açò sí t'ho dic perquè va eixir en la premsa. Jo sempre o quasi sempre afortunadament he tingut alguna cosa que fer en vellut. Mantells de la verge a Sevilla o Còrdova, o el mantell de la verge del Carme a

Requena. I particularment açò anava dirigit a gent amb possibilitats. En Capitanía General, per exemple, el saló del tron, el vellut que hi ha ací és meu. Ho vaig fer l'any 62 o 63. Recorde que van venir quatre militars i encara guarde la nota de la comanda. Són 30 metres, que vaig tardar uns quatre mesos.

Doncs açò ha de costar uns diners...

És uns diners, però no està pagat. Jo he sigut una persona que per satisfacció de viure en el que m'agrada no m'he aprofitat mai de res. Jo posava el que valia la seda, les despeses i em posava un jornal.

Entenc que l'Església també ha sigut un bon client seu...

Un any la meua dona, jo i donya Carmen Insa, de la casa Insa, i vaig anar a portar un tissú de plata fina per a una camisa d'una verge, a un antiquari. A Andalusia vaig fer un mantell per a una Dolorosa, un altre per a una Pietat... I ací quan la riuada del 57 Múrcia es va bolcar amb València, i llavors a l'any següent em van encarregar una tela per a un mantó per a regalar-li-ho a la Fuensanta, de ras amb seda natural blava, amb un brodat preciós. I fa quatre o cinc anys vaig anar a una excursió de l'Imsero i vam anar al monestir de la Fuensanta a Múrcia, i el guia va explicar tots els tressors i va dir que el més agraïen era un mantell que havia regalat València. I, jo sóc molt tímid, però vaig dir: eixe ho he fet jo.

I amb el món de les falles ha treballat?

En les falles normalment anava dirigit als “corpinyos”, que ho feien de ras o vellut normalment industrial, encara que hi ha qui li'l feia amb vellut artesà. Però açò eren molt poques persones, gent amb molts diners.

Però aquest tipus de peces a poc a poc es van deixar d'utilitzar.

No, jo fins a última hora sempre he tingut alguna cosa a fer. Feies 10 centímetres en vuit hores.

Deu centímetres en vuit hores?

Sí, i sempre hi havia gent que t'ho demanava per a un saló, o un cortinatge, o un vestit. I en les falles els “corpinyos”. I la meua il·lusió des que hem vaig jubilar era muntar en el Col·legi Major de la Seda un teler de vellut. Vaig donar al col·legi les eines per a treballar el vellut, les llançadores, les varetes... Cada pelet del vellut està tallat a mà. No es va poder muntar el teler perquè les dependències estaven en mal estat, i gràcies a donya Hortensia Herrero va salvar el col·legi, i llavors vaig poder muntar un teler d'espolí, que normalment són de 54 centímetres. Jo ho he muntat de 130 i és preciós.

Jo he vist els telers de Garín, que encara funcionen...

Sí, amb els de Catalá són els més antics. Van ser dels últims que van treballar el vellut. A voltes he pensat: pot

ser que vaig a ser l'últim teixidor a Espanya? Perquè a part de teixir el vellut, està el muntatge dels aparells, i açò no ho sap ningú.

Vostè és un artesà però s'ha considerat alguna vegada un artista?

A mi em dona una miqueta de vergonya dir açò. Però jo m'he dissenyat dibuixos meus i a cadascun li he posat un nom: el “Florença”, el “Venecia”, el “Amparo”... I a l'últim li vaig posar el meu nom, el “Enguïdanos”... Pense que una part artista sí, quan tenia una idea feia uns croquis més o menys com volia i anava a un dibuixant, que era un cunyat meu que era pintor, i ell m'ho dibuixava correctament. I eixos dibuixos els portava a Barcelona, a una empresa que tampoc existeix, i ho passaven a una carta i d'ací al cartonatge. Que és que cada cartó està ple de foraets, que és una agulla que correspon a un fil.

Són els valencians conscients del valor d'aquest ofici que s'ha perdut?

Bé... S'ha lluitat molt açò. València ha sigut el bressol de la seda des que van venir els genovesos a ensenyar-nos la tècnica del vellut. Fixa't la fama que tenien els velluters de València que el rei francès Enric IV va manar contractar a velluters valencians per a muntar telers a Lió. I allí continuen fent i ací ha desaparegut. Açò no ens deixa en molt bon lloc.

Li haguera agradat ensenyar l'ofici perquè no es perdera?

Jo no estic en condicions d'ensenyar. Has de tenir molta paciència, jo l'he tingut i la tinc, però no estic en condicions perquè a voltes has de renyir. Abans de jubilar-me, a nivell de... No vull dir noms... Es van posar en contacte amb mi perquè jo ensenyara. La idea era bona, però altruïstament no pot ser... Si he d'ensenyar no puc fer el meu treball. Em van dir que m'ho agrairien, que estaria reconegut, però estava jo només en el taller. Açò hauria d'haver segut que llavors, siga qui siga, s'hagueren posat d'acord, em digueren quant necessitava per a viure, i jo l'haguera fet perquè açò és la meua vida. Però ara no puc, i el dur ha sigut que no s'hagen pres l'interès en què açò continuara. La meua il·lusió la he aconseguit, que és muntar el teler i s'ha fet el vídeo treballant.

Al final s'ha quedat com una cosa de museu

Clar, com altres coses que ja no existeixen. L'any passat van indultar un ninot meu i jo ja vaig dir, de broma, que quan jo me'n vaja, quedarà el meu ninot. ■

ELS CAMPANERS: UN GREMI QUE NO ES UN GREMI I UN OFICI QUE SI HO VA SER

FRANÇESC LLOP

n 1988, per diversos motius, vam ser convidats per l'Ajuntament de València per a tocar, de forma manual i extraordinària, les campanes de la Catedral per a la festa del Corpus, que patrocina la Ciutat.

Va ser una experiència molt forta. És de veres que des d'uns anys abans (1971) tocàvem una volta a l'any les campanes del Patriarca per a la Vuitava del Corpus, però no hi havia comparació: la major del Col·legi del Corpus Christi seria la quarta de volum en la torre del Micalet!

Però ens va encisar tant el toc d'unes campanes tan magnífiques i tan antigues, que vam seguir tocant-les. En octubre d'aquell any per al 750 aniversari de la Conquesta de la Ciutat, en novembre per a Tots Sants i els Difunts, i poc a poc començarem a tocar exclusivament de manera manual totes les festes de l'any fins al dia de hui.

Al poc de temps, en gener del 1989, trobàrem que era imprescindible crear una associació cultural no sols per organitzar-nos i per accedir a subvencions (que també) sinó sobre tot per tindre una representació formal

Toc de campanes en la Catedral de València. Foto Joan Alepuz Chelet (29-05-2016).

Detall de la Maria

davant les diverses autoritats. I així vam triar un nom antic, que sonava molt bé: *Gremi de Campaners Valencians*, que pretenia en aquell moment reunir als pocs, quasi tots joves, que volíem tornar a tocar manualment les nostres campanes. El nom va tindre tant d'èxit que actualment la gent encara el gasta per parlar de nosaltres. No obstant, cap al 2004 havien nascut ja més de dotzena i mitja d'associacions locals, i cadascuna necessitava tindre el propi NIF, la pròpia denominació, per ser reconeguda pel corresponent ajuntament, de manera que els de València vam canviar el nom de *Gremi de Campaners Valencians* (que incloïa en en aquell moment campaners de més d'una dotzena de poblacions) pel de *Campaners de la Catedral de València* que és el que tenim ara. No obstant, el nom de *Gremi* va tindre, com he dit, tant d'èxit, que molta gent el continua utilitzant.

El Gremi de Campaners (fabricants de campanes) és, o va ser, una cosa molt diferent. El *Gremio de fundidores de campanas* va tindre escassa incidència en la vida gremial valenciana, ja que apareix a finals del XVIII, en plena decadència del sistema, i estableix l'usual control d'accés a través dels aprenents, oficials i mestres. Inclús tenia un carrer propi, el *Carrer de Campaners*, en allò que és ara la Plaça de la Reina, on hi havia tres o quatre carrers més, i es denominava així perquè tres o quatre fonedors tenien la tenda oberta al públic per vendre campanetes, segurament de mà i per a les cavalleries.

En realitat els fonedors de grans campanes, algunes de les quals ha arribat als nostres dies, no necessitaven cap gremi, ja que sols hi havia un o dos en cada moment de la història, establerts de manera estable en la ciutat de València o el seu entorn. No hi havia fàbriques de campanes, com ara les entenem, per què els camins i els mitjans de transport, no facilitaven el desplaçament de grans objectes pesants. Era més fàcil desplaçar la persona, amb tots els seus coneixements, a peu de campanar, on normalment baixava una campana anterior trençada, o bé podria portar els lingots de metall o els trossos de velles campanes en el lloc de cavalleries, fer el forn i els motles de les campanes, generalment en temps de calor, en un procés que durava de tres setmanes a tres mesos segons el diàmetre (i el pes) de la campana.

La gran diferència entre els antics oficis i els actuals és que un mestre, que era el nom de la persona que coneixia les tècniques de producció i les regulacions corresponents, un mestre coneixia i controlava tot el procés. En el nostre cas sabia fer un forn a partir de toves o rajoles de fang secat al sol; fer també de terra, de cera i de greix, els diversos motles exterior, mitjà i interior on es faria la campana amb les necessàries decoracions en la part externa, preparar el forn, fondre el metall tot d'un cop, ja que la campana ha de ser un sol objecte, una sola fosa de metall, per sonar bé, netejar-la, provar-la, pujar-la al campanar i deixar-la en condicions. Per això els oficis costaven una vida d'aprendre, ja que calia saber-ho tot de cada part del procés.

Sovint, en casa nostra, en el cas de major prestigi, el fonedor venia de molt lluny, per exemple els Martí que fonen entre altres l'Úrsula de la Catedral en 1438, encara activa, i que venien de Bourg-Sainte-Marie, al nord-est de la France, a prop de mil cinc-cents quilòmetres

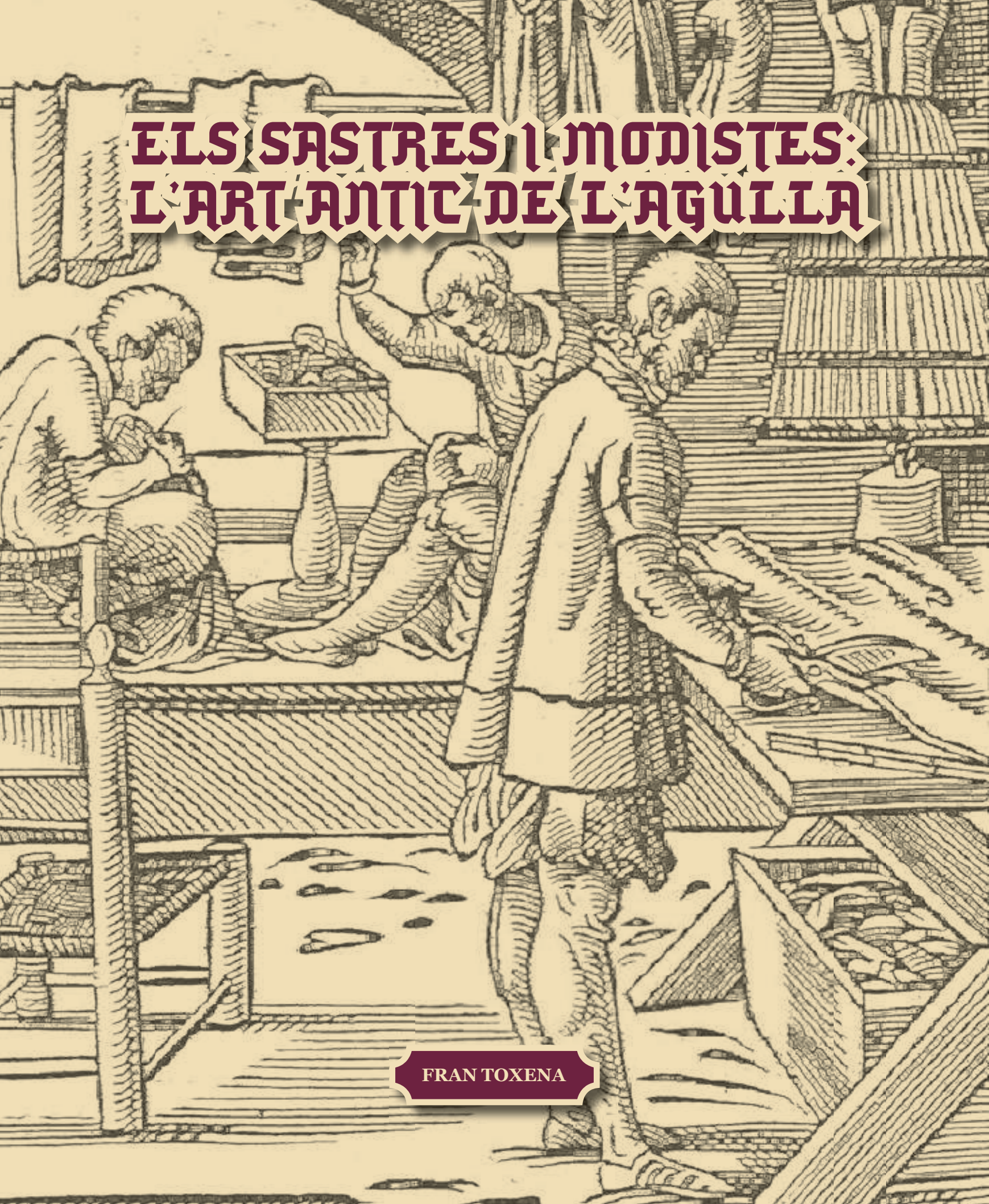

L'Úrsula

de València, o el Joan Clerget que va fer la Maria de la Catedral en 1544, però que abans havia fet la *Campana de los cuartos de la Torre Nueva de Zaragoza* (1508) o la *Raimunda* o *de las horas de la Catedral de Barbastro* (1511). Pel camí va fer unes quantes més, ja desaparegudes.

Per tant, un *Gremi de Campaners Valencians*, que toca campanes, o un *Gremio de fundidores de campanas* que només apareix en el moment que els gremis medievals desapareixen, han sigut una bona excusa per parlar de campanes, campaners i tocs, encara presents i vius en nostra terra. ■

ELS SASTRES I MODISTES: L'ART ANTIC DE L'AGÜLLA

FRAN TOXENA

Per a poder conèixer un poc la història del Gremi Artesà de Sastres i Modistes de València (segle XIII – segle XXI) devem introduir-nos en el context històric de la reconquesta del Rei Jaume I i així situar la formació de les primeres associacions col·lectives entre les quals es troben els sastres als que se'ls dota d'ordenances en 1247.

És en el segle XV quan ja queda demostrada l'existència de confraries del gremi de sastres dins d'Aragó, València, Galícia, Andalusia, Castella i, especialment, Burgos, on l'ofici de sastre va ser un dels més prestigiosos de la centúria.

Les confraries dels gremis evolucionen amb el temps, originant unes estructures cada vegada més organitzades laboralment dotades d'unes ordenances reglades en capítols promulgats pels jurats de la ciutat que, a més, tenen l'autoritat que vetlla pel seu compliment. Cap destacar que entre la confraria i el gremi hi ha una etapa intermèdia: l'ofici.

I és així, com els avatars dels temps i els canvis que això comporta, el Gremi de Sastres i Modistes de València arriba fins a hui en dia. Fent que aquelles ordenances s'adequaren als temps i poder conviure amb els canvis socials, polítics i econòmics que patix la societat.

Són en el seu origen tots els professionals del ram de l'agulla els que formen el gremi que a dia de hui tenim.

Els Gremis es creen per a defensar els interessos dels artesans que desenvolupaven una mateixa activitat o ofici. La seua funció principal era controlar la qualitat i el preu dels productes així com proporcionar treball a totes aquelles persones que pertanyien a ells.

I com a fidel defensor dels interessos del gremi està el de perpetuar l'ofici, un ofici que veu el seu èxit en la seua forma i essència artesanal. Per a açò, forma en l'ofici de sastre i modista a noves generacions que fan que esta professió no decaiga i siga creant llocs de treball a dia de hui.

EL GREMI EN L'ACTUALITAT

El nostre Gremi és el segon gremi més antic d'Europa i que, des de la seua fundació fins hui en dia, no ha parat la seua activitat malgrat les dificultats i canvis que hi ha hagut en la societat.

En ple segle XXI, El Gremi Artesà de Sastres i Modistes de la Comunitat Valenciana segueix fidel als seus orígens i tradicions, conjugant a la perfecció ambdós aspectes per a poder perpetuar i avançar al ritme dels temps.

A dia de hui, la centenària institució de reconegut i respectat prestigi per part de professionals, empreses i la societat, segueix vetllant per la continuïtat de l'ofici, ofici que,

malgrat el pas dels temps, segueix ensenyant-se al més pur estil artesanal de demostrat bon resultat.

772 anys més tard de la seua creació continua amb l'objectiu de seguir conservant el que és el vertader *adn* de nostre gremi: mantindre vives les tradicions que ens han dotat d'una gran personalitat com a gremi, perpetuar l'ofici i crear nous projectes.

Una de les tradicions que es mantenen, com bé manen els estatuts gremials, és la festivitat en honor al nostre patró. Cada 22 de gener, la professió -professors, alumnes- familiars i amics es reuneixen per a commemorar la festa en honor a Sant Vicent Màrtir, patró de la ciutat de València. Festa que comença amb una imposició de medalles (amb la imatge del sant per una cara i la custòdia per l'altra, d'argent i penjant d'un cordó trenat de seda en grana i or) als nomenaments que cada any la junta de govern assigna com a reconeixement a una tasca o trajectòria professional.

Els càrrecs que es renoven cada any són el de Clavari o Clavariesa, Cavaller de la Senyera, Dama d'Art o Majoral.

A continuació, per la façana de la seu, es procedeix a baixar la senyera gremial, confeccionada amb un domàs anomenat "Mangranes", de seda natural grana amb passamaneria d'or, sent rebuda per la Junta de Govern en ple, nomenaments anuals i tots els assistents per a seguidament dirigir-se en cercavila per l'Avinguda Maria Cristina, carrer Sant Vicent, plaça de la Reina cap a la Seu de València on en la capella del Sant Calze s'oficia una missa major en acció de gràcies i en record dels difunts del gremi. Quan finalitza, es torna en sentit contrari a la seu gremial on es puja la bandera i després tots els assistents acudixen a un dinar de germanor.

Estes tradicions es conjuguen amb altres de jove creació, les quals, desitgem perduren en el temps. Estes activitats

són la creació de la figura de la *Reina De l'Hermandad del Ram de l'Agulla i cort d'Honor* en una idea d'apropar les joves generacions al gremi.

L' Hermandad del Ram de l' Agulla és la part religiosa del gremi que té la seua creació en l'època de la dictadura i que es crea amb l'únic objectiu de poder continuar amb l'activitat amb tota normalitat.

La figura de *La Reina de L'Hermandad del Ram de l'Agulla* i la seua cort d'honor tenen com a vestimenta oficial per als seus actes en representació del Gremi, la indumentària valenciana tradicional, representació que es fa visible en la festa de Sant Vicent Màrtir, Processó de la Verge dels Desemparats, processó del Corpus Cristi, ofrena a Sant Vicent Ferrer i festivitat del nou d'octubre. Aprofitant el gremi amb les seues representants femenines per a donar a conèixer el bon fer del seu alumnat aprenent sobre peces antigues originals a reproduir les vestidures dels segles XXVIII i XIX.

Peces artesanals i reproduccions d'originals com pot ser "el mocador de pit i davantals" brodats a mà en cadeneta, lluentons sobre batista o seda, justets i gipons enrederats interior o exteriorment amb sedes, espolins o cotó, guardapeus de seda amb randa daurada o argenta, farfalar d'encaix o seda, basquinya camisa i enagos de llenç etc.

Pentinades amb un sols monyo i pintes tallades, amaniaments de "*barquillos*", llampares, poms de a tres, manilles de perles o nacre, camafeus, escapularis...són ornaments que una dona valenciana llueix quan vist per a la festa.

És d'obligat compliment l'estatut que diu que es deu perpetuar l'ofici i és com la creació d'una escola de formació com s'aconsegueix. Des de fa més de dues dècades, l'escola forma a noves generacions basant-se en la forma

d'ensenyament dels tallers artesanals d'abans, encara que actualment també es fa de forma teòrica.

És una escola única a nivell nacional, ja que preparem el que nosaltres anomenem “professionals complets” al ser els nostres alumnes formats en el procés complet de creació d'una peça de vestir: decisió del model a realitzar, presa de mesures, execució d'un patró, tall de la peça, prova i el seu posterior acabament en cada una de les varietats: modisteria, sastreria i indumentària valenciana.

I és en l'actualitat quan el Gremi Artesà de Sastres i Modistes de València segueix en la seua carrera ascendent amb la fi de mantindre el prestigi del qual gaudeix.

Nous projectes que fan que l'actualitat del gremi no decaiga. En l'actualitat amb una escola de més de 160 alumnes i 80 professionals del ram de l'agulla que pertanyen a la institució es veuen obligats a reconèixer la tasca dels artesans amb la creació de dos premis que any rere any van adquirint un prestigi d'altura.

És el “Premi Agulla de Brillant” el que ja va per la seva setena edició el creat amb la fi de reconèixer la trajectòria d'un professional de la costura a mesura, sent el premi atorgat una joia d'or blanc amb brillants. L'esmentat premi s'atorga al dissenyador que, la junta per unanimitat, decideix mitjançant votació i que alternadament va destinat a nivell nacional.

Han sigut premiats amb aquest premi Elio Benhayer, Francis Montesinos, Lorenzo Caprile, Juan Andrés Mompó, Enrique Lodaes, Roberto Diaz i, en 2018, Luis Rocamora.

És també d'obligat reconeixement el gran treball que fan en nostra comunitat els professionals de la Indu-

mentària Valenciana i, per a reconèixer esta tasca, es crea el Premi Joia de Diamants, ja que el treball d'investigació i reproducció del nostre vestit regional era digne de ser valorat. Han sigut distingits amb este guardó Enrique Marzal de Rin-Mar, Álvaro Moliner, Amparo Fabra, Amparo Gómez de Espolín i Paquita Martorell de Cosas Cucas.

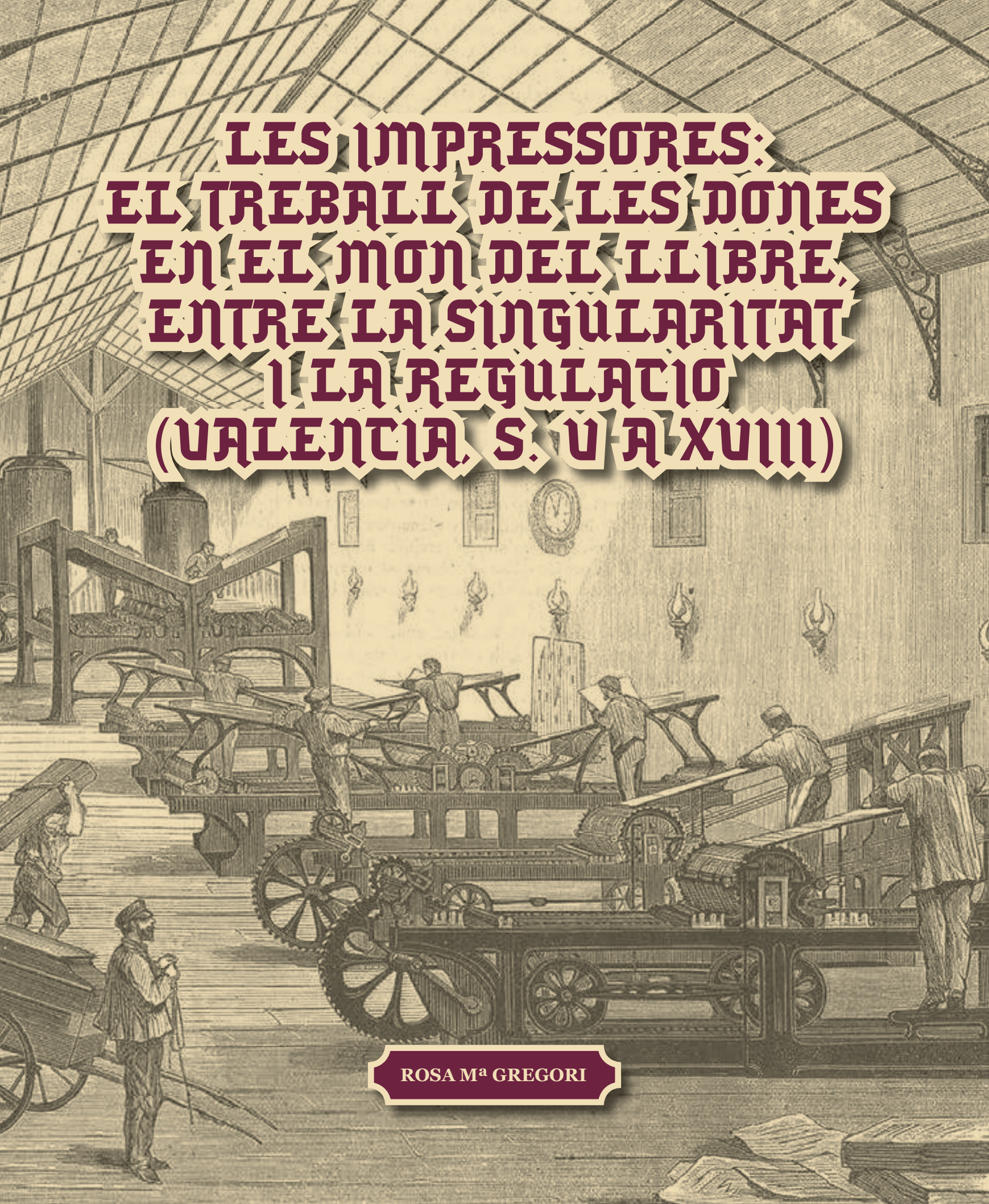
La creació de la “Setmana de la Costura” és també un jove projecte que enguany conta amb la tercera edició i on les millors agulles que es dediquen al disseny exclusiu i original en la costura a mesura tenen l'oportunitat, durant una setmana, de mostrar les seues col·leccions a les seues actuals o futures clientes en un entorn meravellós que és el Saló Stolz de l'Ateneu Mercantil de València, amb el qual el Gremi té firmat un conveni de col·laboració.

El Gremi, com veuran gaudeix d'una vida activa i sana amb uns ciments forts i consistents sobre els que s'asenta una infraestructura solvent.

El Gremi Artesà de Sastres i Modistes de València té l'orgull d'haver sigut distingit amb premis de reconegut prestigi a nivell nacional com són el Premi Prenamo, que atorga l'associació ANDE a l'excel·lència professional; Premi Berni per la tasca que fem com a formació i divulgació de la indumentària Valenciana; Premi Ganxo D'or, atorgat per l'agrupació del sector de falles de Ruzafa.

Història, artesanía, tradició, ofici són alguns de les qüestions sobre les quals he escrit aquest article, que desitge valga i alce l'interès a totes aquelles persones que els pugua aplegar este llibret. ■

LES IMPRESSORES: EL TREBALL DE LES DONES EN EL MON DEL LLIBRE, ENTRE LA SINGULARITAT I LA REGULACIÓ (VALENCIA, S. V A XVIII)

ROSA Mª GREGORI

En les acaballes del segle xv la Corona d'Aragó es poblà de tallers d'impressió de llibres, que junt amb les botigues de llibreters existents, configuraren un univers librari nou. Els tallers tipogràfics eren un tipus més en l'erupció d'obradors de diverses arts mecàniques que, portes endins de la muralla, caracteritzaven la menestralia dels segles xvi al xviii. Els antics oficis d'artesans medievals –teixidors, flequers, tintorers, *corderers*...– estaven molt corporativitzats, i s'organitzaven al voltant d'una zona determinada de la ciutat, d'un carrer. No és el cas de l'ofici de la impressió de llibres. Els tipògrafs brollen per tot arreu, i a les ciutats on s'estableix un taller, de forma immediata s'hi estén l'ofici. Els mestres impressors d'origen nord-europeu que vingueren a exercir a la Corona d'Aragó van ésser ben rebuts tant per les instàncies religioses i civils, com pels llibreters que els contractaren, acabant molts per establir-se amb estampa pròpia. Al mateix temps, els naturals que desitjaven conèixer la tècnica tipogràfica entraven com a deixebles i molts d'ells, amb el temps, acabaven heretant el taller del mestre, o s'independitzaven i compraven els estris necessaris per constituir el seu propi obrador. En el desenvolupament d'aquest procés d'aprenentatge i d'obertura dels tallers tipogràfics familiars propis, també hi participaven les seues cònjuges i filles. També elles aprengueren la tècnica de la tipografia en les seues diverses facetes i algunes acabaren regentant tallers propis.

Les dones participen, des de l'Edat Mitjana, en branques de l'artesanat, com la manufactura de teles, la costura, el brodat, els serveis domèstics o la venda a les botigues; a aquestes anaren unint-se d'altres aplicacions manuals de la indústria urbana, com l'escriptura i la còpia de llibres. Hi ha alguns antecedents de dones que s'havien dedicat al món de la producció del llibre manuscrit¹, com ara escrivanes, miniaturistes, relligadores o llibreteres, exercici en què assoliren un grau d'especi-

alització i de competència professionals molt respectat en el seu cercle². La participació de la dona en tallers manuals d'escriptura, tant en l'àmbit rural com en les ciutats, és reconeguda. El pas a la impremta sembla, doncs, conseqüent.

Hi ha estudis d'història del llibre que descriuen a mullers i filles d'impressors que feien la tinta per a la impressió, comprovaven l'ordre dels folis, preparaven els originals, llegien les còpies en veu alta o corregien les proves. El talent que poguera definir-les, però, resta confós amb el treball intel·lectual del marit. La majoria dels bibliògrafs erudits entenen el treball de la dona del tipògraf només de forma instrumental, de suport a les tasques del taller familiar. La pertinença de moltes dones a famílies d'impressors o de llibreters, és a dir, el fet de créixer enmig de la fabricació i la comercialització del llibre, les devia aportar la formació i el bagatge necessaris per a assumir l'exercici de l'ofici.

En els registres notariais, administratius i judicials trobem les impressores i llibreteres que, com tantes altres dones treballadores urbanes especialitzades, supervisaren la producció del taller artesà, organitzaren les se-

1. Sobre copistes, miniaturistes i cal·lígrafes vegeu Luisa MIGLIO (1995). «A mulieribus conscriptos arbitror: Donne e scrittura», en: *Scribi e colofoni. Le sottoscrizioni di copisti dalle origini all'avvento della stampa*. Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, pp. 236-266; DRIVER, Martha (1998). «Women Printers and the Page, 1477-1541», *Gutenberg-Jahrbuch*, 73, pp. 139-153 i NASH, Paul W. (2008). «The Distaff Side. A short history of female printers», en: GARONE GRAVIER, Marina [comp.]. *Las otras letras. Mujeres impresoras en la Biblioteca Palafoxiana*. [Puebla: Secretaría de Cultura], pp. 69-79.

2. Són treballs d'alta consideració social que, per al cas hispà medieval, estan poc documentats entre dones urbanes, vegeu SEGURA, Carmen (2005). «Mujeres en el mundo urbano. Sociedad, instituciones y trabajo», en: Isabel MORANT DEUSA (dir.), *Historia de las mujeres en España y América Latina I. De la prehistoria a la Edad Media*. Madrid: Càtedra, pp. 517-544, sobretot p. 537; MANDINGORRA LLAVATA, Mª Luz (1991). «El libro y la lectura en Valencia (1300-1410). Notas para su estudio», *Anuario de Estudios Medievales*, 21, pp. 549-569; i FERRER GIMENO, Mª Rosario (1994-1995). «Mujeres y libros en Valencia (1416-1474)», *Estudios Castellonenses*, 6, pp. 515-524.

ues propietats i participaren en la direcció del negoci familiar molt abans de continuar fent-ho com a vídues. Les impressores no són, però, un afegit en la història de la impremta familiar; no són tan sols les persones que mantenen la impremta sense defallir fins que anys després la pogueren regentar els seus fills. Són les frontisses sense les quals els tallers s'haurien afeblit i ensorrat abans de comptar amb la participació dels seus hereus.

Malgrat aquesta participació inequívoca en el desenvolupament del seu ofici, la copiosa bibliografia que des del segle XVII ha estudiat el món librari, gairebé mai atribueix plenament a una dona el mèrit de la impressió d'un llibre. El silenci de la historiografia es fonamenta en una anàlisi basada en l'iniciador de la nissaga, no en els continuadors, i palesa el desconeixement del caràcter familiar del treball en els tallers d'impressió. La

manca de representativitat en els catàlegs és la major limitació que podem trobar en la identificació del treball femení en el món del llibre. És una sorpresa trobar testimonis que contradiuen aquesta afirmació, i les dones de les que parlaré a continuació en constitueixen alguns.

La bibliologia ben prompte cita dones que regenten o complementen el treball en les impremtes i en les llibreries familiars a València. De les primeres dones que intervingueren en un taller d'impremta, ressalta Elionor Eximenix, que finançà el taller d'impressió de Lambert Palmart, amb qui després es casà, i on el 24 de novembre de 1488 col·locà un aprenent³. No és casual trobar entre els documents registrats per notaris a dones, com Isabel Trinxer o Isabel Robiols, que reconeixen deutes per la compra de paper, de llibres o de censals derivats

3. Ben sabut és que Palmart fou l'impressor del primer llibre editat a la península les *Obres e trobes en llaor de la Verge Maria*, a València, l'any 1474. Vegeu SANCHIS SIVERA, Josep (1917). «Copistes, llibreters i impressors a València. Notes d'arxiu», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 4, p. 136.

d'aquestes activitats⁴. Entre aquelles pioneres del període incunable en el terres de la Corona d'Aragó, emergeix Francisca López, casada amb Gabriel Luís d'Arianyó, notari, en primeres núpcies, i en segones amb Lope de la Roca, impressor en la ciutat de València. Coneixia a la perfecció la importància per al negoci del llibre dels recursos tipogràfics, com els punxons que permetien fer nous matrius de caràcters tipogràfics, com ho demostra tant en el reconeixement notarial signat el 16 d'octubre de 1495, en el qual confessà que conservava fraudulentament uns punxons que heretà del seu primer marit, per a que els creditors del seu difunt marit no els reclamaren⁵; com també tres anys més tard, el 1498, quan intervé en la venda i el lloguer de caràcters d'impremta del taller de Jaume Vila a Lope de la Roca, associat a Sebastià d'Escòcia⁶.

Estem en el llindar del canvi de segle. Al segle XVI el pas cap endavant donat per la dona és ingent, ja que la implicació en el taller o botiga familiar es transforma en l'exercici nominal d'aquest ofici o negoci. La visibilitat del treball de les dones es palesa en les portades i colofons.

ÍNDEX D'IMPRESSORES VALENCIANES

S'indiquen les dates extremes conegudes (tot i que entre aquestes pot haver períodes d'inactivitat):

- Jerónima Galés, vídua de Joan de Mey i Pedro de Huete (1556-1587)
- Vídua de Juan Crisóstomo Garriz (1631-1640)
- Vídua de José Gasch (1647-1650)

- Vídua de Silvestre Esparsa (1660-1663)
- Vídua de Bernardo Nogués (1662-1663)
- Isabel Juan Vilagrasa, vídua de Francisco Mestre (1675-1712)
- Josefa Avinent, vídua de Benito Macé (1677-1686)
- Margarita Veo, vídua d'Antonio Bordàzar (1744-1759)
- Vídua de Juan González (1755-1764)
- Vídua de Jerónimo Conejos (1746-1754)
- Vídua de Juan González (1755-1764)
- Antonia Gómez, vídua de José de Orga (1756-1771)
- Mª Teresa Laborda y Devis, filla d'Agustí Laborda (1764-1825)
- Vicenta Devis, vídua d'Agustí Laborda (1776-1819)

A Juana Millán –impressora aragonesa que fou la primera dona que estampà el seu nom propi en el peu d'impremta d'una portada l'any 1537⁷– i a la vídua d'Amorós –que exercí en Barcelona entre 1551 i 1554⁸– li seguí la impressora valenciana Jerónima Galés, que al 1556 ja imprimia com a vídua de Joan Mey, però que està ja activa en el taller familiar al 1550, segons consta en documents d'arxiu. Situada entre la singularitat i l'excepció, del taller tipogràfic que la impressora Galés regí eixiren unes dues-centes seixanta obres impreses, fins que morí en l'octubre de 1587. L'autoritat de la impressora Galés en el món de la impremta, tot i que no agremiada, era pública i notòria. Així ho palesen els Jurats de València

4. Vegeu els documents notarials citats per SERRANO MORALES, José Enrique (1898-1899). *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia desde la introducción del arte tipográfico en España hasta el año 1868*. Valencia: Imp. F. Doménech.

5. BERGER, Philippe (1987). *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. València: Institució Valenciana d'Estudis i Investigació Alfons el Magnànim, p. 44.

6. SERRANO MORALES, José Enrique (1898-1899). *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia...*, op.cit., p. 250 i BERGER, Philippe (1987). *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, op.cit., vol. 1, p. 67.

7. Cfr. PEDRAZA GRACIA, Manuel José (2009). «Juana Millán, señora de la imprenta: Aportación al conocimiento de una imprenta dirigida por una mujer en la primera mitad del siglo XVI», *Bulletin Hispanique*, 111-1, pp. 51-73.

8. Cfr. PEDRAZA GRACIA, Manuel José (2009). «Las mujeres en la imprenta hispana durante los siglos XV y XVI», en: GARCÍA CARO, C. i VILCHEZ PARDO, J. [coords.]. *Homenaje a Isabel de Torres Ramírez: Estudios de documentación dedicados a su memoria*. Granada: Universidad de Granada, p. 597.

quan, arran de la mort de Joan Mey, es van reunir el 14 de gener de 1556 en les dependències del Consell secret, i li van atorgar les mateixes trenta lliures anuals per ajuda de costa que el taller tipogràfic familiar cobrava des de l'any 1552⁹. La pròpia Jerònima Galés, casada, en segones núpcies, amb Pedro de Huete, estampà el 1562 en els preliminars de la traducció castellana del *Libro de las historias* de Paulo Iovio, aquests versos:

Puesto que-l mugeril flaco bullicio
no deve entremeterse en arduas cosas,
pues luego dicen lenguas maliciosas,
que es sacar a las puertas de su quicio.
Si el voto mío vale por mi officio,
y haver sido una entre las más curiosas,
que de ver e imprimir las más famosas
historias ya tengo uso y exercicio.

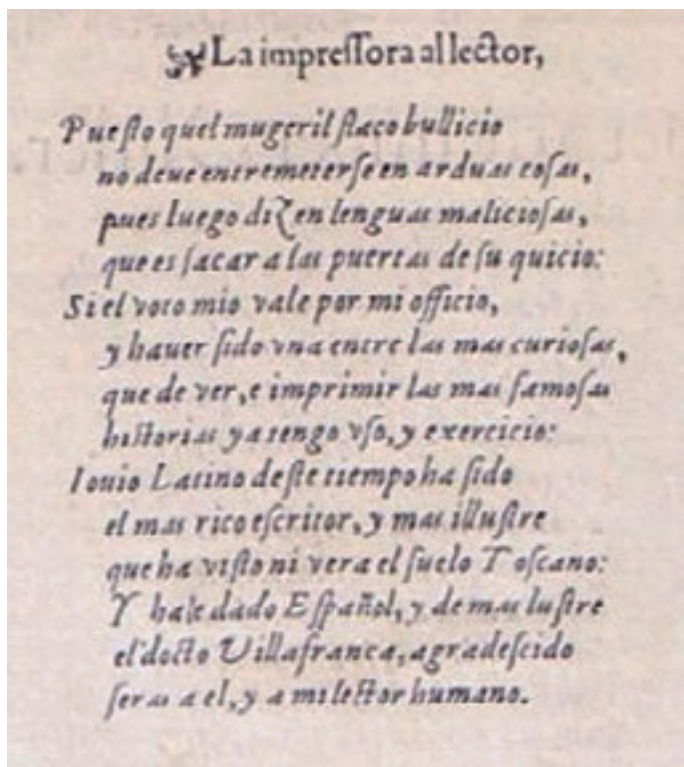
Una Jerònima Galés ja en edat madura escriu en primera persona per expressar la seua experiència personal, la seua pròpia memòria, perquè té ple coneixement de la seua habilitat com a impressora i reconeix la seua vàlua i capacitat de creació dins aquest món del llibre.

Aquestes són els testimonis que ens permeten visualitzar el treball de les impressores en els tallers tipogràfics, intuïm que la realitat quotidiana de les llibreteres no seria gaire diferent. En el cens de la *Tacha Real* cus-

todiat a l'Arxiu Històric Municipal de València consten algunes vídues llibreteres encapçalant el negoci dels difunts marits, i la seua habilitat en l'administració de la llibreria es reflecteix en els impostos alts que paguen (entre deu i disset lliures). Entre les llibreteres censades a les corts de 1542, trobem en la parròquia de Sant Maria a la *squera de la sala*, la llibreria de «Úrsola Reynera, viuda muller d'en Reyner Barcelí, *quondam*»; (...) *davant la sala*, a «Joana Hugueta [Joana Lobet], viuda muller que fou de mestre Joan Hugueta, *quondam* librer». A la parròquia de Sant Bartomeu, *en lo carrer dels cavallers*, hi era la llibreria de «Úrsola Salvador, viuda muller de Francés Salvador, *quondam* librer». De nou al 1547, són citades en la parròquia de Sant Maria *davant la sala anant a la plaça de Sent Berthomeu*, la llibreria de «Joana Hugueta, librera»; i ara la parròquia se la Santa Creu, *eixint del bordell anant al portalon*, hi és «Úrsola Rraynera, muller de Rreyner Barçalí, *quondam* librer». I, finalment, al cens corresponent a la convocatòria de Corts de 1552, trobem a la parròquia de Sant Maria *començant en lo carrer de la Diputació*

9. Cfr. GREGORI ROIG, ROSA M^a (2012). *La impressora Jerònima Galés i els Mey, (València, segle XVI)*. València: Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu, docs. 1, 2, 6 i 7 (1550) i doc. 1 (1556).

devés la plaça de Sent Bertomeu, la tenda de «la muller de Domingo de Sala, llibrer» exempta d'impostos, per la seua pobresa; mentre que la parròquia de Sant Martí, en lo carrer que va de sent Martí a la plaça dels penarroyes, s'hi ubicà «Ysabel Joan Martí de Monarde, vidua muller de Monarde, quondam librer», i en una altra zona de la ciutat, la parròquia de Sant Esteve, copsem de nou a «Joana Ugueta, viuda muller de mestre Joan Uguet, quondam librer» exempta de la taxa per pobre¹⁰.

Les dones assoliran al llarg dels segles XVI i XVII espais propis dins l'entramat industrial de la ciutat. La norma-

tiva i tradició medieval, impregnada en les ordenacions corporatives i en les regulacions de les activitats artesanals locals, admetien la presència nominal de la dona, sent aquesta vídua. La viduïtat conferia a aquestes dones la titularitat d'aquests negocis, i les contemplava com a transmissores d'aquell taller, botiga o estris pertanyents al patrimoni familiar als fills mascles, fins a la majoria d'edat i l'aprovació de l'examen d'oficials¹¹. Les dones, però, aprofiten aquesta participació admesa per les rigoroses normatives del treball agremiat, com a una esquerda que fan servir com a una falca per a fer forta la seua posició en l'entramat de la fabricació i circulació del llibre. Estant introduïdes en el ofici mitjançant el interstici de la viduïtat. A partir de la seua implicació com a gestores del patrimoni familiar s'obren camí, anant més enllà de la mera administració del negoci heretat, per aconseguir (ja ben entrat el segle XVIII) veure reconegut el seu mestratge¹².

La dona vídua era respectada i acceptada pels seus conciudadans. La dona casada que participava en el negoci familiar roman amagada, mentre que la vídua és molt visible en la documentació: passa de col·laborar en l'empresa familiar a dirigir-la. Es queda amb les eines de l'obrador, i com a coneixedora de les tècniques de l'ofici del difunt marit, continua amb el treball del taller o botiga. És comú copsar-les, per exemple, en els llibres de comptes municipals –com és el cas de les llibreteres-vídues que encapçalen els negocis iniciats pels seus marits, que hem vista abans– o documentades en els arxius reials sol·licitant privilegis d'impressió per a obres dels seus marits. Aquests testimonis del treball de les dones en el món librari palesen la contradicció clara entre la normativa gremial i la pràctica real quotidiana. Així, doncs, la dona es trobava marginada sense estar, paradoxalment, al marge de la producció econòmica¹³.

10. Vegeu BERGER, Philippe (1987). *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, op.cit., vol. 2, pp.532-548.

11. MARTÍN ROMERA, Mª Amparo (2009). «Mujeres de mercaderes, *Mujeres mercaderes*. Testimonios de iniciativas femeninas en el ámbito comercial a finales del siglo XV», *En la España Medieval*, 32, pp. 273-296 i HARDING, Vanessa (2009). «Working Wives and Economic Growth: Urban Families in the Pre-Industrial Era», en: *La famiglia nell'economia europea, secc. XIII-XVIII. Atti della Quarantesima Settimana di Studi (6-10 aprile 2008)*. Firenze: Firenze University Press, pp. 545-568.

12. A la Corona d'Aragó, alguns gremis no facultaven o obstaculitzaven l'accés al mestratge de les dones, mentre d'altres definien el seu treball com a excepció i amb caràcter temporal. Vegeu BAIXAULI, Isabel Amparo (2001). *Els artesans de la València del segle XVII. Capítols dels oficis i col·legis*, València, Universitat de València, pp. 83, 95, 113, 162, 172, 178, 210, 221 i 233 i TRAMOYERES BLASCO, Luís (1889). *Instituciones gremiales, su origen y formación en Valencia*. Valencia: Imp. Doménech, 287-288.

13. La participació de les dones en l'economia urbana és un tema estudiat, tanmateix per a poder comparar i cercar paral·lelismes en la història del treball de les dones hem d'adonar-nos que les premisses establertes sobre les indústries urbanes més conegudes i estudiades, com la tèxtil, no són vàlides per a totes les menestralies com ara la tipografia o la llibreteria, vegeu NAROTZKY, Susana (1989). «Apunts metodològics per a l'estudi del treball de la dona en la història», en: *L'espai viscut. Col·loqui Internacional d'Història Local*. València: Diputació de València, pp. 259-277; i CUADRADA MAJÓ, Coral (1999).

Modi loquendi Latino

& Hispano sermone, à Petro Madariaga
Cantabro, in Academia Va-

lentina publico profes-
so re de prompti;

Ex Oratoribus, Historicis,
Poëticis, Grammaticis,
Græcis, Latinis, atque Hispanis consuetudine.

Impresso en Valencia, en casa de la Viuda de
Pedro de Huete, a la plaça de la Yerua. 1572

Vendense en casa del Autor en Valencia.

No hi ha una única definició (i menys la gremial) per a identificar el treball de la dona urbana a l'època moderna. Més que darrere de les estructures gremials –com ho defineix Marta Vicente Valentí, en el cas de les filateres– caldria ubicar el treball femení al marge, en el límit entre l'ordenament gremial i l'aprovació del govern municipal, perquè podien existir diverses estratègies de reproducció i d'economia domèstica segons els oficis, com ho mostren l'activitat d'impressores o de llibreteres, que més enllà de la direcció del taller amb la viduïtat, sempre havien participat en el treball diari dels negocis familiars. El treball femení, exprés o no, existia als tallers tipogràfics i a les llibreries, com en altres oficis.

Els tallers tipogràfics semblen més fàbriques modernes que obradors medievals. El contacte entre mestres, oficials, aprenents i obrers d'un ofici que requeria tanta coordinació, ja que combinava un treball individual i una part del treball en sèrie –diríem hui en cadena–, en jornades molt llargues i un sol espai, l'obrador, procurà un tracte estret i familiar entre els membres del taller¹⁴. Les associacions –de llibreters, primer, i d'estampadors, després– sorgiren mentre es reunien en estret contacte en una mateixa ciutat per a parlar del seus oficis, dels interessos comuns, per a solidaritzar-se amb els col·legues pobres o per a celebrar festes i misses solemnes al voltant de les seues advocacions, sant Joan *Ante Portam Latinam* i sant Jeroni.

A la Corona d'Aragó, entre els segles XVI i XVII, només els llibreters estaven organitzats amb una corporació d'ofici privilegiada. I, si no es demostra el contrari, no es constituí cap altra associació d'impressors, que no fóra la brevíssima i exigua *Confraria dels estampers* de Barcelona. Dels impressors valencians destaca Philippe Berger que, en ser ignorats pel poder reial «no experimentaron la necesidad ni las ganas de reunirse en una asociación que les hubiera podido organizar, y, si hacía falta defender». Aquesta absència d'organització dels impressors valencians podria ser exportable a tots els territoris de la Corona d'Aragó. Ni tan sols en els períodes més brillants i productius aconseguiren els tallers tipogràfics ser prou nombrosos a València com per poder constituir una col·lectivitat corporativitzada. Sembla que ni pel baix nombre d'integrants ni per l'escassa capacitat financera ho van aconseguir. A més, el caràcter itinerant de molts operaris dels tallers tipogràfics, i encara dels mateixos tallers, suposava un entrebanc addicional¹⁵.

El sistema gremial establia un ordre: aprenentatge, examen, treball d'oficial i obertura botiga pròpia. La institucionalització de l'aprenentatge per mitjà dels gremis està considerada per autores com Natalie Z. Davis com una de les causes de la devaluació del treball de la dona¹⁶. Mentre els xics aprenien l'ofici regulats pels gremis, les xiques rebien l'ensenyament, poc formal, a l'obrador familiar.

«Les dones en el treball urbà (segles XIV-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 29, pp. 219-234.

14. SOLÀ, Àngels (2007). «Impressores i llibreteres a la Barcelona dels segles XVIII i XIX», *Recerques: Història, Economia i Cultura*, 56, pp. 91-129.

15. Cfr. BERGER, Philippe (1987). *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, op.cit., p. 63.

16. Cfr. DAVIS, Natalie Zemon (1986). «Women in the Crafts in Sixteenth-century Lyon», en: HANAWALT, Barbara [ed.] (1986). *Women and work in preindustrial Europe*, Bloomington: Indiana University Press, pp. 172-173.

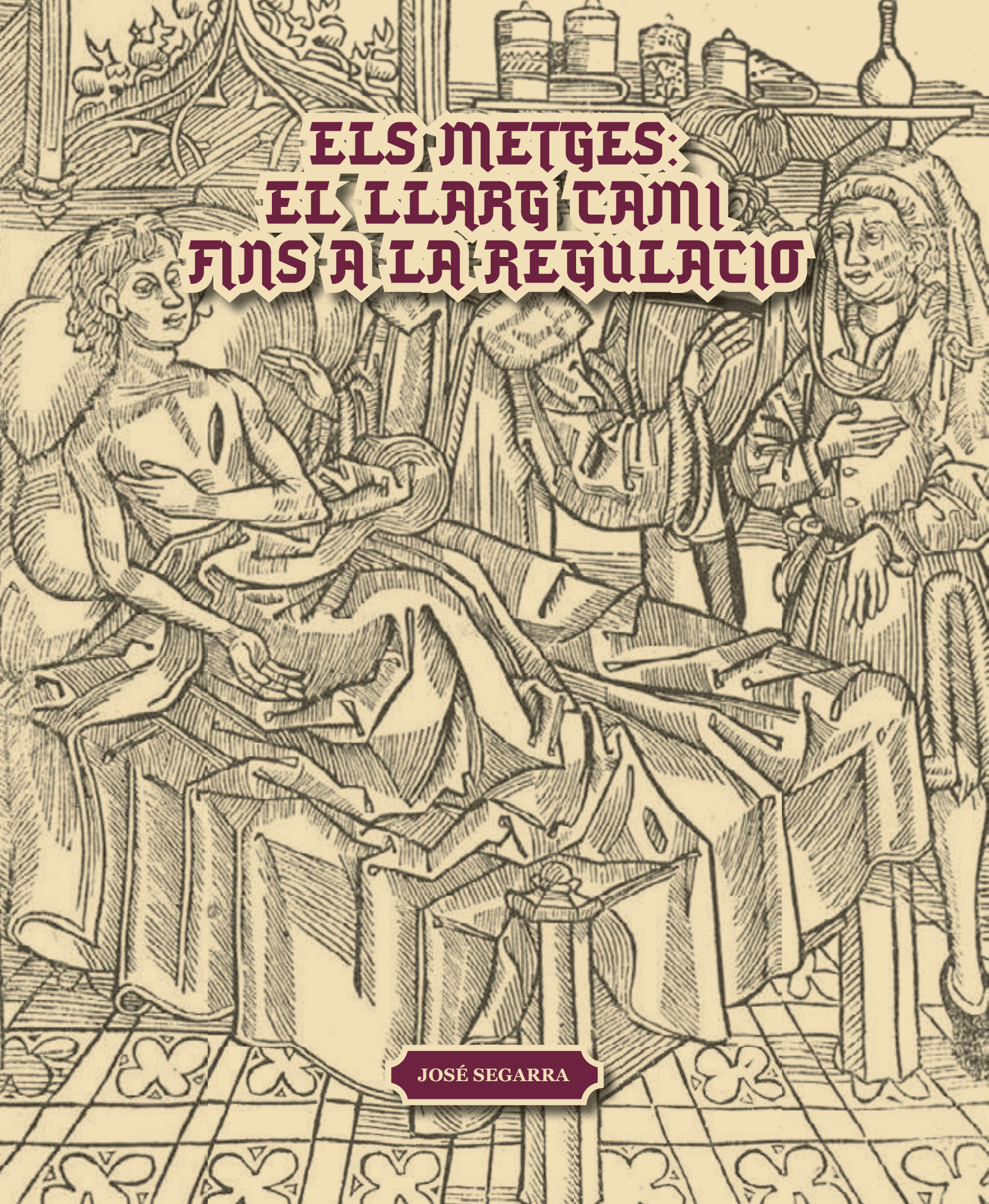
Les disposicions gremials tant de l'ofici de la tipografia com el de la llibreteria que coneixem –les de Saragossa i Barcelona– significaven que les vídues, sense fills i filles solteres, només podien regir o governar el taller familiar, sempre que mantingueren el nom del marit. En aquell cas el seu treball és reconegut col·legialment. En els capítols gremials la figura femenina emergeix quan es determinen les condicions de les filles de mestres casades amb oficials del taller, que pretenien la mestria, o en els capítols dedicats a actes prohibits pel gremi. No obstant, les ordinacions gremials –al meu parer– no prohibien expressament el treball de la dona, tot i que es representa com una excepció, una intromissió, una intrusió. La regla corporativa dictamina que el seu espai de treball no està definit fora de la viudetat. Tot i això, el treball de les dones impressores o llibreters està representat en documents derivats de la gestió quotidiana de la impremta o llibreteria familiar, es pot discutir el seu grau de preparació o d'implicació en el negoci del llibre, però no és pot pensar que no ocupaven un espai de treball o un lloc informal en l'estructura del taller. A més, cal preguntar-se a què tradicions i costums laborals poden adscriure's els tipògrafs, perquè de fet, són un artesanat poc corporativitzat i menys, encara, agremiat. Aleshores, si eren ar-

tesans i artesanes lliures, què els impedeix a la mort del mestre deixar les feines i ferramentes del taller o botiga a la muller o filles, que ja comptarien amb un bagatge formatiu més o menys complert i, per tant, podrien desenvolupar l'ofici segons l'experiència adquirida.

La capacitat de mullers, vídues, filles i germanes per a introduir-se en el món específic i tècnic de la producció de llibres està –com hem vist– documentada. Com que les comandes eren incertes i el negoci de la impremta poc segur, l'activitat professional de les dones en una família d'impressors o llibreters era tan benvinguda com indispensable per a sobreviure. La dona, en vida del marit, participa en el negoci; a la seua mort, n'és propietària i ha de fer ús dels seus coneixements de l'ofici per a poder sustentar-se i per a mantenir la resta de la família¹⁷.

A mitjans del segle XVIII es posà punt i final a molts privilegis d'impressió atorgats als llibreters arreu de la Corona d'Aragó, i finalment, als anys quaranta del segle XIX la defensa dels prerrogatives gremials dona pas a la lliure competència entre els professionals de la edició del llibre. Però aquesta ja és una altra història. ■

17. Vegeu TODD, Barbara J. (1986). «The remarrying widow: A stereotype reconsidered», en: PRIOR, Mary [ed.]. *Women in English Society, 1500-1800*, London [etc.]: Methuen, pp. 54-92 i dos articles de VICENTE I VALENTÍN, Marta (1992). «La documentación gremial. El trabajo de las mujeres en la modernidad», en: *Nuevas preguntas, nuevas miradas. Fuentes y documentación para la historia de las mujeres (siglos XIII-XVIII)*. Granada: Universidad, pp. 25-46 i (1993). «Darrera les estructures gremials: Dones i institucions econòmiques a la Barcelona del XVII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13, pp. 329-334.

ELS METGES: EL LLARG CAMÍ FINS A LA REGULACIÓ

JOSÉ SEGARRA

En l'Edat Mitjana els treballadors depenien totalment dels senyors fins el punt d'imposar pretensions abusives, raó de que, en el segle XI, decidiren associar-se els dels mateix ofici en gremis, que perduraren fins els segle XVIII, els fins dels quals eren defensar els interessos, controlar la qualitat, quantitat i preu dels productes, procurar donar treball als seus companys d'ofici, donar suport a la salut física i espiritual i obligar els seus membres al culte al seu Sant Patró.

Els Gremis tenen el seu precedent en els *colegium* romans o societat de dret públic amb personalitat jurídica formada per persones amb una mateixa activitat, en número de tres, escara que podien estar formats per una sola. D'estes institucions sorgiren les *opifium* o *societate*, formades per plebeus amb el fi d'assolir els avantatges dels patricis, la creació de la qual requeria l'autorització de l'assemblea dels seus membres. Amb el temps, estes associacions passaren de ser lliures a obligatòries. En última instància, el fi últim era fer prevaldre el bé comú sobre els interessos privats.

Després de l'època dels xamans o curanderos, l'actuació mèdica se centrava en l'activitat dels metges, - després anomenats físics - i els cirurgians. En l'Alta Edat Mitjana, es va aguditzar esta distinció per considerar, segons les directrius de l'Església Catòlica i l'Islam, que el cos humà no mereixia atenció en la salut i en la malaltia. Per altra part, l'Església Catòlica va prohibir els seus clergues actuacions quirúrgiques, després del Concili de Tours (1163) durant el papat d'Inocenci III.

Per això, la cirurgia va caure en mans de barbers que, per posseir un instrument, la navalla, antecedent del bisturí, els permetia, a més d'afaitar i tallar el cabell, realitzar sangries, extirpar abscessos i tumors i curar ferides. A estes actuacions inicials s'afegiren reducció de fractures, luxacions, hèrnies i cataractes, amputació de membres, aplicació d'ènemes i control dels mateixos, sorgint en el segle XIII la professió de barbers-cirurgians.

Fins al segle XVIII, l'activitat mèdica i quirúrgica estaven totalment separades; els metges-físics-, des de 1140, tenien formació universitària, no així els cirurgians, mancats de tota cultura. Existia entre ells discriminació social, reflectida en la seua vestimenta: els metges

vestien toga llarga i bonet quadrangular i els cirurgians toga curta, és a dir, "vestien de curt".

En 1540, a Anglaterra, suportat pel Parlament, es va crear l'Associació de Barbers-Cirurgians sense impedir que desapareguera la distinció professional entre estos professionals i els metges per motiu de tindre o no estudis.

Els Gremis van rebre el suport de l'Església Catòlica ficant al front de les seues creences patrons com San Lucas, San Cosme, i San Damián. Este últim va ser elegit patró dels cirurgians a tota Europa i els altres dos, germans bessons, nascuts al segle III, s'havien dedicat a la medicina humana i animal, varen ser martiritzats i morts per ordre de Diocelano i motiu d'intens culte als segles VI i VII.

Malgrat l'origen, formació i quefer sanitari dels gremis de barbers-cirurgians, molt inferior a la de la resta dels professionals de la salut, han jugat un paper molt important en el desenvolupament de la Medicina, especialment de la Cirurgia, ja que un d'ells, Ambroise Paré (1510-1590), francès, va revolucionar la cirurgia. Fill d'artesà i actriu, va ser aprenent de barber-cirurgià, sense altra formació, ingressant en el gran hospital de París, i després va actuar com a metge militar on va desenvolupar tècniques quirúrgiques de primer ordre, fent progressar este quefer mèdic fins el punt de ser anomenat, després de la seua mort, doctor per la Facultat de Medicina de la Universitat de París.

Per altra banda, estos gremis, amb el pas del temps, van afavorir, a França la creació de l'Acadèmia de Cirurgia i a Anglaterra, sota el regnat d'Enric VIII, fundaren el Real Col·legi de Cirurgians, en el que Thom Linacre, va instaurar la formació apropiada dels seus

membres, arribant a ser l'antecedent del Real Col·legi de Metges.

No obstant això, els gremis de cirurgians- barbers, van ser combatuts, raó de l'inici de la seua decadència; així, ja en 1368, es va fundar el Gremi de Cirurgians de Londres amb la pretensió de separar – excloure- els barbers; en 1540, el Parlament anglès autoritzà la creació de la Companyia de Cirurgians-Barbers però el rei, paral·lelament, va concedir la carta de drets als cirurgians; en 1713, a França, es va fundar, d'un costat, la Real Acadèmia de Cirurgia i, d'altre, Lluís XVI va prohibir que els barbers exerciren la cirurgia; en 1799, també a París, es va crear una escola de salut en la qual s'integraven els metges i els cirurgians y, en 1880 s'unificaren tots dos, superant l'enemistat i separació que mantenien durant tant de temps.

A Espanya, al segle XIII, va sorgir el títol de físic, promulgat per Alfonso X el Savi, reconegut per l'alcalde del poble mitjançant un títol, i d'ací el terme de titular, aplicat a estos professionals sanitaris durant centúries estructurat sota la denominació de Cossos de Metges Titulars dependents de l'Administració de l'Estat. L'escassa aportació econòmica de la corporació municipal motivà l'aparició de les anomenades "iguales" que el metge rebia, anualment, de cada família, en diners o en espècies. Les iguales desaparegueren a l'any 2005 quan l'Estat va aportar remuneracions dignes dels professionals metges.

En l'any 1500, els Reis Catòlics fundaren el *Protobarberato*, apanyant el *Protomedicato*, format per Barbers Majors, la funció dels quals era examinar i acreditar els coneixements dels professionals, establint les diferències amb els barbers comuns "no s'ha de consentir ni donar lloc a que ningun barber ni altra persona alguna puga ficar tenda per a tallar ni sagnar ni ficar sangoneres ni ventoses ni traure dents ni queixals, sense ser examinades primerament pels esmentats Barbers Majors personalment".

La Llei de Sanitat de l'any 1885 obligava als ajuntaments espanyols a proporcionar assistència sanitària gratuïta a les famílies pobres encara que no va solucionar l'escassetat de recursos sanitaris municipals. A l'any 1908 es va crear l'Institut Nacional de Previsió i en 1978 l'Institut nacional de Salut.

L'origen local dels Gremis Metges, va ser superat per normes nacionals i, a partir de 1978, pel global patrocini de les decisions adoptades en Alma -Ata, amb la creació de l'Atenció Primària o de Capçalera amb el lema "Salut per a tots en l'any 2000", encara no aconseguit.

La primera regulació al món de la professió mèdica aparegué en València a l'any 1329, on Els Furs, carta magna de costums i lleis dels valencians, en l'apartat Els Metges, recollia els principis bàsics per a exercir la medicina: obtenir un títol en la Universitat per a poder presentar-se a un examen que possibilitava la

pràctica mèdica i l'autorització oficial de la professió quirúrgica que fins aleshores portaven a terme els cirurgians-barbers.

D'estos professionals, la normativa deia: "El barber no ha d'exercir la medicina o cirurgia a menys que fora examinat pels examinadors de metges i que fos donat per suficient. I si, sense examen i llicència, exerciren, que pague, per cada vegada que desobeïs, cinquanta morabatins d'or; dels quals, la cort obtinga la tercera part; la tercera part a la Universitat de València, les funcions de la qual eren les d'examinar als aspirants a metges i cirurgians. En 1499, després de crear-se la Universitat de València, es va dotar la Cadira de Cirurgia, que un any més tard, inicià la seua activitat.

En 1707 el Decret de la Nova Planta, va suspendre esta funció, passant al Tribunal del *Protomedicato*, rectificat en 1715 exercint les seues funcions fins a 1829. En 1841 es va fundar l'Institut Mèdic Valencià, editor de la revista *Boletín del Instituto Médico Valenciano*. Per últim, en 1893, esta institució i l'*Asociación Médico-Farmacéutica* es fusionaren sorgint, en 1898, el Col·legi Oficial de Metges de València.

COL·LEGIS METGES

En l'actualitat un col·legi professional o oficial és una corporació de drets públics de caràcter gremial integrat per aquells que exercissin les anomenades professions liberals, emparades per l'estat, que reben el nom de col·legiats. Quan l'activitat de l'associació era manual o artesana es denomina gremis. El col·legi mèdic és una associació professional de metges en una jurisdicció administrativa determinada (comarca, província, comunitat, regió, país) formada, en alguns països per especialitats mèdiques. El fi dels col·legis mèdics es salvaguardar els valors deontològics i ètics de la professió i representar els metges, així com defendre la seua ordenació i funcions. ■

QUE FAREM ESTES FALLES?

DISSABTE 16 DE FEBRER

- 19:30 h. Concentració al nostre Casal.
- 19:45 h. Recollida de les Falleres Majors i Presidents.
- 21:00 h. Presentació de la nostra Fallera Major Infantil **NATALIA HERRERO I ALCALDE**, del President Infantil **ALEJANDRO HERRERO I ALCALDE** i de la Fallera Major **Mª CARMEN LÓPEZ I COLL** a l'Auditori Municipal de L'Eliana.
- En acabar l'acte de la presentació es servirà "xocolata amb panous" al nostre casal.

DIVENDRES 22 DE FEBRER

- 20:00 h. Presentació del Llibret de la Falla al nostre casal.

DISSABTE 23 DE FEBRER

- 11:30 h. Concentració de tota la Comissió al nostre casal per a assistir a l'acte de "LA CRIDA".
- 12:00 h. "**CRIDA**" a la Plaça del País Valencià. En acabar este acte cercavila pels carrers de la població.
- 17:30 h. Concentració al nostre Casal.
- 18:00 h. Cercavila amb Batukada.
- 21:00 h. Paelles de Confraternitat Fallera al Parcking del Centre Socio-Cultural, organitzades per la Junta Local Fallera. (Cada Falla haurà de portar les paelles i els ferros, plats i coberts. Els ingredients "pollastre, conill, verdura, arròs, oli, pimentó, sal i aigua, així com la llenya", correrà a càrrec dels organitzadors.

DIUMENGE 24 DE FEBRER

- 11:30 h. Concentració al nostre casal per a iniciar "**L'ARREPLEGÀ**" i entrega del Llibret a tots els que col·laboren amb les seues aportacions.
- 14:00 h. Dinar al nostre parador. (Cal apuntar-se abans de les 10:00h del mateix dia).
- 18:00 h. **GALA FALLERA** i Exhibició de "**PLAY BACKS**" a l'Auditori del Centre Soci Cultural de L'Eliana, organitzar per la Junta Local Fallera.

DISSABTE 2 DE MARÇ

- 18:30 h. Concentració al parador per a formar les diferents comparses que participaran en la Cavalcada.
- 19:00 h. **GRAN CAVALCADA** de carrosses i comparses, amenitzada per unes quantes bandes de música de renom de la Comarca de Camp de Túria.
- 21:30 h. Sopar al parador per a tots els Fallers i Falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 23:30 h. Després actuarà una orquestra en la Plaça del País Valencià, organitzada per la Junta Local Fallera.

DIUMENGE 3 DE MARÇ

- 14:00 h. Paelles al nostre Parador. (Cal apuntar-se abans de les 10:00h del mateix dia).

DISSABTE 9 DE MARÇ

- 18:30 h. Concentració al Parador per a formar les diferents comparses participants en el Tren Faller.
- 19:00 h. **TREN FALLER** de comparses, amenitzat per unes quantes bandes de música de renom de la Comarca de Camp de Túria.
- 21:30 h. GRAN TORRÀ, a càrrec dels Fallers.
- 22:30 h. Gran Disco Mòbil. DJ SAMAIR.

DIUMENGE 10 DE MARÇ

- 10:00 h. Seté **Campionat de FUTBOLÍ**. (Inscripció 20 € per parella - Esmorzar inclòs - Data límit per a apuntar-se el 4 de Març).
- 11:00 h. Unfables i Jocs tradicionals per als més menuts.
- 14:00 h. Paelles al nostre parador (Cal apuntar-se abans de les 10:00h del mateix dia).
- 18:30 h. Berenar infantil ofert per les nostres falleres majors i president infantil, després a les 19:30 serà el berenar dels majors.

DIJOUS 14 DE MARÇ

- 20:30 h. Començament de **“LA PLANTÀ”** de la nostra falla gran.
- 21:30 h. Les nostres tradicionals paelles de LA PLANTÀ. En acabar, cercavila per la nostra demarcació amb els ninots de les nostres falles.

DIVENDRES 15 DE MARÇ

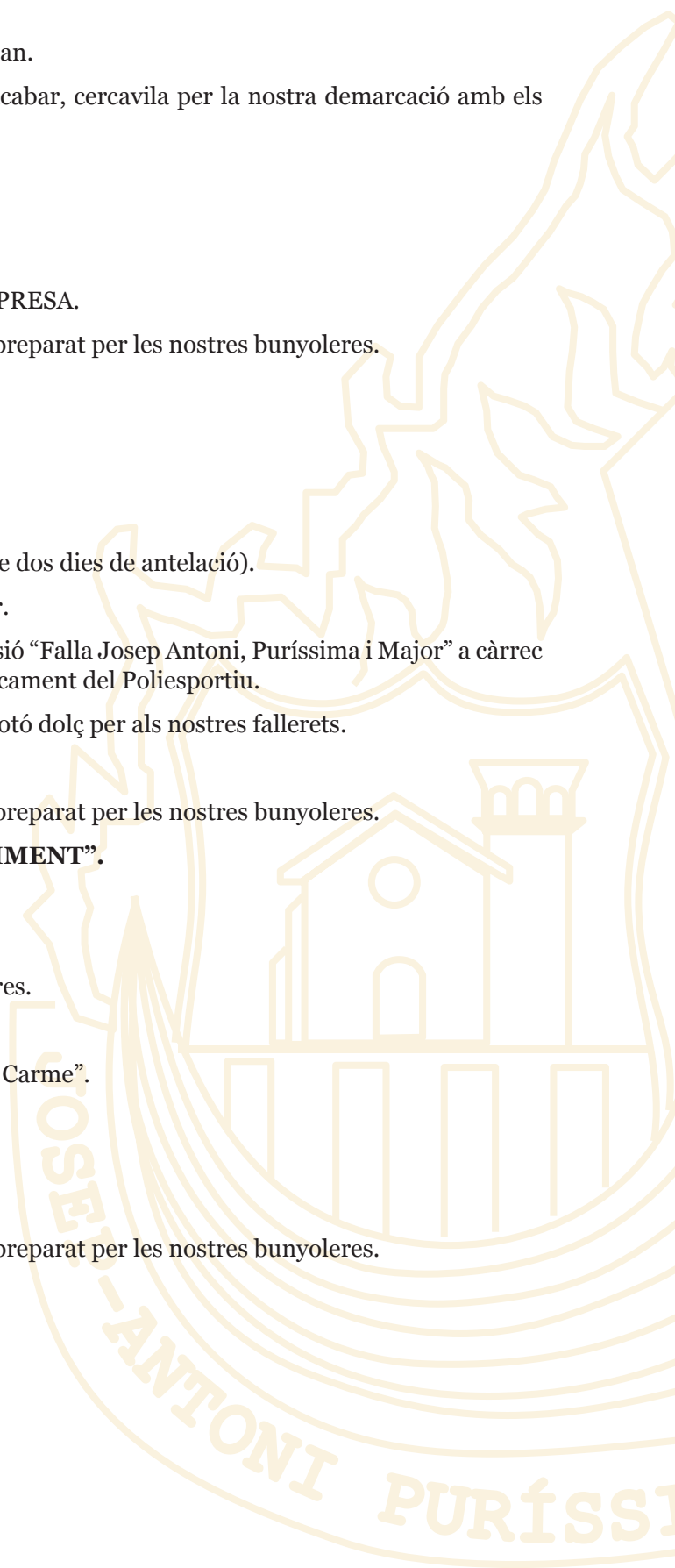
- 18:00 h. Berenar per als més menuts de la falla.
- 19:00 h. Tallers per als infants amb monitors amb visita SORPRESA.
- 21:30 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 22:30 h. Actuació del grup de danses **“LES ARRACADES”**.
- 23:30 h. **DISCO MÒBIL** per a tots.

DISSABTE 16 DE MARÇ

- 10:00 h. Esmorzar al parador (Cal apuntar-se amb un mínim de dos dies de antelació).
- 13:00 h. Concentració al nostre parador per a fer un pasacarrer.
- 14:00 h. **GRAN MASCLETA** organitzada per la nostra Comissió “Falla Josep Antoni, Puríssima i Major” a càrrec de la Pirotècnia **HERMANOS CABALLER**. A l'aparcament del Poliesportiu.
- 17:00 h. Jocs infantils GEGANTS per a totes les edats, roses i cotó dolç per als nostres fallerets.
- 19:00 h. VI Concurs de Truites de Creïlles Falla Josep Antoni.
- 21:30 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 23:00 h. Ball fins a les tantes a càrrec de l'orquestra **“NO COMMENT”**.

DIUMENGE 17 DE MARÇ

- 12:30 h. Concentració al nostre parador de tots el fallers i falleres.
- 13:00 h. Cercavila.
- 14:00 h. Mascletà organitzada per la Comissió “Falla Verge del Carme”.
- 17:30 h. Berenar per als més menuts de la falla.
- 18:00 h. “Tú sí que vales”.
- 19:30 h. Gran KARAOKE per als menuts i majors més atrevits.
- 21:00 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 23:30 h. **DISCO MÒBIL** per a tots.

DILLUNS 18 DE MARÇ

- 10:00 h. Esmorzar al parador (Cal apuntar-se amb un mínim de dos dies de antelació).
- 11:30 h. Concentració dels nostres representants al parador per al Trasllat de la Mare de Déu.
- 12:30 h. Concentració al nostre parador de tots el fallers i falleres.
- 13:00 h. Cercavila.
- 14:00 h. Mascletà organitzada per la Comissió "Falla del Mercat".
- 18:00 h. Concentració al nostre casal faller de les Comissions Infantil i Major per a assistir a l'acte de L'OFRENA A LA MARE DE DÉU DEL CARME. Les Falleres i Falleretes hauran de portar mantellina en aquest acte.
- 18:30 h. OFRENA a la MARE de DÉU del CARME.
- 21:30 h. Sopar al Parador per a tots els fallers i falleres. Sopar preparat per les nostres bunyoleres.
- 00:00 h. Ball amb l'afamada **ORQUESTRA 7ª AVENIDA**.

DIMARTS 19 DE MARÇ

- 08:00 h. Extraordinària DESPERTÀ i XOCOLATÀ.
- 10:00 h. Esmorzar al parador (Cal apuntar-se amb un mínim de dos dies de antelació).
- 11:30 h. Concentració al nostre Casal de tota la Comissió per a assistir a la missa en HONOR DE SANT JOSEP. En acabar la missa, PASSACARRER.
- 14:00 h. Mascletà organitzada per la Comissió "Falla Antic Moli i Casetes".
- 15:00 h. DINAR DE SANT JOSEP. (Els tiquets es posaran a la venda anticipadament).
- 20:00 h. Sopar infantil "Perritos".
- 21:00 h. Sopar d'aixella al nostre parador.
- 00:30 h. Música a càrrec de **NACHO HERRERO**.

NIT DEL FOC

- 22:00 h. Després d'un bonic castell de focs d'artifici, la nostra Fallereta Major, **NATALIA HERRERO I ALCALDE**, acompanyada pel President Infantil **ALEJANDRO HERRERO I ALCALDE**, encendran la traca que li pegarà foc a la nostra Falleta Infantil.
- 23:00 h. A ballar una estona amb música al parador.
- 00:30 h. Després d'un castell de focs d'artifici, la nostra Fallera Major, **Mª CARMEN LÓPEZ I COLL**, acompanyada la nostra presidenta de la falla **TERESA PEIRÓ I AGUILAR** encendrà la traca que li pegarà foc a la Falla Gran.
Després de la CREMÀ, continuarem amb la música fins que les nostres forces s'esgoten.

QUE FEM EN LA JOSEPA?

HALLOWEEN

FALLIES 2018

Escrivint estes paraules ja em vaig adonant que el meu any com a Fallera Major està arribant al seu final.

Moltes coses bones i també alguna roïna han ocorregut enguany. Però vull destacar que, davant tot el que ha ocorregut roí, esta gran comissió ha aconseguit donar-li la volta i convertir-ho en meravellós.

Però primer m'agradaria contar com vaig acabar sent Fallera Major d'esta comissió. La meua germana i jo portàvem molt de temps pensant l'any que els nostres fills foren President Infantil i Fallera Major Infantil i enguany prenguérem la decisió de presentar-los. Ells tenien molta il·lusió, i nosaltres més, però a ells no els vam dir res. Volíem que fora una sorpresa.

No sabíem qui es podria presentar com a Fallera Major i jo anava preguntant a la meua germana si ella sabia qui podia ser. El temps passava i jo no sabia qui anava a ser eixa dona que acompanyaria enguany al meu fill i a la meua neboda. I així va arribar el dia del nomenament, eixe dia em vaig assabentar que jo seria la fallera Major (el meu marit i la meua germana em van presentar sense dir-me res) i una infinitat d'emocions van recórrer el meu cap. Alegria per poder compartir un any especial junt amb els meus xiquets però també, molts nervis per totes les coses noves que havien de vindre.

I així van començar dies preciosos i inoblidables, com va ser el dia de proclamació, la presentació, l'ofrena, la mascletà i molts més moments que sempre recordaré.

De tots estos moments fantàstics només va haver-hi un dia que em va entristir, quan em comunicaren a un mes de la plantà que, l'artista faller ens havia deixat tirats sense acabar la falla major i sense res de la falleta in-

fantil, però ràpidament tota la comissió es va posar en marxa i es va buscar un altre artista faller per a fer-nos la falla infantil la qual al final va ser preciosa. De la falla Major es van poder salvar algunes peces i entre diverses persones es va acabar de pintar. També va contribuir molta gent de la comissió donant ninots que tenien en les seues cases dels seus anys fallers.

Vull donar les gracies personalment a tota la comissió per la seua ajuda, generositat i suport. Gràcies a ells vam tindre una falla espectacular.

Tots aquests moments els he viscut junt amb la meua família però també amb una persona que enguany era el seu primer any com a Presidenta, Tere. Crec que has exercit una gran tasca i sempre amb un somriure. Enhorabona pel primer any de molts com a Presidenta.

Bé ja és hora d'acomiar-me, però abans m'agradaria donar-li l'enhorabona a Natalia, Alejandro i Mari Carmen com a màxims representats fallers de l'any 2019 i espere que passen uns meravellosos dies i que gaudisquen al màxim de les festes. Jo estaré al costat per a tot el que necessiten.

Mª AMPARO PALACIOS LINARES
Fallera Major 2018

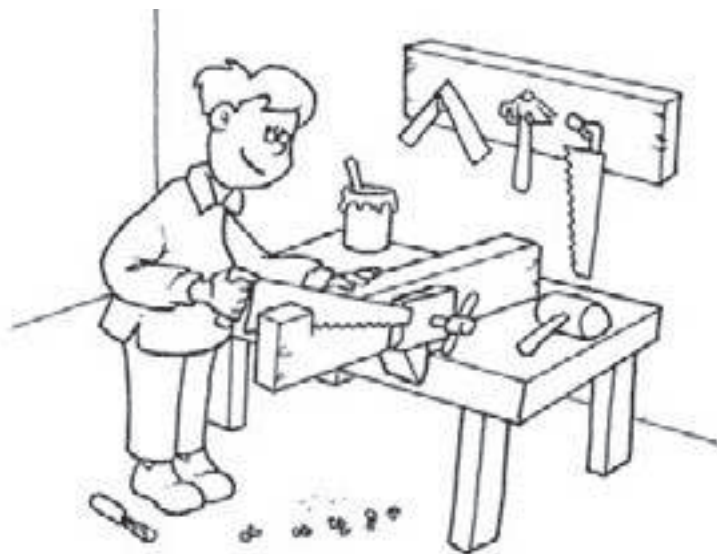
SOPA DE LLETRES

Anima't a buscar en esta sopa de lletres els carrers d'oficis de València.

B	A	S	O	E	B	L	A	N	Q	U	E	R	I	E	S	V	A	M	E	R	B
A	X	R	A	N	O	N	N	V	C	O	R	R	E	T	G	E	R	I	A	K	A
N	F	E	G	I	U	F	V	E	U	N	U	P	N	A	W	I	F	Ç	O	S	L
Y	S	R	O	D	A	X	I	A	B	A	S	U	Q	U	A	G	E	P	P	R	L
D	G	E	Ç	I	Ç	V	A	T	D	F	O	G	S	T	J	S	N	F	Ç	Ç	E
E	I	D	I	E	S	I	D	R	E	P	R	A	C	A	L	A	D	R	E	R	S
L	T	L	A	Y	O	R	E	N	X	H	E	T	I	D	B	T	B	I	R	C	T
S	K	A	T	E	C	Ç	L	A	I	B	W	S	U	O	S	A	N	E	L	I	E
P	Ç	C	R	I	A	T	E	Z	I	R	A	E	L	B	Ç	T	T	S	E	H	R
A	Q	Z	Ç	D	B	E	S	I	V	O	Z	D	U	E	O	L	S	E	D	K	S
V	U	A	O	N	I	A	M	X	I	D	O	A	H	R	K	O	U	R	R	S	X
E	S	R	C	B	L	L	A	N	U	A	L	S	B	I	V	T	J	L	A	S	A
S	S	U	H	L	L	U	N	A	A	D	E	S	U	E	G	I	U	E	P	C	T
O	W	R	O	T	E	D	T	J	V	O	M	E	T	S	U	N	Y	X	M	I	P
S	N	A	R	J	R	E	E	G	S	R	O	R	O	S	E	R	O	N	W	A	E
E	Y	A	M	O	S	R	S	N	Y	S	A	S	S	A	O	N	A	D	O	R	S
D	A	F	G	H	A	S	E	D	O	M	I	A	G	U	K	S	M	O	P	N	U

ABAIXADORS
ADOBERIES
ADREÇADORS
ALADRERS
ALUDERS
ASSAONADORS
BALLESTERS
BANY DELS PAVESOS
BRODADOR
CABILLERS
CALDERERS
CORRETGERIA
DE LES MANTES
BLANQUERIES
SEDASSERS

COLORETJA

COL·LABORADORS

BUNYOLERES

Carmen Aguilar i Ballester, Maruja Gimeno i Molina,
Veva Marco i Chisbert, Fina Marco i Gisbert, Maria Marco i Marco,
Blanca Moran i Molina, Amelia Montoya i Piqueras, Sota Ibañez i Ruiz.

ARTISTE FALLER

Sergi Edo Llopis

FLORS

Flors Maria

MAQUETACIÓ I IMPREMTA

Logik Graphics

LOTERIA

Administración 13 “Santa Catalina”

Guia Comercial

C/Molí, 2 - 1º
46183 L'ELIANA (València)
Tels. 96 274 17 05 - 96 274 08 23
Fax 96 275 09 97
E-mail: torrent@astorrent.com

Tevás

Travel

AGÈNCIA DE VIATGES

Fernando Ferrer Giner
C/ Moli 17, baix – dreta
46183 L'Eliana

Telèfon 962 027 352
tevastravel@aeav.es

TAPAS,
COMIDAS PARA LLEVAR
Y CATERING

CATERING - COMUNIONES CELEBRACIONES DE EVENTOS

haz tus encargos

962 763 368 - 616 778 338

C/ Vereda de Tous, 2 - La Pobla de Vallbona
www.alataula.es - info@alataula.es
facebook.com/alataulapoblavallbona

ENRIQUE
FERRER
RAMON

Mª JOSE
GOLFE
ROBLEDO

FORN
TEL 96 274 20 80 - Ricardo Llopis 24 - 46183 L'ELIANA

**RICARDO LLOPIS 24
46183 L'ELIANA
VALENCIA**

fornlescasetes@fornlescasetes.com

PO Box 169 · E46183 L'Eliaana (Valencia) SPAIN
Phone +34 962 740 932 · Fax +34 962 740 249
www.tigernuts.com | info@tigernuts.com

bar • DEL MERCAT

UNITED COLORS
OF BENETTON.

NIT & DIA

CAFÉ BAR

Desdejunis - Esmorzars - Menús diaris - Degustació de Tapes - Sopars

No et pots perdre els nostres arrossos!

C/ Major, 25 - L'Eliana

Reserves: 962 028 751 629 642 683

Assessoria Romero i Roldan

Jurídica - Laboral - Fiscal - Comptable

C/ Benissano 15, 40183
L'Eliana - València
96 275 86 12 - 676 65 60 39
arcliente@asesoriaryr.com

<https://www.asesoriaryr.com>
arcliente@asesoriaryr.com

"Cuidem del teu negoci i cuidem de tu..."

BAR MOLÍ 25

Jose Ming Qiang Chen

c/ Molino, 25 - L'Eliana (Valencia)

nuriaxinyichen@gmail.com

Tels. 96 274 43 74 - 688 08 09 83

Av. Enrique Daries 1 - 46183 L'Eliana - Tel. 963117756

PILAR VALVERDE

INDUMENTARIA VALENCIANA

**Nova col·lecció
de comunió 2019**

Talles especials
Confecció a mida

Seguieu-nos
en facebook

C/Virgen del Rosario, 3 - L'Eliana - 96 165 61 70

www.pilarvalverde.com - info@pilarvalverde.com

La Caseta

L'Eliana

General Pastor, 10
Tel. 96 165 52 06

Av. de les Corts, 16
Tel. 96 202 90 91

Benaguacil

Av. del Montiel, 59
Tel. 96 273 04 10

gelateria.lacaseta@gmail.com

Miguel Gil Murgui

Enginyer Tècnic Industrial

 C/Valencia, N°3, Pta.9 - L'Eliana, València.

 629 056 533 mgilmu@hotmail.com

PLAERDEMAVIDA

• *e/ baret* •

Cuina de mercat
d'elaboració pròpia

Amplia selecció de vins
nacionals i internacionals

Menú de migdia

C/ Benaguasil, 1 - baix esquerra (cantó). L'Eliana. 96 331 58 78 - www.plaerdemavida.es

GRÁFICAS LA ELIANA

- IMPRENTA
- LONAS
- DISEÑO WEB
- CARTELERÍA
- PUBLICIDAD
- ROTULACIÓN
- IMPRESIÓN DIGITAL
- DISEÑO GRÁFICO

LONAS PUBLICITARIAS RÓTULOS, VINILOS, DECORACIÓN

gorras,
tazas,
etc...

Camisetas y Ropa de Trabajo personalizada

- BANNERS -
- ROLL UPS -

- f GRAFICASLAELIANA
- info@graficaslaeliana.com
- www.graficaslaeliana.com

- Calle Mayor, 74, Esq. Fuerzas armadas
46183 - L'Elia (Valencia)
- Tel: 96 202 90 99 / Fax 96 202 82 05

**Gaudix de les nostres tapes selectes,
Menú degustació
i tot tipus d'arrossos.**

Safraner

Restaurant - arrosseria

C/ Benisanó, 13
L'Elia

961 436 086
661 429 076

safranereliana@gmail.com

díaz tous

ASSESSORIA

Fiscal Contable Laboral Jurídic

C/Benissanó, 3, 46183 L'Eliana

Telf. 962 742 925

Fax. 962 758 411

Email: dt.asesoria@gmail.com

ENRIQUE DESCO.COM

SERVEI URGENT 24H

677 123 123

Avda. Cortes Valencianas, 24 (L'eliana) 961 82 79 14

dilluns tancat – dimarts a divendres de 18:00 h a tancament
dissabte i diumenge de 12:00 a tancament

Les palmeres
GASTROBAR & TERRAZA

C/ Fuerzas Armadas, I Edificio Pasarela, Local I
(L'eliana) Tel. 96 275 84 84

ANDRÉS EQUIPAMENT INTEGRAL S.L

 Av. del Rocóo, 3 - L'Eliana (València) - 46183

 96 274 07 04 / 661 367 952

 cocinas@andresgns.com

 www.andresgns.com

ESPECIALITAT:
PASTISSERIA SALADA
TARTES I REPOSTERIA
www.comespastisseria.com

Directors i Dissabte Pans Especials
Pa Gallenc i de Sègol

Pastisseria i cafeteria:
AVINGUDA ALCALDE ENRIQUE DARIÉS, 2-Tel. 961 65 56 34
Puríssima, 4 - Tel. 962 74 01 15 - L'ELIANA (València)

13

CLIPPING

**Trages cerimònia home.
Estil italià.**

www.clipping.es

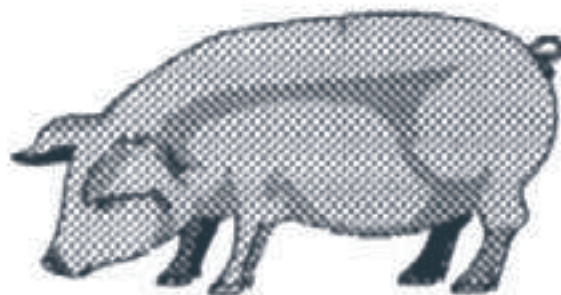
CENTRE MÈDIC

PASSAREL·LA

**MEDICINA DE FAMÍLIA. PEDIATRIA / PUERICULTURA.
ANÀLISIS CLÍNIC. A.T.S. REHABILITACIÓ. AL·LÈRGIA.
CARDIOLOGIA. DERMATOLOGIA. ENDOCRINOLOGIA.
NUTRICIONISTA. GINECOLOGIA. OBSTETRICIA.
OTORRINOLARINGOLOGIA. OFTALMOLOGIA. OSTEOPATIA.
PODOLOGIA. TRAUMATOLOGIA. UROLOGIA. CIRURGIA GENERAL.
ECOGRAFIES. ECOCARDIOGRAMES. PSICOLOGIA CLÍNICA.
APARELL DIGESTIU. CENTRE DE VACUNACIÓ**

**Benisano, 11 · 46183 La Eliana (Valencia)
Tel. 96 165 64 04 · cita@centromedicopasarela.es
www.centromedicopasarela.es**

Carnisseria

Ramón Marco

Especialitat en corder y embotits casolans

C/ Palacio, 23 • Tel.: 96 165 63 67 • L'Eliana • Valencia

FERRETERIA
VICENT

ferreteriavicent@gmail.com
L'Eliana - C/ Valencia, 45 izda

- + FERRETERIA
- + PARAMENT – LLAR
- + NETEJA
- + ELECTRICITAT
- + GAS BLAU
- + SERVEI DE SERRALLERIA
- + PERSIANES I MOSQUITERES

96 08 06 561

GISAN ● ● ● **PAPERERIA GIMENO DESCO**

- Papeteria
- Llibreria
- Articles de regal

Estem al carrer Gesmils, nº 33, al costat de Consum, davant el col·legi
L'Olivera (Verge del Carme) • Tel. 96 274 40 40 • Mòbil 663 845 766

VINE A VEURE'NS!!!

Papeleriagisan@gmail.com

Peix i marisc fresc del dia

Horari: De dimarts a dissabte 8h 30' a les 14h.
dimarts i dijous des de les 19h fins a les 20h 30' (Peix de la llotja)

Al carrer València, 19 (contonada Molí)
Tel.: 962 740 805

Atendrem amb gust els seus encàrrecs.

crespopaya@yahoo.es

PAPERERIA LLIBRERIA
MONTANER
Desde 1978
C/ Major nº56 b 46183 L'Eliana Valencia
tel 962740992 tel/fax: 962742405
pmontanercb@gmail.com

Personalizateya
es
VALLBO-GLASS

 96 276 32 05/06
Rotulación y Publicidad

**Vestuario y
Protección Laboral**

**SERIGRAFÍA
VINILOS
BORDADOS**

*Luñas de Vehículos
con Aseguradoras
Tintados Homologados
Rotulación de Vehículos
Comercios... y más..*

Av. Cervantes nº 29 46186 La Pobla de Vallbona
 vallboglass@gmail.com msfproteccion@gmail.com

ART PIZZA

AUTÉNTICA MASA ITALIANA

**Somos artesanos,
se nota solo con olerla.**

REPARTIMOS A DOMICILIO

El pedido mínimo para el reparto a domicilio queda establecido en 10 euros.

Pedidos al tlf: 722-20-20-00

C/. General Pastor 20. L'Elia 46183 (Valencia)

HORARIO: lunes a miércoles de 19:00 a 23:30
Jueves a domingo de 19:30 a 23:30 : 19:30 a 23:00

ART PIZZA

AUTÉNTICA MASA ITALIANA

BEBIDAS

BOTE CERVEZA.....1 €
COCA COLA 2L.....2 €
REFRESCO BOTE.....1 €

INGREDIENTES SUELTOS

MEYUNA 1KG FAMILAR 1€
MEYUNA 1KG ESPECIAL 1€
MEYUNA 1KG FAMILAR 1€

NUESTRAS PIZZAS

	PEQ	MED	FAM
MARGARITA	4,00	6,00	10,00
JAMÓN YORTEL	4,50	6,50	10,50
HAWAIIANA	4,90	6,90	10,90
4 QUESOS	4,90	6,90	10,90
PERFECTA	4,90	6,90	10,90
CARABARRA	4,90	6,90	10,90
BARRACON	4,90	6,90	10,90
AMERICANA	4,90	6,90	10,90
VEGETAL	4,90	6,90	10,90
4 ESTACIONES	4,90	6,90	10,90
HERICA	5,90	8,50	13,90
RUSTICA	5,90	8,50	13,90
ROMANA	5,90	8,50	13,90
MAQUETA	5,90	8,50	13,90

722-20-20-00

FABRICACIÓN, MONTAJE Y SERVICIO POSTVENTA DE INSTALACIONES
PARA EL TRATAMIENTO Y PINTURA DE SUPERFICIES.

MERCURY DOS, S.L.

Polígono Industrial nº 6 - Vereda Sur - c/ Font de Mariano nº 1 - 46469 - BENIPARRELL (Valencia)

Tel. + 34 96 121 97 80 - mercury@mercurydos.com - www.mercurydos.es

MODA

INFANTIL

Facebook: MONMENUT LA ELIANA
Instagram: MONMENUT_LELIANA

**FRANCISCO ALCAIDE, 43
L'ELIANA (VALENCIA)**

TEL. 96 165 64 21

CENTRO DE DIA en L'Eliana y Servicio de Ayuda a Domicilio

Te ofrecemos mejorar tu vida

- ASISTENCIA MÉDICA Y ENFERMERÍA PERMANENTE.
- FISIOTERAPIA DIARIA Y REHABILITACIÓN POST-HOSPITALARIA.
- UNIDAD DE MEMORIA.
- GESTIÓN DE AYUDAS PÚBLICAS.
- SERVICIO DE TRANSPORTE CON RUTAS CORTAS Y CÓMODAS.
- COCINA PROPIA CON DIETAS PERSONALIZADAS.

Calle Rosales, 30. L'Eliana
www.montcalet.com

96 2752038

PALOMADangeles

**MODA
Y
COMPLEMENTOS**

C/ PURÍSIMA Nº 15 L'ELIANA
TEL. 960 099 670 - 615 698 482

Paloma Dangeles

— APERITIVOS — **RAFA**

Especialidad en
frutos secos, aceitunas,
salazones y encurtidos

Tfno. Encargos
David - 651 657 676

C/ Santa Teresa, 3, bajo
46183 L'Eliana - Valencia

nacho timón_diseño industrial

www.nachotimon.com
c/francisco alcaide nº20_gda 2
cp.46103_l'eliana_valencia
(+34) 687 17 06 14
nachete@nachotimon.com

CENTRE D'ESTUDIS À GORA

REPASO GENERAL

PRIMARIA, E.S.O., BACHILLER.
UNIVERSIDAD. TODAS LAS ASIGNATURAS.

PRUEBAS DE ACCESO

CICLOS FORMATIVOS, SELECTIVIDAD-PAU
MAYORES DE 25

VALENCIANO

EXÁMENES JUNTA QUALIFICADORA

IDIOMAS

C/ FRANCISCO ALCAYDE 35 | L'ELIANA | 46183
962 725 345 | 674 851 957
agoracb@gmail.com

MORDICK
ópticos
L'ELIANA

Tu óptica de vanguardia
en La Eliana

Avda Alcalde Enrique Daries, 5
PARKING GRATUITO a 50 metros (Corts)
96 274 44 82 618 026 245
info@mordickopticos.es

Noelia Calcerrada. Óptica Colegiada 15636

 Noelia Calcerrada MORDICK

HAMBURGER HILL

BURGER RESTAURANT + LOUNGE BAR

Hamburger HILL La Eliana

Telfs. 627 748 020 · 960 065 145

Avd^a Corts Valencianes 16
(esquina a C/ Olocau)
46183 · La Eliana

46183 · La Eliana

ELIAVET
 Clínica veterinaria

Ahora abrimos 12 horas.

Estamos en:
Calle Marines, L'Eliana
 (junto a Consum)

Ven a vernos de 09:00 a 21:00.
 Y los sábados hasta las 14:00.

Urgencias: 652 52 05 67 // Citas: 96 274 41 66
 Web: www.ellavet.com // Email: info@ellavet.com

• Colegio Virgen del Carmen   Síguenos en

LOPEZ&ANTON
 GRUPO INMOBILIARIO

Les desea
Felices Fiestas

C/ Major, 21
 46183 L'Eliana (Valencia, Spain)
 T: (+34) 961 641 573
info@lopezanton.es

DAIKIN

ELICLIMA, S.L.

CLIMATIZACIÓN LÓGICA

- *CLIMATIZACIÓN PISCINAS*
- *AIRE ACONDICIONADO*
- *FRÍO INDUSTRIAL*
- *SISTEMAS DE CALEFACCIÓN*

AVDA. DE LES CORTS VALENCIANES, 39 L'ELIANA
TEL. 962 74 22 22 - FAX 962 75 09 90 - Móvil 669 857 891

Entre fogones

Comidas para llevar

TEL: 601 15 49 87

C/ MARQUES DE CACERES, 56

L'ELIANA

Se hacen eventos y paellas por encargo

Levante

Espectáculos

www.espectaculoslevante.com info@espectaculoslevante.com

C/ Alicante, 1 bajo • 12.004 Castellón • Telf. 964 23 34 02 Whatsapp. 689 375 545

Falomir juegos

C/ Tuéjar, 43

Tel.: 962 74 39 11 • Fax: 962 74 39 51

48183 LA ELIANA (Valencia)

Fanauto
Chapa - Pintura - Mecánica

C/. Moscu, 11
(Pol. Mas de Tous)
46185 Pobla de Vallbona

TLF. 96 312 96 03
fanauto.cb@gmail.com

OFERTA

Pulido de faros:
25€ por faro.

Descuento 10%
en materiales:

- Cambio kit distribución.
- Cambio de discos y pastillas de freno.
- Cambio kit de embrague.

FARMACIA EL MERCAT

Lda. Vanesa Torrent Desco

**C/ Valencia, 47 - L'Eliana
Teléfono 962758022**

**www.farmaciadelmercat.es
info@farmaciadelmercat.es**

Homeopatía

Formulas Magistrales

Dietas personalizadas

Atención farmacéutica

Análisis
(colesterol, glucosa, triglicéridos.)

Veterinaria

ABIERTO DE LUNES A SÁBADO

8:00h - 21:00h

ININTERRUMPIDAMENTE

- FARMACIA, PARAFARMACIA Y ORTOPEDIA
- ESPECIALISTAS EN FITOTERAPIA
- HOMEOPATIA
- DERMOCOSMÉTICA Y NUTRICOSMÉTICA
- SALUD BUCODENTAL
- ALIMENTACIÓN E HIGIENE INFANTIL
- SERVICIO DE DIETISTA Y NUTRICIÓN DEPORTIVA
- TOMA DE TENSIÓN
- ANÁLISIS DE: GLUCOSA, COLESTEROL Y TRIGLICERIDOS

HAZTE CON TU TARJETA CLIENTE Y ACUMULA DESCUENTOS EN TUS COMPRAS. ADEMÁS SI NOS SIGUES EN FACEBOOK PODRAS DESCUBRIR NUEVAS PROMOCIONES Y DESCUENTOS

C/VALENCIA,33 - 46183 L'ELIANA (VALENCIA) 961655245 - 016577099

FERRETERÍA

ARTÍCULOS DE JARDINERÍA - ELECTRICIDAD - MENAGE

PINTURA - COPIAS DE LLAVES

www.ferreteriahermanasginer.es

C/ AVE MARÍA, 4 - Tel. / Fax. 962 74 13 40 - LA ELIANA

- ARREGLOS IGLESIAS.
- GRAN VARIEDAD RAMOS DE NOVIA.
- DECORACION DE INTERIORES EN FLOR NATURAL, FLOR NATURAL PRESERVADA, SECOS Y TELA.
- GRAN SURTIDO ARTICULOS DE REGALO.
- PLANTAS NATURALES, ETC.

C/ Marqués de Cáceres, 38
46183 L'ELIANA (Valencia)

Teléfono 962 740 892
690 397 766
www.florsmaria.es

HORNO PASTERÍA

Especialidad en:
Pastas caseras
Magdalenas
Tartas

Calle Mayor, 14 - Teléfono 962 74 02 07
Sucursal: Valencia, 47 - 962 74 33 57
LA ELIANA (Valencia)

Automoción
FÓRMULA JUANVI
Servicio integral para su automóvil

C/ La Huerta, 2
46183 La Eliana (Valencia)

Telf. 96 006 12 38

info@automocionformulajuanvi.es

www.automocionformulajuanvi.es

GENERALI

José Luis Andrés López

— Generali L'Eliana —

Avenida Cortes Valencianas, 8 Bajo
Teléfono: 650156542 - 961 039 365
Mail: jl.andres@generalimediadores.es

Administración de Lotería nº 13

Su fortuna soñada S.L.U

Plaza Santa Catalina, 1
Tel. 963 922 411 - 963 913 952 · Fax: 963 916 460
www.loteria13.com · 46001 VALENCIA

-Administración de Fincas
-Gestión Patrimonial
-Expertos en Urbanismo

Hora de un cambio ? Ahora es el momento...

*-Descubra la nueva alternativa
en gestión de comunidades-*

Equipo Profesional

No solo contrata a un administrador de fincas colegiado al uso contrata a un equipo de profesionales y técnicos colegiados que darán solución rápida y eficaz a todas las necesidades de su Comunidad .

Administradores Colegiados

El administrador de fincas de su Comunidad debe ser un profesional colegiado , cuyas funciones sean reguladas por un colegio profesional y amparado con un seguro colegial de responsabilidad civil

Gestión Eficaz

Nuestro servicio personalizado y nuestro sistema de gestión actualizado a las nuevas tecnologías hacen que podamos atender a cualquier comunidad de propietarios, sin importar su ubicación o tamaño .

-Garantía.-Calidad.-Atención personal

Una administración moderna e inteligente

- Gestión contable de cada propietario actualizada al día
- Incidencias mediante seguimiento informático
- Controles técnicos y seguimiento obras y gestiones
- Control de situación económica (saldos y morosidad)
- Comunicación periódica con el presidente

**Contacte
con nosotros**

**Pida presupuesto
sin compromiso**

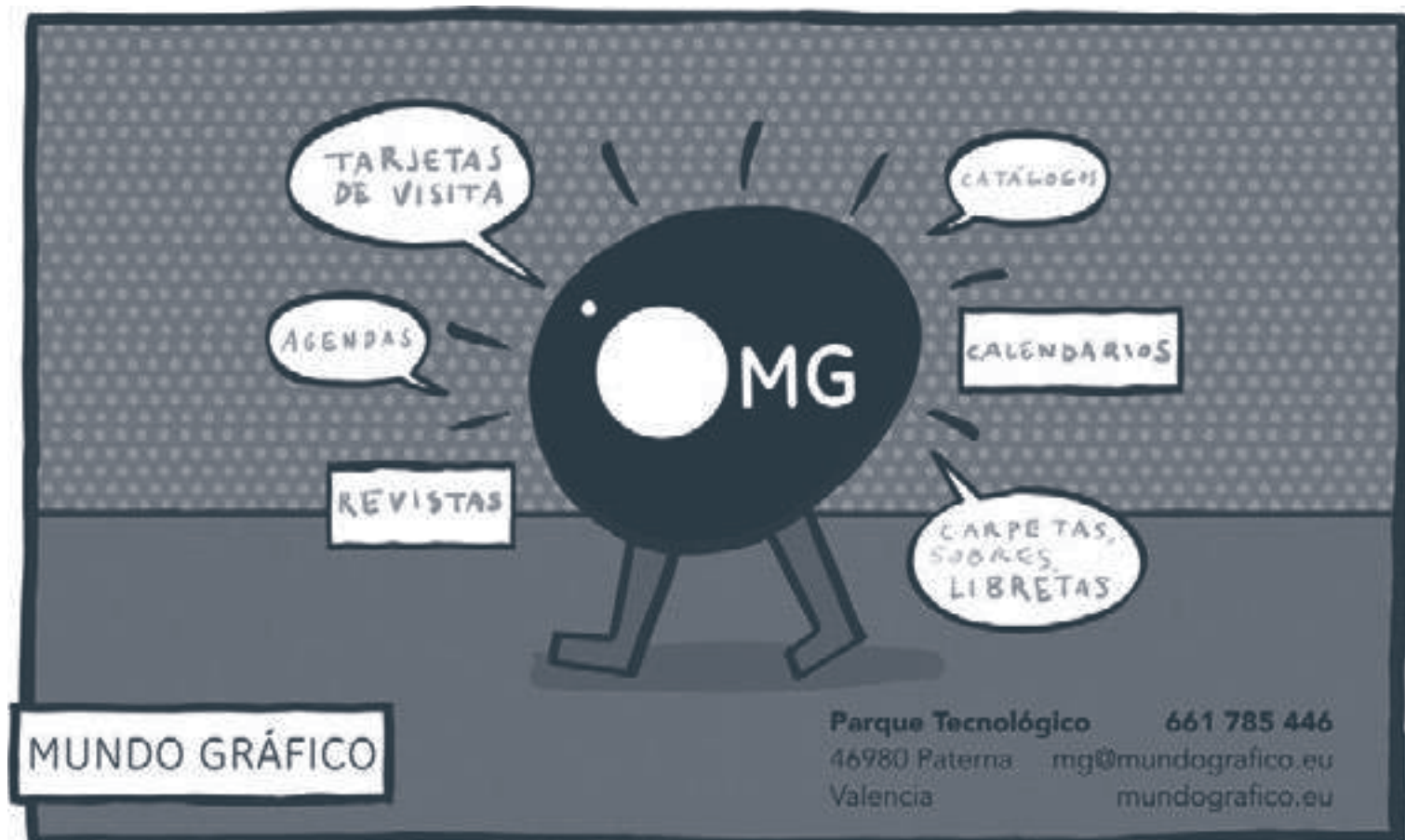

www.globalurbis.com
administracion@globalurbis.com

600 79 37 29
96 2028325

MUNDO GRÁFICO

Parque Tecnológico 661 785 446
46980 Paterna mg@mundografico.eu
Valencia mundografico.eu

CORP
MEDICINA Y CIRUGÍA ESTÉTICA

962 028 421
C/ Cristo del Consuelo, 24 bj
46183 L'Eliana Valencia
clinicacorporpos.es

DIRECCIÓN
Anselmo Barrón

COCINA MEDITERRÁNEA

COMEDORES PRIVADOS

Autovía de Ademuz, salida 16. Urb. Montesano
Apdo. Correos 26 - Tel. 962 74 00 56
46183 LA ELIANA (Valencia)

Herboristería Herbasana

ALIMENTACIÓN ECOLÓGICA - ALIMENTACIÓN CELIACOS
SUPERALIMENTOS VEGANOS - COSMÉTICA NATURAL
HIERBAS - VERDURA ECOLÓGICA

c/ Mayor, 41 - L'Eliana
Tel. 96 274 11 94 / 605 844 493

LA TRATTORIA

LA PIZZA MÁS GRANDE, CON LOS PRECIOS INCREÍBLES Y SIEMPRE CON SABOR ARTESANAL

2x1

PRUEBA NUESTROS NUEVOS SABORES

- 8 QUESOS
- MERMELADA DE TOMATE
- MERMELADA DE ARANDANOS
- CALABRESE

DESCÁRGATE EN
ANDROID NUESTRA APP

PEDIDO MÍNIMO 10€

**2x1 A DOMICILIO DE DOMINGO A JUEVES EN
PIZZAS MEDIANAS Y GIGANTES CON 3 Ó MÁS
INGREDIENTES**

**2x1 LOCAL Y RECOGER SOLO EN PIZZAS TODOS
LOS DIAS Y DE TODOS LOS TAMAÑOS**

96 272 50 41

LLAME PARA HACER SU PEDIDO

¡NUEVA UBICACIÓN!

C/ ABADÍA, 5. L'ELIANA
(Rotonda junto a peluquería cocoliso y Kebab)

ABIERTO DOMINGOS Y
FESTIVOS. 963 022 122

ADMINISTRACIÓN DE LOTERÍA Nº2 L'ELIANA

C/ GENERAL PASTOR, 11
46183 L'ELIANA (VALENCIA)

TEL./FAX. 962.750.456

loterialaeliana2@hotmail.com

www.loterialaeliana.es

!!!GORDO DE NAVIDAD 2014 VENDIDO AQUÍ!!!

Avda. Alcalde Enrique Daries, 14 Bj • 46183 L'Eliana

CONSTRUCCIONES y Promociones

**Construcción
y Promoción
de Viviendas**

Unifamiliares

Cocinas

Reformas Integrales

Baños

Piscinas

Teléfono 610271371

*¡CASI 20 AÑOS A TU LADO,
CREANDO HOGARES!*

Villamed

LUXURY HOMES

Valencia • Madrid • Barcelona • Ibiza

www.inmobiliariavillamed.com

Av. Cortes Valencianas, 10 46183 L'Eliona (Valencia)
962744402 / 610036991 - villamed@inmobiliariavillamed.com

CARROZAS CASTI LLOSA

Polígono Les Eres - C/ Camp Rodat, 3 · 46180 BENAGUASIL (Valencia)
E-mail: info@carrozas-castillosa.com · www.carrozas-castillosa.com
Tel.: 96 273 70 21 - Angel 609 905 032 - Jose Mº 650 201 976

ELIACON CONSTRUCCIONES

Ricardo Alcácer

C/ Molino, 6- L'ELIANA
construccioneseliacon@gmail.com

M.619 769 158

T. 962 741 091

35 AÑOS DE EXPERIENCIA EN LA CONSTRUCCIÓN

Reformas Integrales

Construcción y Promoción de VIVIENDA NUEVA

Construcción de Pérgolas en madera y obra

Construcción y Diseño de Piscinas

AUTOS SEBASTIÁ

DANIEL SEBASTIÁ VIÑUALES

Avda. Pobla de Vallbona, 39
46183 L'Elia (Valencia)

Teléfono: +34 962 74 06 51
Móvil: +34 618 604 151
E-mail: autossebastia@gmail.com

BAR CASA ENRIQUE

ENRIQUE LÓPEZ - CONCHI MELERO

C/Valencia, 49

Telf. 96 275 08 37

46183- L'Eliana (Valencia)

bar casa enrique

(96) 202 66 77

KOALA

TAPAS, BOCATAS, MONTADITOS...

L'ELIANA c/MOLINO 12 (FRENTE A CORREOS)

Bar - Restaurante
L'ELIANA

**Especialidad en carnes,
tapas y ensaladas.
Fabulosísimo Café Irlandés.**

Calle Mayor, 11 y Calle El Molino, 3
Teléfono 961 153 557
LA ELIANA (Valencia)

landia

Cuina valenciana des de 1968

Virgen del Carmen, 2 (Junto a Iglesia)
L'Eliaana | Valencia | 96 202 64 34
www.restaurantelandia.com

RESTAURANTE CHINO

Av. Alcalde Enrique Darles, 1
(Enfrente Videoclub RADOS)
46183 L'ELIANA

**SERVICIO
A DOMICILIO
GRATUITO**

 **96 165 50 79
619 793 197**

Todos los años celebramos
la Nochevieja, con menú especial
a precios razonables
Haga su reserva con antelación
www.restaurantechinolongteng.com

Bar Bocatería Miguel

ABRIMOS A PARTIR
DE LAS 18 H.

C/Villamarchante,2
L'ELIANA (Valencia)

96 274 41 75

Queseria del Mundo
Tienda Gourmet

- ♥ Tablas de Quesos para llevar
- ♥ Mesas para Eventos
bodas, comuniones, cumpleaños ...
- ♥ Cestas y Cajas de regalo
Personalizadas

Tel. 618 413 417
General Pastor 3 B1 - 46183 - L'Eliana
Queseria del Mundo
queseriadelmundo@gmail.com

CARMEN ROMÁN

CORREDOR DE SEGUROS
Autorización D.G.S. VP-2008-02

Pl. País Valencià, 4
46183 L'Eliana (Valencia)

Tlf. 962 758 650

Fax 962 741 381

M. 658 807 146

carmen@seguroscroman.es

www.seguroscroman.es

CLINICA DE FISIOTERAPIA

M.ª Carmen Velasco Carrasco

DIPLOMADA EN FISIOTERAPIA

NºCOLEGIADO 805

- Unidad Patología Vertebral
- Unidad Traumatológica
- Unidad Reumática
- Unidad Neurológica
- Unidad Respiratoria
- Unidad Vascular

TERAPIA MANUAL Y OSTEOPATÍA
ELECTROTERAPIA

c/ Las Nieves 15
46183 L'ELIANA (Valencia)

Tel. 96 274 38 75
Previa petición cita.

CENTRE ÒPTIC **L'ELIANA**

Belén Valero Marco
OPTICO DIPLOMADO

**PROFESIONALES DEL CUIDADO DE TU VISIÓN
CON LENTES PROGRESIVAS VARILUX**

VARILUX®
una lente Essilor

C/ Marqués de Cáceres, 20
46183 L'Eliana - 961 656 902
centroopticleliana@hotmail.com

CLÍNICA DENTAL MARÍA DEVESA
DESDE 1974

- ▶ PERIODONCIA E IMPLANTES
- ▶ ESTÉTICA GENERAL O CONSERVADORA
- ▶ ORTODONCIA Y ORTOPEDIATRÍA

- ▶ - 15% ESTÉTICA Y ODONTOPEDIATRÍA
- ▶ - 16% EN IMPLANTOLOGÍA

- ▶ BLANQUEAMIENTOS CON LUZ LASER
150 € (2 SESIONES)

REVISIONES, VISITAS Y PRESUPUESTOS
¡GRATIS Y SIN COMPROMISO!

CALLE FRANCISCO ALCAYDE
NÚMERO 43 BAJO 46183
LA ELIANA (VALENCIA)

962028780 / 620868522

R-B clinica
odontológica

ESPECIALISTAS EN TU SONRISA

Primera visita
y pre-diagnóstico
GRATUITO.

961 952 037 | FINANCIACIÓN A TU MEDIDA

www.rbclinicaodontologica.com | rbclinicaodontologica@gmail.com

C/Valencia, 39
46183 La Alfranca, Valencia.

961 952 037
601 745 132

CRISTALERIA

PERSIANAS

**TOLDOS-VENTANALES-MAMPARAS
ARREGLO DE PERSIANAS**

ASENSI

**VIRGEN DEL PILAR 42
46180 BENAGUASIL**

TELEFONO 962730073- 680843978- 649390370

 **CRISTALERÍA
LA ELIANA**

OSCAR PAU
657303307

C/ ABADÍA Nº 6
46183 LA ELIANA
TEL./FAX 961655447
cristaleriaaeliana@gmail.com

DeKora

muebles

Calle Valencia 41, 46183 L'Eliana, Valencia

Telf. 962725173 Info@dekoramuebles.com

www.dekoramuebles.com

DEPURADORES V. MATA

PISCINAS Y FONTANERÍA EN GENERAL

- DESCALCIFICADORES
- RIEGOS
- ÓSMOSIS
- ACCESOL
- CALEFACCIÓN
- SANITARIOS

- FONTANERÍA
- BOMBAS PRESIÓN
- BOMBAS PISCINA
- CALENTADORES
- PISCINAS

C/ General Pastor, 29 bajo - 46183 L'ELIANA (Valencia)
Tel. **96 202 95 66**

HELADERÍA BAR Torrent

Almuerzos, Comidas, Cenas
Aperitivos & Tapas

**HELADOS Y GRANIZADOS
ARTESANOS**

Plaza País Valencià, 16
46183 L'Eliana (Valencia)
Tel. 96 274 01 10

Comprometidos con la calidad

961 38 42 09

www.domusdecem.es
administracion@domusdecem.es

Colle Fuerzas Armadas n. 3, bajo - L'Eliana / Valencia

R E S T A U R A N T E

Calle San Vicente, 16
☎ 96 279 27 89 · LLÍRIA

C/ Vilamarxant, nº 1
☎ 96 202 60 08 · L'ELIANA

TR3SMOVIL

INFORMATICA

SERVICIO TÉCNICO DE INFOMATICA Y TELEFONIA

¿Pantalla rota?

Vuelve a estrenar tu movil en

1h!!!

PRESUPUESTO SIN COMPROMISO

- CAMBIO DE PANTALLA EXPRESS
- RECUPERA TU MOVIL MOJADO
- RECUPERACIÓN DE DATOS BORRADOS
- FORMATEA TUS DISPOSITIVOS
- CAMBIO DE CONECTORES
- LIMPIEZA DE VIRUS
- REPARACIONES

CALLE OLOCAU Nº 1 - 96 165 83 26 - tresmovilinformatica@gmail.com

EL CELLER

(Edif. Pasarela)
C/ Armadas s/nº
La Eliana
Reservas 96.274.34.92

Pons Asesores

Marillo Pons Busutil
Economista

C/ Mayor, 13 L'Eliana - Valencia
Telef. 960 647 434 - móvil 677 483 922
marilo.dpt@gmail.com

MAXTER

eventos y producciones

CONCIERTOS SONIDO ILUMINACIÓN ESCENARIOS GRADAS CARPAS PASARELAS ESTRUCTURAS SILLAS Y MESAS
JAIMAS MICROFONÍA MESAS SONIDO DJ ANIMADORES HINCHABLES COMIDAS POPULARES DISCOMOVILES
ESPUMA ORQUESTAS DECORADOS WC CAMERINOS PERSONAL CONFERENCIAS AUDIOVISUAL PROYECTORES
PANTALLAS DE LED ORGANIZACION EVENTOS ARTISTAS LINE ARRAY MAGOS STRIPPERS PRESENTACIONES
ESTUDIO DE GRABACIÓN MOQUETA ILUMINACIÓN EXTERIOR INSTALACION FIJA MEGAFONÍA COMIDAS GIGANTES

C/ Calderers, 34 (Pol. Ind. 3)
46120 Alboraya
VALENCIA

www.maxtereventos.es
maxterevent@gmail.com
678 523 582 - 961 108 159

*Especialitat en Arrossos
Gastronomia Valenciana*

Obert de Dimarts a Diumenge

San Fernando, 69
46183 L'Elia (Valencia)

Informació i Reserves
96 274 15 60 - 96 202 77 37

Avd. Cortes Valencianas, 31 A
46183 L'Elia (Valencia)

96 274 15 60 - 96 202 77 37

CELTA

1971

CELTA

1971

Avda. Corts Valencianas, 27 bajo
Tel. 96 274 32 03
46183 L'Elia (Valencia)

★
EN EL
RESTAURANTE

★ **MARCO** ★

LOS PLATOS
A TU MEDIDA
★

CONFECCIONAMOS
EL MENÚ A TU GUSTO

DESDE HACE MÁS
DE MEDIO SIGLO

c/ PURÍSIMA, 11
46183 L'ELIANA
-VALENCIA-

TEL: 962 74 01 07

Easy English Center

Profesores

Nativos y Licenciados

Tu Centro de Inglés en L'Eliana

- Clases de Inglés a todos los niveles
- Centro Trinity College of London
- Actividades de Inmersión lingüística
- Viajes y Cursos a Irlanda

C/ Fuerzas Armadas nº20

VEN Y PRUEBA GRATIS

96 202 67 07 / 639 20 92 34

-EL-
PALILLO
EUSKAL TABERNA

Los pintxos de la Taberna El Palillo
están en boca de todos.

Todos los miércoles
Pintxo + Chata/Zurito

www.10007140903196.es
AV. DE LOS CORTES VALENCIANOS 170 - 46103 - LA LINDA
961 677 661

Peluquería

*Sandra
Valladolid*

Horario:

Martes a Jueves de 10,00 a 19,30

Viernes de 9,30 a 19,30

Sábados de 9,00 a 14,00

Plaza País Valenciano, 6 bajo
Tel. 96 274 15 62
L'ELIANA (Valencia)

A black and white photograph of a muscular man with wet hair and skin, looking intensely at the camera. He is wearing a white t-shirt that is wet and clinging to his body. The background is dark and textured, possibly rain or a wet surface. A large, semi-transparent watermark is overlaid on the center of the image.

**SERVIDORIA
LUNA
com**

CAMISETAS PERSONALIZADAS REGALO PROMOCIONAL

96 151 29 86

Marco

CALIDAD EN ALIMENTACION

Charcutería y quesos selectos – Excelente bodega

Realiza tus pedidos, servimos a domicilio:

Tfno. 962740122 / Whatsapp 616153743

www.supermercadoMarco.com

mail: info@supermercadoMarco.com

EL VESTIDOR DE BEASOL S.L

C/GENERAL PASTOR, 20
46183 L'ELIANA
VALENCIA

CIF: B-98953326

Tel. 963907199
elvestidordebeasol@gmail.com

DECORACIÓN
TODO - TEXTIL

Gral. Pastor, 13 - Tel. 96 165 51 39 - Mov. 670 66 85 89 - L'ELIANA
e-mail: todo-textil@hotmail.com

CORTINAS
TEJIDOS DE DISEÑO
CORTINAJES
PANEL JAPONÉS
ESTORES
PAQUETOS Y ENROLLABLES

VESTIMOS HOTELES, APARTAMENTOS
Y HOGARES..... A SU MEDIDA

ROPA DE HOGAR
COLCHAS - NÓRDICOS - SÁBANAS - TOALLAS - MANTELERÍAS

Ahora también Almacén de Hierro

Ven a por tu panel y llévate
la estructura

No busques más, todo en
un mismo lugar

garcopanel
SOLUCIONES EN ACERO PARA TODO TIPO DE PROYECTOS

P.I. Mas de Tous - C/ Berlín, 25

46105 - La Pobla de Vallbona (Valencia)

Zas!
PUBLICIDAD

LIDERES EN PUBLICIDAD
LOW-COST

L'ELIANA

¿Quieres montar
un negocio rentable?

Contáctanos y descubre lo tu mismo.

franquicia@zaspublicidad.com

FUERZAS ARMADAS Nº 1 - L'ELIANA 96 1039357 - 601409043

100%
calidad

FLYERS

CARPETAS

TALONARIOS

CALENDARIOS

MERCHANDISING

TARJETAS DE VISITA

VINILOS PERSONALIZADOS

REGALOS DE EMPRESA

FOTOMURALES

CARTAS MENÚ

ROLL UPS

LOPD

valenciana pastelera, s.l.

VAL PAST

Bollería artesana

Valenciana Pastelera
empezó como **negocio**
familiar en **1985**
dedicándose a la
fabricación y elaboración
de todo tipo de
bollería congelada.

Desde sus principios trabaja
para conseguir un único
propósito, ofrecerle al
profesional **un producto y**
un servicio de calidad.

Nuestros productos son el
resultado de las **técnicas**
más avanzadas, aunque
conservando siempre el
sabor más tradicional.

Trabajamos en todo
momento con **ingredientes**
de primera calidad,
asegurando el éxito posterior
de toda nuestra gama de
productos.

***Valpast, siempre al
servicio del profesional.***

VALENCIANA PASTELERA, S.L

C/ Moncabrer, 20
Pol. Ind. Cementeri Vell
46960 - Aldaya - Valencia
valpast@valpast.com
Telf: 961 51 77 63

Atención farmacéutica

Análisis clínicos

Ortopedia

Dermocosmética

Cuidado del bebé

Dietas personalizadas

Fitoterapia

Tarjeta fidelización

Deshabitación tabáquica

FARMACIA
Mª TERESA TORRES BARTUAL

Purísima 10 - L'Elia

Tlf: 962 740 118 - 601 377 557

maitetorres@redfarma.es

HORARIOS

Lunes a Viernes - 8:30h a 21:00h Sábados - 8:00h a 14:00h

 MAPFRE

ATENCIÓN AL CLIENTE: 91 581 18 28

SEGUROS, AHORRO E INVERSIÓN

Noemí Marco Sanja

C/Mayor, 70 Bajo - 46.183 L'Elia - Valencia

 96.275.00.90

 nmarcos@mapfre.com

mrocha@mapfre.com

 607.482.476

 francdi@mapfre.com

*** Género Estrella ***
Especialistas en:

- Clóchinas**
- Salazones**
- Ostras**
- Platos de elaboración casera**

Av. Cortes Valencianas, 27
46183 - La Eliana (Valencia)

Tel. 695 578 908

f Neotaberna La Salada

RENAULT
Passion for life

**Camp de Turia
L'Elia**

Concesionario Oficial Renault Dacia

Turismos y vehículos comerciales

Nuevos, km0 y ocasión

SERVICIOS ESPECIALIZADOS

- Mecánica General Multimarca.
- Chapa y Pintura
- Renault Minuto
- Venta de Vehículos Nuevos y Ocasión
- Neumáticos
- Lavado a Mano
- Seguros
- Compañías de Renting
- Electricidad del Automóvil
- Pre-ITV e ITV
- Suspensión y Frenos
- Entrega y Recogida Gratuita de Vehículos
- Servicio de grúa 24 horas

Ctra. Poble Vallbona, 20 - 46183 L'Elia (Valencia)

Tel: 962758336 autoeliana@red.renault.es

Pit Stop

TALLERES MULTIMARCA

Nacho Peñalver Martín

C/. Marqués Cáceres, 14
46183 La Eliana, Valencia
☎ 619 079 106

ESTD 2003

THE CLIFFS

Official Irish pub

ELEVEN

BISTRO

RESTAURANTE

ELEVENBISTRO

608.863.479

AV. DE LA CONSTITUCIÓN N°11

ELEVENBISTRO

QUE BO
ASSABORIR
EL MILLOR DE

les Falles!

La teua tenda Consum a
l'Av. Diputació, 14
Tel. 962 750 150
www.consum.es

consum

que bo ser

diferent!

the garage
vehículos clásicos para eventos

Bodas

61284

f TheGarageVic t @TheGarageVic u TheGarageVic g+ TheGarageVic
www.thegaragevic.com • info@thegaragevic.com • tel. 636 615 885

The advertisement is a black and white photograph of a classic open-top car, likely a Bentley, with a bride and groom sitting in the front. The car is parked on a cobblestone street. The text 'the garage' is in a script font, followed by 'vehículos clásicos para eventos' in a smaller sans-serif font. Below this, 'Bodas' is written in a large, elegant script font. At the bottom, there is a row of social media icons (Facebook, Twitter, YouTube, Google+) followed by the company name 'TheGarageVic'. Below the social media links is the website 'www.thegaragevic.com', an email address 'info@thegaragevic.com', and a phone number 'tel. 636 615 885'. The license plate of the car is '61284'.

Índex Comercial

AGÈNCIA DE VIATJES

Tevas Travel	1
--------------------	---

ALIMENTACIÓ

Aperitivos Rafa	21
Art Pizza	18
Carniceria Ramón Marco	15
Carniceria Vicente Marco	48
Consum	73
Entre Fogones	25
Herbasana	37
La nueva Queseria.....	46
Pescaderia JM.....	16
Supermercado Marco.....	64
Tigernuts	3
Valplast	67

ALTRES

Administración Loteria nº 13	33
Administracion Loteria nº 2	38
Carrozas Castillosa	41
Eliavet	24
Eliclima	25
Espectáculos Levante	26
Falomir.....	27
Mercury	18
Nacho Timón	21
Producciones Maxter	57
Replay	-2

AUTOMOCIÓ

Autos Sebastía	42
Fanauto	27
Formula Juanvi	32
Pit Stop.....	71
Renault	70

CERVESSERIA-BAR-GELATERIA-CAFETERIA

Bar Casa Enrique	43
Bar El Mercat.....	4
Bar Moli 25	6
Bar Torrent.....	54
Black Rose	12
Bocateria Miguel	46

Cafeteria Buen Café	39
El Celler	56
Hamburger Hill.....	23
Koala	43
La Caseta	8
La Trattoria	37
Landia.....	45
Make Make	19
Nit i Día	5
Pizzeria El Italiano.....	55
Taberna El Palillo	62
The Cliff	71

CONSTRUCCIÓ

Construcciones y Promociones	39
Domus Decem.....	54
Eliacon.....	41
Garcopanel	66
Marta Andres.....	9
Miguel Gil	8

DEPURADORS

Depuradores Mata.....	53
-----------------------	----

ENSENYAMENT

Agora	22
Easy English	61
Rivas Luna.....	-1

FERRETERIA-FONTANERIA-CRISTALERIA

Ferreteria Giner.....	29
Ferreteria Vicent	15

FLORS

Flores Maria.....	30
Flores Nuevas.....	38

FORNS-PASTISSERIES

Forn les Casetes	2
Horno las Nieves	31
Pasteleria Comes	13

GESTORIES-ASSESORIES-INMOBILIARIES

Assessoria Diaz Tous.....	11
---------------------------	----

Assessoria Roldan.....	6
Assessoria Torrent.....	1
Carmen Roman	47
Generali	32
Global Urbis.....	34
López & Antón.....	24
Mapfre	68
Pons Asesores.....	56
Villamed	40

IMPRENTES-INFOGRAFIA

Graficas la Eliana.....	10
Mundo Gráfico	35
Personalizateya	17
Serigrafia Luna	63
Zas Publicidad.....	66

MOBLES I DECORACIÓ

Andres	13
Dekora Muebles	52

OPTIQUES

Centre Optic L'Eliana.....	49
Mordick	22

PERRUQUERIES-PERFUMERIES

Sandra Valladolid.....	62
------------------------	----

QUIOSC-REGALS-PAQUETERÍA-PAPERERIA

La Rotonda.....	7
Papeleria Gisan	16
Papeleria Montaner	17

RESTURANTS

A la Taula	2
Ca Consuelo.....	58
Ca Santi.....	42
Celta	59
Civera	36
Eleven Bistro	72
Granja Santa Creu	36
La Eliana.....	44
La Salada.....	69
Long Teng.....	45

Plaerdemavida - El Baret.....	9
Restaurante Marco.....	60
Safraner	10

ROBA I MODA

Benetton.....	5
Cliping	14
El vestidor de Beasol.....	65
Monmenut	19
Paloma Dangeles	20
Pilar Valverde.....	7
Todo Textil	65

SALUT I BELLESA

Centro Medico Passarela	14
Clinica Corp.....	35
Clinica dental Maria Devesa.....	50
Clinica Fisioteràpia	48
Clinica RB.....	51
Farmacia El Mercat	28
Farmacia Icardo.....	29
Farmacia Torres.....	68
Montcalet	20

SERVICIS

Cristaleria Asensi.....	51
Cristaleria La Eliana.....	52
Enrique Desco	11
The Garage.....	74
Tresmovil	55

